

III. KRÁLOVSTVÍ DÁNSKÉ

Michael H. Gelting

1. PŘED KŘESŤANSTVÍM: NÁBOŽENSTVÍ A MOC

Pokud bychom posuzovali dánské doklady odděleně od ostatních, věděli bychom toho o dánském pohanském náboženství velmi málo. Několik runových kamenů vzývajících Thora a onomastické důkazy naznačují, že právě on byl zdaleka nejoblíbenějším z bohů nordického panteonu. Rovněž jméno boha Freyra je doloženo jako součást několika jmen na runových kamenech. Na rozdíl od Thora však používání jmen vztahujících se k Freyroví nepokračovalo i po přijetí křesťanství.¹ Ačkoli filologické kořeny jména Odinkar nemají nic společného s pohanským bohem Odinem (Wodan), zdá se, že bylo v 11. století považováno za odkaz na něj.² V místních jménech je nordický panteon zastoupen šířeji. Jméno pozdějšího biskupského města Odense je odvozeno od „Odins Vě“, Odinova svatyně, což naznačuje, že bylo před přijetím nového náboženství místem pohanského kultu.³

Představu o mýtech a vírách spojených s těmito bohy lze získat pouze z islandské literatury. I výrazně přepracované a klasicizující podání těchto mýtů Saxem Grammatikem (asi v roce 1200) je v konečném důsledku založeno na islandských pramenech. Za zpodobnění epizod z mytologie známé z islandské literatury lze označit i několik uměleckých děl.⁴ To dokazuje, že Dánové znali tytéž bohy a přinejmenším část týchž mýtů jako Islandčané. Nelze však říci, zda mezi dánským pohánstvím a vírou a zvyklostmi pohanského Islandu existovaly významnější rozdíly. Podobně jako v ostatních germánských jazycích jsou i v dánštině po pohanských bozích pojmenovány dny v týdnu. Na filologickém základě se předpokládá, že tyto názvy jsou výpůjčkou od Anglosasů z doby dlouho před přijetím křesťanství.⁵

Několik budov objevených při archeologickém výzkumu v nedávných letech je interpretováno jako pohanské svatyně. Jedna z nich se nachází na místě rozsáhlého šlechtického sídla u jezera Tissø na západě ostrova Sjælland, opuštěného na konci 11. století. Název jezera je pravděpodobně odvozen od jména boha Tyra.⁶ Poslední z budov vybudovaných na místě předpokládané svatyně měla zřejmě tvar kříže; mohlo

se tedy jednat o křesťanskou kapli.⁷ Je-li tato identifikace správná, šlo by o ojedinělý případ kontinuity pohanského a křesťanského kultovního místa.⁸ Podle podobné interpretace ukazují na pohanská kultovní místa ve spojitosti se šlechtickými sídly i archeologické nálezy v předkřesťanském královském sídle Lejre na Sjællandu a v lokalitě Uppåkra ve Skåne.⁹ Některé tituly nalezené na runových kamenech, obzvláště *gode* a *thul*, pak podle některých výkladů označují kultovní funkce. Ačkoli bez dalších podpůrných důkazů zůstávají tyto interpretace pouze spekulacemi, jsou nejpřesvědčivější v případě titulu *gode*, kvůli jeho podobnosti s lépe dokumentovaným islandským titulem *goði*. Ten označoval náčelníka vykonávajícího i kultovní funkce, které by odpovídaly nedávným archeologickým nálezům v dánských šlechtických sídlech z vikinského období.¹⁰ Početné nálezy zbraní a dalších artefaktů v jezeře Tissø poblíž šlechtického sídla pravděpodobně představují oběti. Jak tam, tak ve velké síni v Lejre se navíc našlo velké množství zvířecích kostí a varných kamenů (používaných k vaření vody), což svědčí o přípravě velkých jídel, pravděpodobně kultovního charakteru.¹¹ Dětmar z Merseburku popsal na počátku 11. století hrůzostrašné rituály zahrnující rozsáhlé lidské oběti v Lejre z 30. let 10. věku.¹² Zdroje jeho tvrzení ale neznáme, a navíc dosud nebylo potvrzeno archeologickými důkazy.¹³

Naše představa o mocenských strukturách v Dánsku v 10. století není o mnoho jasnější. V době prvního franského misijního pokusu na počátku 8. století (před rokem 714) zde již existovala monarchie, třebaže zdroj této informace, Alkuinův *Život sv. Willibrorda*, se více než královským titulem panovníka Ongenda zabývá jeho krutostí.¹⁴ Určitý vhled do organizační úrovně této rané dánské monarchie a zdrojů, jimiž disponovala, nabízejí významná stavební díla, která byla dendrochronologicky datována do první poloviny 8. století. Jedná se o nejranější fáze Danvirke, obranného valu oddělujícího Jutský poloostrov (Jylland), kde byla původní zeď z přelomu 7. a 8. století v roce 737 přetvořena na mnohem pevnější a propracovanější obranné opevnění a dále posílena později v 8. století,¹⁵ či o kanál napříč šíjí na ostrově Samsø z roku 726 sloužící loďní dopravě.¹⁶ Zeměpisnou oblast, která na počátku 8. století spadala pod královskou vládu, však určit neumíme. Do konce 8. století se království dánské objevuje jako konsolidovaný (ač nestabilní) politický útvar, jehož panovníci jsou ve franských pramenech důsledně uváděni jako králové (*reges*).¹⁷

Poté co Karel Veliký na sklonku 8. století dobyl Sasko, se Dánsko stalo sousedem franského království. Vztahy mezi oběma zeměmi byly

napjaté. Dánský král Godfred († 810) měl k dispozici dostatečné vojenské zdroje, aby jej Frankové považovali za vážnou hrozbu. Mezi členy jednoho z diplomatických poselstev, která Godfred vyslal na jednání s Franky, je zmíněn muž ze Skåne, což naznačuje, že království již tehdy mohlo obsahovat všechny hlavní provincie středověkého Dánska. Tento dojem potvrzují popisy baltských námořních cest z 9. století, které jsou přílohou k anglosaskému překladu Orosia králem Alfrédem.¹⁸ Ty uvádějí, že vlastního krále měl pouze Bornholm.¹⁹ (Dánsko tento ostrov pravděpodobně ovládlo až na konci 11. století.) Frísko bylo naproti tomu pod volnou a nestabilní dánskou nadvládou po většinu 9. století a možná již ve století předcházejícím.²⁰

Po Godfredově smrti následovalo období vnitřních svárů mezi soupeřícími uchažeči o trůn ze dvou rodin, pravděpodobně větví téhož královského rodu. Jméno Angandeo, které se mezi nimi vyskytuje, naznačuje, že se jednalo o potomky královské linie, která Dánsku vládla o století dříve, v době krále Ongenda.²¹ V období druhé poloviny 9. a první poloviny 10. století jsou informace o událostech v Dánsku tak řídké, že nelze rekonstruovat ani přesvědčivý seznam panovníků.

Podle franských pramenů a dánské středověké tradice měli dánští panovníci pohanského období své hlavní sídlo v Lejre na ostrově Sjælland. Tuto tradici potvrzují archeologické nálezy zbytků dřevěné síně mimořádné velikosti, kolem níž se nacházely velké stáje a další menší budovy.²² Lejre bylo opuštěno během 10. století. V polovině tohoto století měli králové patrně sídlo v Jellingu v Jutsku. To pravděpodobně naznačuje změnu dynastie, ačkoli dokladů pro toto tvrzení je prozatím málo. Je možné, že po několik desetiletí uprostřed 10. století bylo Dánsko rozděleno na západní království, kde vládli králové jellingské dynastie, pohanský Gorm († asi 958) a jeho syn Harald Modrozubý (asi 958 – asi 987), a království východní, které možná zůstalo pod vládou staré dynastie z Lejre.²³ Přesný charakter moci dánských králů v 9. a 10. století neznáme, dokázali však shromáždit značnou vojenskou sílu. O tom, nakolik zemi skutečně ovládali, svědčí i skutečnost, že na jejich dobré vůli a autoritě závisely všechny franské i německé misionářské pokusy tohoto období.

Zprávy z těchto misí naznačují, že dánští králové měli hodnostáře, které franské prameny označují za hrabata (*comites*).²⁴ Je možné, že se jednalo o regionální vojenské velitele. Kromě vymáhání tributu z okolních území dánští králové nepochybně čerpali důležité zdroje i z ochrany, ovládnutí a zdaňování obchodu mezi jednotlivými oblastmi.²⁵ Přibližně v letech 704–705 bylo založeno město Ribe na jihozápadním pobřeží

Jutska. V roce 808 král Godfred násilně přesídlil kupce z obchodního střediska v Reriku na území slovanských Obodritů do Haithabu (Hedeby), města na šíji oddělující Jutský poloostrov od kontinentu, které se od té doby stalo nejdůležitějším obchodním centrem západního Pobaltí. Na východním pobřeží Jutska byl začátkem 10. století založen Århus jako opevněná obchodní osada. Tato tři města se pak v polovině 10. století stala prvními sídly biskupství v Dánsku.²⁶

Králova moc byla založena na věrnosti místní šlechty, jejíž moc podobně stála na věrnosti jim podřízených svobodných mužů. Hospodářství všech pak bylo založeno na zemědělství a chovu skotu. Je možné, že významnou část pracovní síly tvořili otroci, protože ve století vikinských nájездů existoval dostatek válečných zajatců. Mezi významnými trhy s otroky je zmiňováno mimo jiné Haithabu.²⁷ Vojenská organizace království s největší pravděpodobností spočívala na systému, v němž král svolal místní aristokracii, která pak shromáždila své vlastní družiníky a klienty z řad svobodných rolníků. Králové však dokázali získat významné prostředky i ze svých vlastních držav, a to ve formě služeb i naturálií.²⁸

2. KONTAKTY

Pokus sv. Willibrorda o christianizaci Dánů na začátku 8. století neměl okamžité pokračování. Soustředěné úsilí v tomto směru přišlo až na počátku 9. století, kdy franská říše dostatečně upevnila svou nadvládu nad Saskem. Franští králové se vměšovali do dynastických rozporů v Dánsku, aby tím získali vliv na politiku dánských králů. Nejslibnějším pokusem tohoto typu byl křest krále Haralda (Klaka) během jeho vyhnanství v Mohuči v roce 826, po němž byl Harald znovu dosazen na dánský trůn; již následujícího roku byl ale svržen.²⁹ Během následujících desetiletí se misionářům zřejmě nepodařilo získat v Dánsku trvalý opěrný bod. Rostoucí franský vliv přesto dával naději na konverzi Dánů v blízké budoucnosti; v tomto kontextu je třeba chápat zřízení arcibiskupství hamburského ve 30. letech 9. století jakožto základny pro křesťanské misie ve Skandinávii a mezi Slovary na východ od Labe.

Tyto vyhlídky se však výrazně zhoršily v roce 845, kdy Hamburk obrátila v trosky dánská flotila.³⁰ Arcibiskupu Ansgarovi byla jako bezpečnější základna pro jeho aktivity udělena brémská diecéze, která byla dříve podřízena kolínskému arcibiskupovi. Ansgarovi se přesto i po roce 845 podařilo misionářskou činnost v Dánsku obnovit. Mezitím

však začala vnitřními spory stále více trpět i samotná franská říše, která se tak stala snadnou kořistí vikinských armád, pravděpodobně složených z bojovníků ze všech oblastí Skandinávie.³¹ Misionářské úsilí ve Skandinávii významně zesláblo a bylo obnoveno až ve druhé třetině 10. století. V roce 934 Dánsko vojensky napadl východofranský král Jindřich Ptáčník, lze však pochybovat o tom, že by dokázal dánského krále Gnupe donutit k přijetí křesťanství, jak tvrdí pozdější kronikáři.³² Jisté je přinejmenším to, že tato expedice nedosáhla žádných trvalých výsledků. Misijní úsilí konečně uspělo až za vlády Oty I.³³

Přestože máme k dispozici pouze hagiografické prameny, zdá se, že německé misie v 9. a 10. století byly nedílnou součástí diplomatických tahů s cílem dosáhnout mírových vztahů, ne-li dokonce spojenectví s dánskými králi. Jejich relativní úspěch či neúspěch byl předurčen politickými vztahy mezi oběma královstvími.³⁴ Misionáři získali povolení k založení kostelů v hlavních obchodních střediscích Jutska, Haithabu a Ribe. Některým misionářům bylo dovoleno odvézt si určitý počet dánských chlapců zpět domů, aby jim tam poskytli křesťanskou výchovu.³⁵ Není však známo, kolik dalších Dánů bylo obráceno na víru. Tvrzení o zakládání kostelů podporuje nález raného kostelního zvonu (snad z 9. století) v haithabském přístavu.³⁶ Tyto kostely ale nejspíše využívali převážně návštěvníci z řad křesťanských kupců a možná i křesťanští zajatci-otroci.

Neexistují prakticky žádné archeologické doklady křesťanského kultu či víry z období před koncem 10. století. Křesťanský vliv byl zřejmě částečnou příčinou obecné změny v pohřebních zvyklostech, která proběhla do konce 9. století, kdy byly žárové pohřby nahrazeny pohřby do země se západovýchodní orientací, povětšinou bez pohřební výbavy a mohyl.³⁷ Vzhledem k tomu, že nebyly nalezeny žádné nepochybně křesťanské artefakty, však zůstává otázkou, zda tato změna naznačuje rozsáhlejší přechod k novému náboženství.

V 10. století dochází k opětovnému výskytu bohatých pohanských mohylových hrobů. V nejbohatších hrobech byli zemřelí pohřbeni v podzemní dřevěné komoře. Jedna z nich, v lokalitě Bjerringhøj u vesnice Mammen v Jutsku, byla dendrochronologicky datována do let 970–971, tj. do doby krátce po přestupu krále Haralda na víru. Někteří badatelé předpokládají, že tento typ hrobů, které se nacházejí převážně v Jutsku a na ostrově Fyn, byl výrazem vědomého a demonstrativního odmítání křesťanství. Tento typ hrobů vymizel v posledních desetiletích 10. století.³⁸

Máme-li věřit Widukindovi z Corvey, nedosáhli misionáři v době před přestupem Haralda Modrozubého ke křesťanství (asi roku 963)

nícheho víc než synkretistického přijetí Krista jakožto dalšího boha do dánského pohanského panteonu.³⁹ Je ale možné, že toto tvrzení lze považovat pouze za Widukindovu snahu uvést v soulad zprávy z písemných pramenů o úspěšných křesťanských misích od počátku 9. století, které měl k dispozici, s projevy pohanství v Dánsku před Haraldovým obrácením.⁴⁰ Dánové, kteří se účastnili vikinských nájezdů na západní Evropu, byli vystaveni misionářským pokusům v zemích, jimž vnutili svou přítomnost, a to obzvláště tehdy, pokud byli poraženi, nebo byl sjednán smír. Z několika pramenů však máme potvrzeno, že křesťové považovali za čistě formální záležitost.⁴¹ Bez toho, že by po něm následovala stálá přítomnost misionářů, byl dopad misí na viru a zvyky Vikingů jistě minimální.

Kontakty s jinými náboženstvími než s latinským křesťanstvím nelze vysledovat. I když Dánové patrně sloužili ve varjažské družině byzantských císařů,⁴² nemáme k dispozici žádné záznamy o byzantských misijních pokusech v Dánsku. Na nálezy olovených pečeti byzantského *patrikia* Theodosia ve šlechtickém sídle u jezera Tissø a v obchodních střediscích Ribe a Haithabu je pravděpodobně třeba nahlížet v politickém, nikoli v misionářském kontextu. Theodosius navštívil v letech 840–842 Benátky a dvůr Lothara I. v Trevíru a nálezy pečeti v důležitých dánských mocenských centrech pravděpodobně naznačují, že v této souvislosti vykonal jinde nezaznamenanou diplomatickou návštěvu Dánska.⁴³

Počátkem 10. století navštívil Haithabu arabský cestovatel al-Tartúší, jenž toto obchodní středisko popisuje ve svém zeměpisném díle. To dokazuje, že muslimští kupci příležitostně, snad v souvislosti s obchodem s otroky, cestovali až do přístavů na západě Baltského moře. Tyto kontakty však byly příliš ojedinělé na to, aby měly nějaký kulturní vliv.⁴⁴

Dánové zjevně udržovali pravidelné styky s ostatními pohanskými národy usídlenými kolem Baltského moře, z nichž Slované, baltské a finské kmeny uctívali jiná než nordická božstva. Na jižních dánských ostrovech Lolland, Falster a Møn se nejspíše nacházely také slovanské osady. Ty však po sobě kromě několika místních jmen nezanechaly žádný trvalý kulturní vliv. Některá z těchto sídlišť mohla vzniknout až po přijetí křesťanství, možná dokonce až ve 12. století. V této době byla „vendská“ přítomnost, obzvláště na Falsteru, dostatečně silná na to, aby vzbudila vážné pochyby o věrnosti ostrova dánskému králi Valdemaru I. (1157–1182) za válek proti Vendům.⁴⁵ Nebyly však nalezeny žádné stopy synkretismu mezi nordickým pohanským náboženstvím a slovanskými vírami.

3. CHRISTIANIZACE

Konečný přechod Dánska na křesťanskou víru začal křtem krále Harald Modrozubého několik let po jeho nástupu na trůn (asi roku 958). Nejstarší zprávu o této události podává Widukind z Corvey, jenž rovněž jako první popisuje ordál, který podstoupil kněz Poppo a který pohanského krále přesvědčil o nadřazenosti Ježíše Krista. Podle Widukinda král Harald poté nařídil svým poddaným dodržovat pouze kult Krista a zřít se pohanských božstev.⁴⁶ Widukind byl pravděpodobně dobře informován, protože své vyprávění psal téměř současně s touto událostí; svou kroniku dokončil kolem roku 968.⁴⁷ Identita misionáře Poppa byla dlouho předmětem diskusí, nedávno však bylo prokázáno, že se jednalo o Folkmara, blízkého spolupracovníka a pozdějšího nástupce kolínského arcibiskupa Bruna.⁴⁸ Ke královi obrácení ke křesťanství došlo podle chronologického kontextu Widukindova vyprávění zřejmě v roce 963.⁴⁹ To znamená, že se tak stalo v době, kdy byl arcibiskup Bruno za nepřítomnosti Oty I. během jeho cesty do Itálie zodpovědný za velkou část zahraničních vztahů římskoněmeckého království. Haraldův přestup na víru je tedy třeba vnímat jako nedílnou součást jednání v rámci napjatých politických vztahů mezi říší a Dánskem. Současně to ale znamenalo, že Dánsko přivedl ke křesťanství nejnebezpečnější rival hambursko-brémské arcidiecéze, kolínského arcibiskupství, které uplatňovalo vůči brémské stolici své staré nároky. To vysvětluje, proč si Adam z Brém dal tolik práce, aby příběh o Poppově ordálu a Haraldově konverzi zatemnil,⁵⁰ a vytvořil tak materiál pro celé generace sporů mezi badateli 19. a 20. století.

V roce 965 vydal císař Ota I. výsadní listinu ve prospěch dánských biskupství ve Šlesviku (Schleswig), Ribe a Århusu.⁵¹ Všichni tři biskupové měli německá jména: Liafdag, Hored a Reginbrand.⁵² Byli vysvěceni již dříve, v roce 948, pravděpodobně na synodě v Ingelheimu,⁵³ nelze však říci, zda mohli své údajné diecéze navštívit již před obrácením krále Harald. Bezprostředním cílem vytvoření tří dánských biskupství bylo patrně upevnit problematický status Hamburku-Brém jakožto metropolitní stolice bez sufragánů.⁵⁴ Je ale pravděpodobné, že tento akt byl také projevem optimismu ohledně nadějí na konečnou konverzi dánského království. Listina Oty I. z roku 965 je adresována hambursko-brémskému arcibiskupovi Adaldagovi, a potvrzuje tak pravomoc jeho stolice nad novou dánskou církví. Podle místní tradice z Ribe známé z pramenů 13. století podstoupil Liafdag, první místní biskup, mučednickou smrt, když ve městě kázal pohanům.⁵⁵ Adam z Brém,

kteřý jinak tak horlivě vyzdvihuje misionářský zápal hambursko-brémské církve, se však o tomto příběhu nezmiňuje; pravděpodobně se jedná o smyšlenku z 12. století. O Liafdagovu kanonizaci se neúspěšně snažil biskup Radulf (Ralph) z Ribe (1162–1171). Je proto možné, že legenda byla vymyšlena za tímto účelem.⁵⁶

Běh událostí v Dánsku v následujících desetiletích je nesnadné vysledovat. Tvrzení Adama z Brém, že obrácení krále Haralda bylo následkem jeho vojenské porážky Otou I., je nevěrohodné.⁵⁷ Konverzi je třeba chápat spíše v kontextu Haraldovy obezřetné politiky vzhledem k říši počátkem 60. let 10. století.⁵⁸ Vztahy mezi Dánskem a říší se však brzy začaly zhoršovat. Válka mezi oběma královstvími hrozila již v roce 968, kdy Harald Modrozubý posílil opevnění starého valu na hranici s říší zvaného Danevirke.⁵⁹ Ne přátelství nakonec vypuklo po smrti Oty I. v dubnu roku 973. Následujícího roku podnikl král Harald nájezd jižním směrem, německý protiútok ale vedl k dočasné ztrátě nejnižnější části Jutska, později nazývané šlesvická marka, včetně důležitého obchodního střediska Haithabu.⁶⁰ Moderní výzkum však obecně odmítá, že by se zbylé části Haraldova království staly poplatnými říši.⁶¹ V roce 983 Dánové zničili jednu z pevností, které proti nim nechal postavit Ota II., a dobyli Haithabu zpět.⁶² Do tohoto období byly dendrochronologicky datovány kruhové pevnosti Trelleborg na ostrově Sjælland, Nonnebakken poblíž Odense na ostrově Fyn, Fyrkat u města Hobro a Aggersborg na Limfjordu (obě poslední se nacházejí v severním Jutsku), stejně jako imponující most v Raving Enge nedaleko města Vejle, rovněž v Jutsku. (Trelleborg je datován do let 980–981, most pak nejspíše do 80. let 10. století, případně o něco málo později.)⁶³ Kruhové pevnosti se vyznačují matematickou přesností hlavního plánu, podle něhož byly všechny postaveny.⁶⁴ Další kruhová pevnost byla nedávno objevena v Trelleborgu ve Skåne. Pravděpodobně vznikla současně s ostatními uvedenými pevnostmi, neodpovídá však jejich typu ve všech ohledech.⁶⁵ Tyto pevnosti, které bezpochyby souvisely s napětím mezi Dánskem a říší v těchto letech, byly opuštěny po pouhých několika letech užívání. Jejich přesný smysl zůstává záhadou.⁶⁶

Na větším z runových kamenů z Jellingu král Harald Modrozubý prohlašuje, že „získal celé Dánsko a Norsko“. Druhý z těchto nároků se pravděpodobně vztahuje k jeho přímé vládě nad oblastí Viken v jihovýchodním Norsku, která byla tradičně součástí zájmové sféry dánských králů, a k nadvládě nad panovníkem zbytku země, jarlem Hákonem.⁶⁷ Co se týče Dánska, může fakt, že biskupství byla původně ustavena pouze pro Jutsko, naznačovat, že „jellinská dynastie“ ovládala v polovině

10. století pouze tuto provincii. Čtvrtá stolice byla zřízena v Odense na ostrově Fyn někdy před rokem 988, za časů krále Haraldů však žádná zmínka o diecézích ve východním Dánsku neexistuje. V souvislosti s Haraldovým tvrzením na jellinském kameni, že „získal celé Dánsko“, to naznačuje, že své panství o východní Dánsko rozšířil až v posledních letech své vlády.⁶⁸ Christianizace těchto provincií (Sjælland a Skåne) rovněž započala do konce 10. století. Do počátku 90. let 10. století lze datovat raný kostel s přilehlým hřbitovem v Lundu ve Skåne.

Hřbitov se používal do poloviny 11. století. Počet hrobů, nepřiměřený k odhadovanému počtu obyvatel tohoto raného města, naznačuje, že lundské pohřebiště sloužilo i významné části okolního kraje.⁶⁹ Na Sjællandu byla na konci 10. století zničena mohutná síň v Lejre, která nejspíše sloužila pohanským kultovním účelům. Přibližně v roce 1000 bylo na jejím místě založeno město Roskilde, které pravděpodobně již od počátku obsahovalo královské sídlo a jeden nebo více kostelů.⁷⁰ Zdá se tedy, že ve východním Dánsku byl přechod od pohanských ke křesťanským pohřebním zvyklostem dokončen až na počátku 11. století.⁷¹ Vládu Haraldů Modrozubého náhle ukončila vzpoura jeho syna, Svena zvaného Tveskæg (Vidlí vous), asi v roce 987.⁷² Adam z Brém tvrdí, že povstání bylo pohanskou reakcí proti křesťanskému králi,⁷³ jiné doklady oficiálního návratu k pohanství však neexistují. Jisté je, že čtyři biskupové, kteří byli jako sufragáni podřízeni arcibiskupovi hambursko-brémskému, museli ze země uprchnout. Císař Ota III. listinou z roku 988 zajistil jejich hmotnou podporu v exilu, což naznačuje předpoklad, že tato situace jistou dobu potrvá.⁷⁴ Namísto těchto biskupů se král Sven spolehl na anglosaské misijní biskupy bez pevných diecézí. Podle Adama mohlo v Dánsku působit jen několik misijních biskupů z Hamburku-Brém, možná dokonce pouze jeden – Odinkar Starší, který byl potomkem nejvyšší dánské aristokracie a pravděpodobně příbuzným královského rodu.⁷⁵ Svenův krok byl nejspíše motivován politicky: církevní závislost na říšské hambursko-brémské stolici mohla být snadno vykládána jako základ pro politickou podřízenost římskoněmeckému králi a císaři. Fakt, že Svenovi biskupové cestovali z místa na místo a prováděli misijní činnost, může naznačovat, že křesťanství bylo tehdy stále ještě převážně záležitostí aristokracie a že bylo úzce svázáno královským dvorem, který byl též v neustálém pohybu.

Nová diecézní struktura se pravděpodobně ustavila až na počátku vlády Svena syna Knuta Velikého, okolo roku 1021. Zdá se, že sestávala ze čtyř biskupství, po jednom v každé z hlavních provincií: Jutsko,

Fyn, Sjælland a Skåne. Jejich biskupové byli vysvěceni primasem Knutova anglického království, arcibiskupem z Canterbury, a nebyli tedy vázání věrností Hamburku-Brémám. Je ale možné, že Knut říšskou metropolitní pravomoc na krátký čas kolem roku 1030 uznal, a to v souvislosti s jednáním s římskoněmeckým králem Konrádem II. a zvláště pak s řešením starého sporu ohledně šlesvické marky.⁷⁶ Od té doby zůstal v Dánsku institucionální rámec podpory křesťanského kultu stabilní. Patrně rovněž za Knutovy vlády získalo Dánsko privilegovaný vztah k papežství, který byl symbolicky vyjádřen placením Petrova haléře do Říma.⁷⁷

Od roku 988 až do 50. let 11. století posilovali arcibiskupové z Hamburku-Brém, ačkoli jejich právo nebylo v Dánsku uznáváno, své nároky na metropolitní pravomoc nad Dánskem tím, že kontinuálně ustanovovali nerezidentní šlesvické biskupy. I poté, co se Konrád II. vzdal svých nároků na šlesvickou marku, a přestal tak existovat právní základ této fikce, arcibiskupové nadále jmenovali nerezidentního sufragána s vágním titulem „biskup Dánů“.

Adam z Brém Knutovu autonomní dánskou církev založenou na anglosaském vzoru do velké míry přehlízí. Je ale překvapivé, že na Adamově vyprávění závisela téměř výhradně i dánská historiografie, která se začala vyvíjet od 30. let 12. století, a to včetně očerňování Svena Tveskæga coby pohana, jehož k víře v Krista přiměla až řada porážek, které utrpěl od Slovanů. Jediným místem v Dánsku s historiografickou tradicí nezávislou na Adamovi z Brém bylo biskupství v Ribe. Místní krátká episkopální kronika z počátku 13. století vypráví, jak první zde stálí biskup Odinkar (Mladší), který úřad zastával za časů svého příbuzného, krále Knuta Velikého, odkázal všechny svůj majetek církvi s úmyslem, aby biskupství zůstalo v dědičném držení jeho potomků. Podle kroniky, jejíž vyprávění je nejspíš v zásadě pravdivé, po něm nastoupil jeho syn Christian.

Harald Modrozubý o sobě tvrdil, že byl tím, kdo přivedl Dány ke křesťanství, a to na sebeoslavném nápise na kameni, který nechal vztyčit v Jellingu na paměť svých rodičů, krále Gorma a královny Thyry. Na tomto kameni se také nachází velkolepý reliéf ukřižovaného Krista.⁷⁸ Podle archeologických dokladů zmizely pohanské pohřby pravděpodobně do konce 10. století, přesné datum však z nálezů vyvodit nelze.⁷⁹ Ve vyprávění o životě málo známého dánského světce Thøgera (Theodgara) se uvádí, že přinesl evangelium do kraje Thy na nejsevernější výspě Jutska, poté co sloužil norskému králi Olafovi, pravděpodobně Olafu Trygvasonovi (995–1000),⁸⁰ což by znamenalo, že tento kraj zůstal

pohanský až do začátku 11. století. Adam z Brém uvádí, že dvě okrajová území, Blekinge v dnešním jižním Švédsku a ostrov Bornholm, byla christianizována až v 60. letech 11. století misionářským úsilím biskupa Egina z Dalby.⁸¹ Není však jisté, zda Blekinge tehdy patřilo pod dánskou nadvládu; Bornholm si možná zachoval autonomii až do pozdního 11. věku.⁸² Ačkoli biskup Eginó sídlil v královském paláci v Dalby poblíž Lundu, zdá se, že svou misionářskou činnost vyvíjel výhradně mimo dánské království, a to až do smrti lundského biskupa Jindřicha († 1067–1071), po níž se stal jeho nástupcem a Dalby svůj biskupský status ztratilo.⁸³ Adamovo vyprávění není nutně v rozporu s nálezy předpokládaných křesťanských pohřebišť, charakteristických nepřítomností pohřební výbavy a západo-východní orientací hrobů, které se na Bornholmu objevují na počátku 11. století. Topograficky se tato raná křesťanská pohřebiště příliš nelišila od předchozích, pohanských, a nezdá se, že by souvisela s budovami kostelů. Je možné, že zde před tím, než ostrov přešel pod přímou dánskou vládu, žili křesťané a pohané vedle sebe po několik generací.⁸⁴

Období nesnadného soužití starého a nového náboženství naznačují archeologické nálezy i runové nápisy. Bylo nalezeno množství amuletů ve tvaru kladiva pohanského boha Thora.⁸⁵ Velmi výmluvný je nález formy sloužící k výrobě amuletů jak ve tvaru kříže, tak Thorova kladiva.⁸⁶ Nápisy na několika runových kamenech končí vzýváním Thora.⁸⁷ Podobně jako se v případech amuletů pravděpodobně jednalo o reakci na křesťanské misie,⁸⁸ byly tyto nápisy nejspíše odpovědí na křesťanské invokace na jiných runových kamenech.⁸⁹ V Dánsku jsou tyto křesťanské invokace stejně vzácné jako vzývání Thora; jedinou výjimkou jsou pozdní runové kameny na Bornholmu.⁹⁰ V závěrečné fázi mohla být poslední ohniska pohanství vymýcena nařízením, podle kterého měli právo dědit jen pokřtění. Avšak vzhledem k tomu, že se zachovalo pouze v právních textech z přelomu 12. a 13. století, kdy bylo aplikováno na děti, jež zemřely před křtem,⁹¹ nelze z něj s jistotou vyvozovat žádné závěry.

Archeologický výzkum odhalil pod mnoha románskými farními kostely pozůstatky dřevěných kostelů se sloupovou konstrukcí (stavkirke).⁹² V jednom případě byl takový kostel s přilehlým křesťanským hřbitovem nalezen na místě sezonního tržiště a řemeslného střediště z 11. století (Sebbersund na břehu Limfjordu v severním Jutsku).⁹³ Žádnou z těchto budov nelze datovat dříve než do samého konce 10. století, většina z nich pochází z poloviny nebo až z konce 11. století.⁹⁴ Nej působivější ukázkou těchto staveb je velký dřevěný

kostel zbudovaný nad komorovým hrobem mezi dvěma velkými pohřebními mohylami v Jellingu. Podle hypotézy, která je však předmětem polemik, obsahuje hrob pozůstatky krále Gorma, otce Haralda Modrozubého. To by znamenalo, že Gorm byl po křtu svého syna přemístěn ze své pohanské pohřební mohyly, dendrochronologicky datované přibližně do roku 958, do křesťanského hrobu.⁹⁵ Jednoznačnější případ posmrtného zahrnutí zesnulého pohanského předka do nového náboženství nacházíme v Hørningu poblíž města Randers ve východním Jutsku. Tam byla pohřební mohyla srovnána se zemí a na jejím místě vystavěn dřevěný kostel tak, aby se pohanský hrob ženy příslušející k aristokracii nacházel pod chrámovou lodí. V tomto případě byl pohanský hrob pravděpodobně zhruba o století starší než kostel.⁹⁶ Takové případy jsou však výjimečné, zejména neexistují žádné doklady kontinuity mezi pohanskými a křesťanskými kultovními místy či hřbitovy.⁹⁷

Malé množství dokladů o kostelních budovách z období prvních bezmála sta let od přestupu krále Haralda na křesťanství vyvolává otázku, kde se během tohoto období konaly křesťanské obřady. Možnou odpovědí je, že nový kult zpočátku probíhal tam, kde předchozí, pohanský: v obytných sících šlechty.⁹⁸ Až od poloviny 11. století začal křesťanský kult získávat oddělené místo ve specializovaných budovách – kostelech. Ve prospěch takové hypotézy hovoří relativní intenzita nálezu velkých šlechtických statků poblíž raných kostelů.⁹⁹ Zvlášť výmluvný příklad nabízí lokalita Lisbjerg na severním okraji města Århus, kde dřevěný kostel nahradil hlavní budovu takového šlechtického velkostatku někdy po polovině 11. století. Je možné, že se statek tehdy stal hlavním sídlem århuského biskupa po obnovení diecéze přibližně v roce 1059.¹⁰⁰

Zdá se, že v 11. století byl institucionální rámec péče o duše věřících založen na několika velkých kostelech, snad po jednom v každé soudní jednotce nazývané *herred* – setnina, kterým byla svěřena plná farní práva. Pod touto úrovní byly při jednotlivých statcích občas budovány malé „soukromé“ kaple, které však netvořily farní síť v pravém smyslu.¹⁰¹ Ekonomickou základnu pro vybudování plnohodnotné farní sítě zajistilo zavedení desátka kolem roku 1100. Od té doby se iniciativa v budování farních kostelů stále více přesouvala od jednotlivých šlechticů na rolnická společenství, zatímco vlastnictví kostelů začalo přecházet z laických do církevních rukou.¹⁰²

Tyto úvahy posilují závěr, že přibližně po dobu sta let od konverze Haralda Modrozubého zůstávala christianizace Dánska převážně

záležitostí krále a aristokracie. Přijetí nové víry utalo hlavu starému kultu, je však možné, že většinu obyvatelstva ponechalo v jakémisi kulturním limbu: prostí lidé byli formálně křesťany, ve skutečnosti však bylo jejich spojení s novým kultem slabé. Malé rozměry většiny raných dřevěných kostelů nasvědčují tomu, že byly určeny pro jedinou šlechtickou domácnost, nikoli pro širší společenství.¹⁰³ Byla-li obecná situace v 11. století takováto, může odsouzení Dánů papežem Řehořem VII. za to, že obviňovali kněží z toho, že působí špatné počasí a nemoci, odrážet konflikt mezi prostými lidmi a aristokracií, který byl jak kulturního, tak sociálního charakteru.¹⁰⁴ Podmínky se ovšem začaly rychle měnit počínaje koncem 11. století, kdy začalo přibývat venkovských farních kostelů.

4. PANOVNICKÁ MOC

Je nesnadné odhadnout, jak a do jaké míry ovlivnila christianizace výkon královské moci v Dánsku. Hmotná základna královského bohatství a společenské moci nemusela po přijetí nové víry a následném postupném vývoji církevního institucionálního aparátu nutně projít zásadní přeměnou. Jediným zachovaným přehledem příjmů dánské koruny z vrcholného středověku je *Katastr krále Valdemara - Kong Valdemars Jordebog* z konce 13. století, různorodý soubor obsahující seznamy královského majetku a příjmů.¹⁰⁵ Hlavní seznam z roku 1231 ukazuje, že král čerpal významné příjmy ze všech částí království, a to částečně z královských statků, převážně však z daní.¹⁰⁶ Předpoklad, že daně tehdy nejspíš už nebyly novinkou,¹⁰⁷ potvrzuje i vysoká organizovanost a schopnost mobilizovat zdroje království během posledních staletí před přijetím křesťanství. Standardní formulace určující královské veřejné příjmy v raných dánských královských listinách kopíruje listiny římskoněmeckých králů. Podobně je vrcholně středověká jednotka oceňování pozemkového vlastnictví, *bol*, sémanticky i strukturálně velmi podobná karolínskému *mansu*. Nemáme žádný přesvědčivý důvod předpokládat, že by dánští králové tak výnosné instituce nedokázali napodobit již před přijetím křesťanství.¹⁰⁸

Na druhou stranu je však zřejmé, že christianizace měla závažný vliv na koncepci královské hodnosti v Dánsku na ideologické úrovni. Hlavním pramenem při rekonstrukci dánské královské ideologie ve 12. století jsou královské listiny. Ty ukazují koncepci monarchie silně založené na evropských vzorech, zdůrazňující povinnost krále udržovat domácí

mír a prosazovat právo, jakož i ochraňovat a podporovat církev. Božský původ královského úřadu a moci je zdůrazňován od začátku samostatné vlády Valdemara I. (1157–1182); tehdy také začínají být listiny silně ovlivněny biblickým jazykem. Navíc se zdá, že preambule listin králů z valdemarovské dynastie čerpají inspiraci z formulací používaných v papežských privilegiích, přičemž nelze vystopovat žádný vliv diplomatického stylu říšské kanceláře.¹⁰⁹

Tento nový důraz na božskou autoritu v pozadí královského úřadu dodává na důvěryhodnosti tvrzení v *Pokračování roskildské kroniky*, že Valdemar I. byl v roce 1157 pomazán a korunován arcibiskupem Eskilem.¹¹⁰ S jistotou víme přinejmenším to, že náboženský obřad doprovázel korunovací dánských králů počínaje nástupem Knuta VI. jako spoluvládce v roce 1170.¹¹¹

Knutova korunovace byla uspořádána spolu s translací těla Knuta Lavarda († 1131), otce Valdemara I., který byl nedlouho předtím prohlášen papežem za svatého. Tím se dostáváme k úloze královských světců v dánské královské ideologii. Během prvních staletí křesťanství v Dánsku byl svatořečen jeden z králů, Knut IV. (1080–1086), a otec dalšího, Lavard. V prvním případě je pravděpodobné, že cílem kanonizace bylo označit královraždu (a implicitně i vzpuru proti královské moci) za svatokrádež. Knut IV. navíc podle dostupných popisů v praxi prosazoval duchovní politiku míru a ochrany chudých a utlačovaných, včetně církve.¹¹² Účelem kanonizace Knuta Lavarda naproti tomu zřejmě bylo posílit prestiž jeho nástupců, krále Valdemara I. a jeho synů, a zbavit tak legitimacy konkurenční větve královského rodu.¹¹³

Kanonizaci obou královských světců je tedy třeba chápat v kontextu strategie, jejímž cílem bylo poskytnout královské hodnosti auru svatosti a postavit krále mimo dosah dynastických a společenských bojů, které stály život tolik dánských králů jak ve 12. století, tak dříve. Ve 12. století zřejmě tuto politiku poměrně důsledně prosazovala dánská církev i králové, a to ve vzájemné spolupráci.¹¹⁴ Neexistuje žádný přesvědčivý důkaz spojitosti mezi oběma svatořečeními a hypotetickými postpohanskými představami o sakrálních funkcích spojených s královskou hodností (*Königsheil*). Když se však Saxo vysmíval německým ženkám a rolníkům za jejich víru v blahodárné účinky „královského doteku“ Valdemara I., mohlo se jednat o skrytou kritiku podobných pověr v Dánsku.¹¹⁵

Dánští králové se aktivně zajímali o křížové výpravy, tento zájem však v praxi převážně vyplýval z jejich územních ambicí. Jediným

dánským králem, který podnikl výpravu do Svaté země, byl Erik I. (1095–1103/1104), jehož putování v roce 1103 úzce souviselo s jeho vyjednáváním s papežem o získání metropolitního biskupství pro Dánsko.¹¹⁶ V ostatních případech sice králové schvalovali účast aristokracie na křížových výpravách, osobně se však zaměřovali na válčení a podmaňování pohanských národů na jižním a východním pobřeží Baltského moře, a to v problematickém a napjatém partnerství s podobným úsilím německých světských i církevních knížat. To umožnilo Valdemarovi I. a Knutovi VI. ovládnout v letech 1168–1185 Rujanu a Pomořansko. Po zhroucení valdemarovské pobaltské říše ve 20. letech 13. století však Dánsko udrželo pouze Rujanu.¹¹⁷ Panství nad severním Estonskem, ustavené s určitými potížemi na počátku 13. století, pak trvalo až do poloviny 14. věku.¹¹⁸

Začlenění dánské monarchie do západního křesťanstva na jedné straně rozšířilo potenciální rozsah královských spojení prostřednictvím sňatkové politiky, na straně druhé však znemožnilo takováto spojení s tradičními partnery na nedalekém vendském území, dokud Vendové zůstávali pohany. Nejvýraznějším znakem uznání dánského krále jako rovného nej přednějším evropským panovníkům byl sňatek francouzského krále Filipa Augusta a Ingeborg, dcery Valdemara I. v roce 1193, a to přesto, že se z něj vyvinul dlouhotrvající skandál, když Filip už následující den po svatbě požadoval rozvod.¹¹⁹

Z dánských královských klenotů z prvních křesťanských století se nezachovalo nic. Jediným přímým dokladem znaků a symbolů křesťanské monarchie je několik málo královských pečeti, které jsou z tohoto období známy.¹²⁰ Nejstarší z nich je pečeť krále Knuta IV., známá z kreseb ze 17. století vytvořených na základě královské zakládací listiny lundské katedrály z roku 1085. Na líci je panovník vyobrazen na trůnu, na rubu pak jako sokolník na koni. Dobrá latina nápisu na pečetě dokazuje přítomnost vzdělaných kněží na královském dvoře.¹²¹ Královské pečeti z 12. století se řídily evropským vzorem zobrazujícím na líci trůnícího panovníka. Rub pečetě Erika III. krále zobrazuje jako válečníka na koni třímajícího kopí. Královský erb se třemi vztyčenými lvy (leopardy) je znám přibližně od roku 1194. Je možné, že byl přijat jako implicitní odkaz na heraldického lva saských vévodů z rodu Welfů a jako znamení nezávislosti na štaufských císařích.¹²²

Počínaje vládou Svena Tveskæga nacházíme zpodobnění králů i na mincích. Avšak vzhledem k tomu, že jde o přesnou imitaci zahraničních mincí, je těžké odhadnout, v jakém rozsahu lze tyto portréty považovat za prameny symbolizující konkrétně dánskou monarchii. Sven Tveskæg

razil mince po anglosaském vzoru a v této praxi pokračoval i jeho syn Knut Veliký (1018–1035), který byl od roku 1017 rovněž králem Anglie. Zdá se však, že povstání kolem roku 1026, během něhož se stal spoluvladařem Knutův syn Hardiknut (Harthacnut, králem v letech 1035–1042), vedlo k rozvolnění spojení mezi mincovnictvím obou království.¹²³ Na Hardiknutově minci se nacházejí písmena tvořící zkratku nápisu *REX-LEX-LUX-PAX*, který je známkou toho, že křesťanský ideál krále coby zastávce práva, křesťanské víry a míru tehdy již byl oficiální ideologií dánského království.¹²⁴ Po rozpadu Knutovy severomošské říše, za vlády Svena Estridsona a jeho následovníků, začínají na dánské minci převážovat kontinentální vzory. Za vlády Hardiknuta a Svena Estridsona bylo mnoho typů mincí založeno na vzorech pocházejících z byzantského mincovnictví.¹²⁵ Zvláštností mincí ražených Svenem Estridsonem bylo, že na mnohých z nich byly v nápisech použity runy.¹²⁶

Několik pozoruhodných typů obsahují mince krále Nielse (Mikuláš, 1104–1134). Na jedné z nich nacházíme jméno krále i jeho královny Margrethe (Markéta), což by mohlo znamenat, že Margrethe držela podíl na ražbě jako součást svého věna.¹²⁷ Na jiné minci je uveden nápis *PAXPOR[IV]*, doslovně „mír-přístav“.¹²⁸ To by mohlo poukazovat na to, že mince byla určena k zakoupení králova míru při příjezdu kupce do dánského přístavu či města; v každém případě ideologicky odkazuje na královu funkci ochránce míru.¹²⁹

Zobrazení dánských králů z prvních staletí křesťanství se kromě pečetí a mincí v zásadě omezují na malby královských donátorů v kostelech z 12. století. V kostele premonstrátského opatství ve Vå ve Skåne, nejskvělejším prostoru s malbami, který se z Dánska 12. století dochoval, jsou jako dárci zobrazeni král a královna (snad Niels a Margrethe).¹³⁰ Poškozená hlavice sloupu kostela v Dalby, rovněž ve Skåne, zpodobňuje dva korunované muže, kteří společně drží jílec meče umístěného mezi nimi. Jeden z nich je na doprovodném nápisu jmenován jako *HEINRICVS IMPERATOR*. Obecně se předpokládá, že jde o císaře Jindřicha IV. a krále Svena Estridsona.¹³¹ Proti tomu však hovoří jednak to, že neexistuje žádný záznam o tom, že by se Sven Estridson považoval za vazala tohoto římskoněmeckého krále a císaře, a navíc, i kdyby jím byl, není příliš pravděpodobné, že by si to někdo chtěl připomínat ve vrcholné době valdemarovské královské dynastie.¹³² Nelze vyloučit, že zobrazeným císařem je Jindřich VI. (1190–1197), králem by potom byl Knut VI. V takovém případě by hlavice mohla svědčit o tom, že vojsko, které Knut VI. vedl do Estonska v roce 1197, bylo nějakou formou společného podniku ve jménu císaře.¹³³

Z období mezi jellinským kamenem Haralda Modrozubého a druhou polovinou 13. století se nedochovaly žádné pohřební pomníky dánských králů. V případě několika dánských monarchů z doby mezi koncem 11. a polovinou 12. století dokonce ani neznáme přesné místo jejich hrobu. Při přestavbě katedrály v Roskilde, pravděpodobně kolem roku 1225, byly ostatky krále Svena Estridsona a královny Margrethe zvané též Estrid (pravděpodobně manželky krále Nielse, dcery švédského krále Ingeho)¹³⁴ přesunuty do sekundárních hrobů v zazděných výklencích ve sloupech chóru nové stavby. Udávalo se, že třetí zazděný hrob uchovává ostatky Haralda Modrozubého. Když však byly na konci 19. století kostry krále Svena a královny Estrid vyzvednuty a podrobeny analýze, ukázalo se, že předpokládaný Haraldův hrob je prázdný. Pravděpodobným vysvětlením je, že tvrzení Adama z Brém o tom, že je král Harald pohřben v Roskilde, je nepravdivé.¹³⁵ Počínaje Valdemarem I. až po konec 13. století byli dánští králové a jejich rodinní příslušníci pohřbíváni v kostele opatství v Ringstedu, které bylo střediskem kultu Valdemarova otce Knuta Lavarda (sv. Knut vévoda - *dux*). Valdemar I. byl pohřben s olověnou deskou, jejíž nápis vyjmenovává hlavní úspěchy jeho vlády.¹³⁶ Nad zemí se však žádná z případných náhrobních desek či pomníků připomínajících krále nedochovala, kromě nástěnných maleb na paměť některých panovníků 13. století, kteří byli v kostele pohřbeni.¹³⁷

Novým prvkem dánské vrcholně středověké společnosti, jenž úzce souvisel s královskou mocí, bylo utváření sítě královských měst. V předkřesťanském Dánsku bylo jen málo měst; všechna se nacházela v Jutsku a všechna byla přímo ovládána králem. Počínaje koncem 10. století však začala být zakládána nová města. Prvním z nich zřejmě bylo město Lund ve Skåne. Zdá se, že vzniklo jako královské sídlo a náboženské středisko, nikoli jako obchodní komunita. Ve druhé polovině 11. století se však schéma osídlení Lundu změnilo a město se vyvinulo v obchodní a řemeslnické centrum.¹³⁸ Podobně se dá odhadovat původ dalších nových biskupských měst z konce 10. a z 11. století: Viborgu, Odense, Roskilde¹³⁹ a pravděpodobně i Šlesviku na severní straně zálivu Schlei.¹⁴⁰

Královskou kontrolu nad dálkovým obchodem dokládá mimo jiné založení sítě kupeckých společenství zasvěcených sv. Knutovi (*Skt. Knudsgilder*) po celém království, a to pod ochranou krále a s jeho přispěním. Je pravděpodobné, že tato síť vznikla v roce 1170, v souvislosti se svatořečením Knuta Lavarda v roce 1169.¹⁴¹

Souběžně s těmito přeměnami se vyvíjela i královská správa. Za časů severomořské říše Knuta Velikého a jeho synů (asi 1018–1042) byly

patrně zaváděny správní struktury inspirované Knutovým anglosaským královstvím, ale kromě ražby mincí o nich nic konkrétního nevíme. Dochovalo se několik královských výnosů z doby vlády krále Erika III. (1137–1146),¹⁴² nelze však určit, zda odrážejí tradici datující se až do Knutovy vlády, nebo pozdější vliv anglonormanské Anglie. Na centrální úrovni králi pomáhali svěštěí hodnostáři s titulem *staller* (*stabularii*), kteří snad měli vojenské pravomoce na královském dvoře, byli avšak také zřejmě vysíláni k plnění funkcí v místní správě. Zmiňování jsou od roku 1085.¹⁴³ Zmínka o komořím (*camerarius*), kterou nacházíme na počátku vlády krále Nielse, naznačuje počínající specializaci finanční správy.¹⁴⁴ Co se psaní týče, král se spoléhal na své kaplany, z nichž jeden mival titul královského notáře.¹⁴⁵ Reformu královské správy provedl po roce 1157 Valdemar I. s pomocí svého anglonormanského kancléře Radulfa.¹⁴⁶

Zdá se, že v 11. a v první polovině 12. století byly rozsáhlé pravomoce v jednotlivých krajích svěřovány mocným *jarlům* (hrabatům), jimiž byli často královi příbuzní. Přesný charakter jejich funkcí však neznáme.¹⁴⁷ Zmizení těchto krajských vládců ve druhé polovině 12. století s sebou jistě neslo reorganizaci královského zastoupení na místní a regionální úrovni. Občasné zmínky ve starších pramenech dokládají nejpozději na začátku 12. století existenci královských úředníků na místní úrovni zvaných *villici* (*bryder*).¹⁴⁸ Podle zákoníků z počátku 13. století měl král svého zástupce zvaného *ombudsmand* v každé setnině. Mezi jeho funkce patřil dohled nad soudnictvím místních soudů.¹⁴⁹

Současně se změnil i vnější vzhled sídel královských zástupců. V 11. a na počátku 12. století královská i šlechtická sídla pokračovala v tradici rozsáhlých ohrazených, avšak neopevňených dvorů z vikinských dob. Po přijetí křesťanství se jejich součástí často stával kostel. V některých případech, např. v Dalby poblíž města Lund, lze rozeznat inspiraci systémem otonských a sálských falcí (*Pfalz*).¹⁵⁰ Impulzem pro stavbu hradů podle evropského vzoru zřejmě byly vleklé vnitřní války v letech 1131–1157.¹⁵¹ V kronice biskupů z Ribe se výslovně uvádí, že prvním, kdo opevnil své biskupské sídlo, byl biskup Helias (1142–1162).¹⁵² Opevnění mělo většinou formu náspu s dřevěnými obrannými prvky, některé hrady však byly postaveny z kamene. Tak tomu bylo například v případě působivé věže Bastrup na ostrově Sjælland, kterou pravděpodobně postavil Ebbe Skjalmsen, strýc arcibiskupa Absalona, a Absalonův vlastní hrad Havn (København/Kodaň). Výstavba těchto hradů byla často spojena s opouštěním dřívějších „otevřených“ sídel. Obzvláště zjevným příkladem je lokalita Hjulby na ostrově Fyn. Toto

zřejmě neopevňené šlechtické sídlo doložené již v 7. století¹⁵³ bylo důležitou královskou rezidencí ještě na počátku 80. let 12. století,¹⁵⁴ do roku 1193 však bylo nahrazeno královským pobřežním hradem s příznačným názvem Nyborg („Nový hrad“).¹⁵⁵ Nová opevňená sídla nestavěl pouze král, ale i nejvyšší aristokracie, a to jak světská, tak církevní. Hrady však vznikaly především na strategických místech na pobřeží; jinde neopevňená královská a šlechtická sídla zůstávala pravidlem až do hloubi 13. století.¹⁵⁶

5. DŮSLEDKY CHRISTIANIZACE

Konec dánsko-anglické dynastické unie v roce 1042 odřízl dánskou církev od přístupu k arcibiskupské stoliči v rámci říše ovládané dánským králem. Z dlouhodobé perspektivy nadále znemožnil ignorovat hambursko-brémský nárok na metropolitní pravomoc nad Dánskem, a to tím spíše, že onen nárok byl v této době posílen novými papežskými výsadami. Během 50. let 11. století dosáhl král Sven Estridson dohody s hambursko-brémským arcibiskupem Adalbertem. Dánská církev uznala Hamburk-Brémy jako svou metropolitní stoliči, na oplátku byl pravděpodobně v roce 1059 zvýšen počet diecézí v Dánsku.¹⁵⁷ Bylo obnoveno biskupství šlesvické, které do té doby existovalo pouze nominálně a jeho titulární biskupové sloužili jako světící biskupové v různých říšských diecích. Rozlehlá jutská diecéze byla rozdělena do čtyř menších: Ribe, Århus, Viborg a Wendila. Poslední z nich, která zahrnovala ostrovy na sever od zálivu Limfjord, nebyla pojmenována podle sídla katedrály, ale podle provincie, což bylo v rozporu s pravidlem, podle něhož by biskup měl sídlit ve městě (*civitas*). To pravděpodobně naznačuje, že se na území nové diecéze dosud nenacházela žádná významná městská střediska. Mezi léty 1086–1103 získal biskup jako své sídlo královskou usedlost v Børglumu.¹⁵⁸ Po krátký čas sídlil biskup také v Dalby poblíž města Lund ve Skåne, zdá se však, že šlo pouze o dočasné uspořádání do doby, než zemře úřadující lundský biskup. Jakmile se tak stalo, biskup z Dalby přenesl svou stoliči do Lundu a Dalby bylo přeměněno na augustiniánské převorství.¹⁵⁹

Plánem Svena Estridsona bylo vytvořit v Dánsku samostatnou církevní provincii. Poté co dánská církev získala kýžené nové biskupské stolce, omezila své kontakty s arcibiskupstvím hambursko-brémským na nejnutnější minimum.¹⁶⁰ Arcibiskup Adalbert se pokusil plánu krále Svena čelit tím, že pro Hamburk-Brémy získal titul patriarchy s pravomocí

nad skandinávskými kostely.¹⁶¹ Návrhy krále Svena podporoval v Římě mocný kardinál Hildebrand.¹⁶² Ten se sice později stal papežem pod jménem Řehoř VII. (1073–1085), brzké vypuknutí rozporů s císařem Jindřichem IV. mu však v realizaci těchto plánů zabránilo.¹⁶³ Až v roce 1103 vedla obnovená přímá jednání mezi dánským králem Erikem I. a papežstvím k vytvoření dánského arcibiskupství, pod jehož pravomoc spadaly rovněž kostely ve Švédsku, na Islandu a přinejmenším teoreticky i v Norsku.¹⁶⁴ Nová metropolitní stolice byla umístěna do Lundu, pravděpodobně s podporou synů Svena Estridsona, zatímco král Sven sám zřejmě plánoval umístit arcibiskupství do Roskilde.¹⁶⁵ Tímto aktem byly ustaveny dánské církevní struktury v podobě, v níž přetrvaly až do reformace. Arcibiskupové hambursko-brémští nicméně během 12. století opakovaně usilovali o zrušení dánské metropolitní stolice, a ve 30. letech tohoto století tohoto cíle dokonce nakrátko dosáhli. Hrozba z Hamburku-Brém definitivně zmizela až v 60. letech 12. století.¹⁶⁶ O svou pravomoc nad Norskem a Švédskem Lund přišel vytvořením nezávislých církevních provincií v těchto královstvích v 50. letech 12. století, přičemž si však lundský arcibiskup zachoval status primasa švédského.¹⁶⁷ Na konci 12. a na začátku 13. století měli lundští arcibiskupové rovněž status stálého papežského legáta pro Dánsko a Švédsko. Pravděpodobným důvodem je, že je papež zamýšlel využít jako oporu pro své úsilí o konverzi pohanských národů východního Pobaltí. Jakmile tato funkce přešla na nově ustavené arcibiskupství v Rize, legátský status dánských arcibiskupů zanikl.¹⁶⁸ Po dobytí slovanské Rujany na jižním pobřeží Baltského moře v roce 1168 byl tento ostrov připojen k roskildské diecézi, ačkoli se to neobešlo bez střetu s císařem Fridrichem Barbarossou a vévodou Jindřichem Lvem.¹⁶⁹ Podmanění severního Estonska Dánskem na počátku 13. století pak vedlo k vytvoření nové diecéze v Tallinu (Reval) pod metropolitní pravomocí Lundu.¹⁷⁰

Biskupy původně jmenoval král. Status dánských králů jakožto vazalů římskoněmeckých králů od roku 1131 však zjevně znamenal, že na Dánsko se vztahoval wormský konkordát. První kanonická volba biskupa je zaznamenána v roce 1137. V praxi si však král zachoval na biskupské volby rozhodující vliv i nadále.¹⁷¹

Upevnění institucionálních struktur dánské církve přineslo vznik zcela nové společenské skupiny – kněžstva. Archeologické doklady z prvních přibližně sta let po přijetí křesťanství Haraldem Modrozubým ukazují, že duchovenstvo bylo nepočetné a zcela závislé na světské aristokracii. Podle listů Řehoře VII. lid stále hleděl na kněží s podezřením, či dokonce s nepřátelstvím.¹⁷²

Situace se změnila koncem 11. a ve 12. století, kdy neustále vzrůstal počet místních kostelů. Jejich přibližný tehdejší počet v jednotlivých významných dánských provinciích uvádí Adam z Brém ve svém díle ze 70. let 11. století: 300 ve Skåne, 150 na Sjællandu, 100 na Fynu; pro Jutsko není počet udán.¹⁷³ I tato skromná čísla byla bezpochyby následkem nedávného růstu. Do konce následujícího století se počet kostelů pravděpodobně ztrojnásobil, a to v souvislosti se zavedením desátku. K tomu došlo, nikoli bez obtíží, asi kolem roku 1100. Laická populace přijala povinnost platit desátek na kostelní budovu a svému farnímu knězi, avšak zdráhala se jej platit i biskupovi. Zatímco v lundské, roskildské a šlesvické diecézi byl biskupský desátek přijat prostřednictvím různých kompromisů na sklonku 12. století, ve zbylé části Jutska zůstala tato otázka nevyřešena až do počátku 16. století.¹⁷⁴ Zavedení desátku s sebou zajisté neslo i vymezení jednotlivých farností. Vytváření dánské farní sítě bylo dokončeno během 12. a 13. století.

Nezávislá církevní jurisdikce byla plně zavedena až v první čtvrtině 12. století. *Roskildská kronika* uvádí, že její zavedení bylo důsledkem pronásledování ženatých kněží laiky na ostrově Sjælland kolem let 1123–1124. To ukazuje, jak daleko již tehdy dospěla integrace Dánska do latinské církve. Stejně totiž mohlo být náhodou, že k této události došlo okamžitě poté, co vymáhání kněžského celibátu požadoval 1. lateránský koncil.¹⁷⁵ Výsada církevní jurisdikce se do poloviny 12. století zřejmě stala obecným jevem. Zdá se totiž, že procesní formy církevních soudů vzbudily nespokojenost mezi laiky. Kolem roku 1171 bylo dosaženo kompromisu, jehož podmínky byly přibližně stejné v lundské a roskildské diecézi. Oba biskupové udělali množství ústupků, a srovnali tak praxi svých církevních soudů se zvyky soudů laických například přijetím zákonnosti důkazů ve formě ordálu či přísězných svědků. Byly rovněž omezeny finanční požadavky biskupů a uznána práva vlastníků kostela navrhopat duchovní pro udělení farních beneficií.¹⁷⁶ Laická komunita na oplátku souhlasila s platbou plného biskupského desátku, kterou do té doby odmítala. Výsledné texty nazvané *Církevní právo Skåne*, resp. *Církevní právo Sjællandu*, jsou zapsány v dánštině a představují zajímavý případ uzpůsobení kanonického práva místním podmínkám.¹⁷⁷ Nemáme žádný důvod předpokládat, že by podobné texty existovaly i v ostatních dánských diecézích.

Z prvního století po přijetí křesťanství Haraldem Modrozubým nemáme žádné doklady ohledně zakládání klášterů. Možnou příčinou je, že mocenská a vlastnická struktura dánské venkovské společnosti ztěžovala vytváření velkých statků takového druhu, jaký by za normálních

podmínek tyto instituce podporoval. Začátkem 70. let 11. století byla založena katedrální kapitula v Roskilde, kolem roku 1085 pak také v Lundu.¹⁷⁸ Přibližně ve stejné době byly zakládány i první kláštery benediktinů.¹⁷⁹ Kolem roku 1070 byla v Dalby ve Skåne na místě dřívějšího biskupského kostela zřízena augustiniánská kanonie.¹⁸⁰ K velké vlně zakládání klášterů však došlo až ve 12. století. Zakládání benediktinských domů pokračovalo až do hloubi 12. věku. Jedním z nejdůležitějších bylo založení sv. Petra ve městě Næstved na ostrově Sjælland šlechticem Petrem Bodilssonem a jeho bratry v roce 1135.¹⁸¹

Krátce poté se do obliby dostaly nové reformní řády. První cisterciácké opatství bylo založeno v Herrisvadu ve Skåne mnichy z Cîteaux v roce 1144 a do konce století je následovalo mnoho dalších. Některá z cisterciáckých opatství byla původně založena jako benediktinské kláštery, jednalo se tedy spíše o reformu než o nová založení. Během dánské nadvlády nad jižním pobřežím Baltského moře na sklonku 12. století byly z cisterciáckého opatství v Esromu ve Sjællandu založeny dceřiné kláštery v Pomořansku (Colbaz, Dargun a Eldena). Podobně pak vznikl ženský cisterciácký klášter v Bergenu na Rujaně, jehož mateřským domem byl klášter v Roskilde.¹⁸² Premonstráti pravděpodobně poprvé vstoupili do Dánska ve Skåne, kde založili v roce 1155 klášter v lokalitě zvané Tommarp.¹⁸³ I oni se podíleli na dánské klášterní kolonizaci Pomořanska svým nedlouho trvajícím založením v Belbucku z roku 1177.¹⁸⁴ Pokus o uvedení kartuziánského řádu v Asserbo na Sjællandu v 60. letech 12. století neuspěl, snad kvůli nedostatečnému finančnímu nadání opatství.¹⁸⁵ Prvořadá úloha v zavádění nových řádů je tradičně připisována arcibiskupu Eskilovi. Ukázalo se však, že byla zveličována a že důležitější roli patrně hrála podpora a zástita krále.¹⁸⁶

Do konce 12. století byly založeny katedrální kapituly i při ostatních dánských biskupstvích, počínaje Odense krátce před rokem 1100 (neobvykle zřízená coby benediktinský klášter s mnichy z anglického opatství v Eveshamu)¹⁸⁷ a konče Århusem v roce 1197.¹⁸⁸ Fakt, že benediktinská kapitula v Odense si své spojení s anglickým opatstvím zachovala po celé 12. století, svědčí o pokračujících vztazích mezi dánskou církví a Anglií.¹⁸⁹ Druhá regulérní katedrální kapitula v Dánsku, premonstrátský klášter ve Børglumu v severním Jutsku, byla v polovině 12. století naopak založena ze Steinfeldu v Německu.¹⁹⁰ V roce 1140 jsou poprvé zmíněni zástupci biskupa zprostředkovávající dohled nad farními kostely s titulem *prepositi*. Jejich funkci však v této rané fázi nelze přesně určit.¹⁹¹

V Dánsku se etabloval pouze jeden z rytířských řádů, johanité. Zdá se, že jejich klášter v Antvorskově na Sjællandu existoval již v 60. letech

12. století, ne-li dříve.¹⁹² To může naznačovat, že jeho založení bylo následkem reorganizace náboženského společenství vytvořeného jistým Wethemanem z Roskilde na začátku 50. let 12. století podle schválené řehole. Toto společenství námořních válečníků spojovalo boj proti pohanským Vendům s duchovním cvičením. Je možné, že jeho zvyky, které známe ze zpráv Saxa Grammatika, odrážejí vliv podobných forem organizace z hraničních oblastí mezi křesťany a muslimy ve Španělsku.¹⁹³

Dánsko se od samého počátku aktivně účastnilo křížáckého hnutí. Podle německých pramenů našel Sven, jeden z početných synů krále Svena Estridsona, společně se dvěma dánskými biskupy kolem roku 1101 smrt v Anatolii, když cestovali do Jeruzaléma s cílem připojit se ke křížákům.¹⁹⁴ Dánsko svou účast ještě zvýšilo ve druhé křížové výpravě, kdy byly války proti muslimům ve Španělsku a pohanům v Pobaltí formálně uznány za stejně záslužné jako tažení do Svaté země. V roce 1147 odložili soupeřící dánští králové, Sven a Knut, načas své nepřítelství a připojili se k německé křížové výpravě proti pohanským Slovanům.¹⁹⁵ Třebaže toto tažení nepřineslo významné zisky, pokračující křížácké úsilí nakonec vedlo v roce 1168 k dobytí Rujany Dánskem. Katastrofou ale skončil pokus skupiny dánských šlechticů připojit se ke třetí křížové výpravě.¹⁹⁶

Za povšimnutí stojí skutečnost, že ve středověkém Dánsku nebyli uctíváni téměř žádní svatí z řad misionářů. Fakt, že neexistoval významný kult německých misionářských světců, kteří Dánsko navštívili za dob pohanství, a zejména pak prvního hamburského arcibiskupa sv. Ansgara, lze vysvětlit politickými důvody;¹⁹⁷ příčiny nepřítomnosti domácích světců z období přijímání křesťanství však zůstávají nejasné. Je možné, že byly učiněny pokusy prohlásit Haralda Modrozubého za misionářského královského světce; pokud tomu tak však bylo, zůstaly bez výsledků.¹⁹⁸ Série pozlacených měděných desek přibližně z roku 1200 z velkého raného kamenného kostela v Tamdrupu v Jutsku představuje scény z Haraldovy konverze, včetně ordálu kněze Poppa. Původně byly jistě součástí oltáře nebo spíše relikviáře.¹⁹⁹ Pokud se však jedná o doklad raného kultu, ať již Poppa nebo Haralda, provozovaného v tomto kostele, nezanechal po sobě žádné stopy v písemných pramenech. Do konce 12. století přestal být Harald vnímán jako ideální konvertita, jak jej popisoval Adam z Brém. Kronikáři Sven Aggesen a opat Vilém z Æbelholtu byli toho názoru, že Harald ke konci svého života od víry odpadl. Zásluhy o christianizaci Dánska jsou tedy připisovány jeho synovi Svenu Tveskægovi.²⁰⁰ I tento posun může souviset s úsilím

minimalizovat úlohu hambursko-brémského arcibiskupství v přestupu země ke křesťanství, které je zjevné z dánských historických textů 12. století. Pokus ze 60. let 12. století o kanonizaci prvního biskupa v Ribe, Liafdaga (na základě patrně nepravdivé legendy o jeho mučednictví), neuspěl, protože jeho ostatky byly zničeny při požáru katedrály.²⁰¹ Jediným oficiálně uznaným svatým z řad misionářů se nakonec stal sv. Thøger (Theodgar) z Vestervigu. Jeho svatost potvrdil místní biskup po provedení ordálu pravděpodobně v 60. letech 11. století.²⁰² Jeho kult však nejspíše zůstal omezen na kraj Thy a jeho bezprostřední okolí.²⁰³

Třebaže většina světců uctívaných ve středověkém Dánsku spadá do obecně známého standardního martyrologia, nalezneme zde několik prvků poukazujících na vlivy, které byly v zemi aktivní během prvních křesťanských staletí. Runové nápisy ukazují, že v dobách přechodu ke křesťanství se zvláště oblíbeně těšil archanděl Michael.²⁰⁴ Obecně lze říci, že stejně jako jinde ve Skandinávii, i Dánové si během prvních staletí křesťanství cenili světců spíše jako mocných spojenců, léčitelů a divotvůrců než jako vzorů křesťanských ctností.²⁰⁵ Pod vlivem anglosaských misionářů a duchovních bylo v Dánsku nadále uctíváno mnoho ostrovních svatých. Nejrozšířenějším kultem, alespoň podle počtu kostelních zasvěcení, byl zřejmě východoanglický sv. Botoph (Botulf), jehož svátek zůstal jedním z hlavních v dánské liturgii po celý středověk.²⁰⁶ Rovněž sv. Alban byl součástí liturgie všech dánských diecézí až do reformace; jeho kostel existoval v Odense již roku 1086. Další anglosaské světce již nacházíme řidčeji. Lze předpokládat, že většina z nich byla do země uvedena v období úzkých vztahů mezi dánskou a anglosaskou církví v první polovině 11. století, nelze však vyloučit ani pozdější vlivy. Například zahrnutí sv. Egwina, zakladatele eveshamského opatství, do litanie v Odense bylo bezpochyby dílem mnichů, kteří byli z tohoto opatství pozváni koncem 90. let 11. století.²⁰⁷ Tomu, že úzké vztahy mezi Dánskem a Anglií pokračovaly i později ve 12. století, nasvědčuje rychlé zavedení kultu sv. Tomáše Becketa, jehož pozoruhodnou přípomínkou je sled reliéfů na románské křestní nádrži v kostele v Lyngsjø ve Skåne.²⁰⁸ O trvanlivosti anglického vlivu svědčí i martyrologium z Ribe z konce 13. století, které bylo v konečném důsledku kopií vzoru z opatství New Minster ve Winchesteru.²⁰⁹ Je poměrně jisté, že tato martyrologická tradice pochází z období vlády Knuta Velikého, neboť biskup Odinkar z Ribe (asi 1029/1032–1043) získal své vzdělání částečně v Anglii.²¹⁰

Reorganizace dánské církve kolem roku 1059 přinesla silný vliv z brémské diecéze a obecně z celé říše. Martyrologium z Lundu, sepsané pravděpodobně v letech 1137–1138,²¹¹ bylo založeno na karolínském martyrologiu arcibiskupa Ada. Nejnovějším příspěvkem do tohoto seznamu mučedníků byl biskup Godehard z Hildesheimu, svatořečený v roce 1131, což nasvědčuje tomu, že toto martyrologium bylo odvozeno od německého vzoru.²¹² Jiný lundský rukopis z poloviny 12. století, později přenesený do cisterciáckého opatství Colbaz v Pomořansku, obsahuje kalendář, jehož kompozice jasně ukazuje na benediktinský vzor z diecéze ve Freisingu v jižním Německu. Podle některých hypotéz mohl tento vzor do Dánska přinést budoucí arcibiskup Eskil, který se vzdělával v Hildesheimu.²¹³

V Jutsku se těšil zvláštní oblibě kult sv. Willehada, jehož centrum bylo v katedrále ve Viborgu, kde se nacházely světcovy ostatky. Prameny z raného novověku zmiňují, že zde byla ve středověku uchovávána i sbírka vyprávění o jeho zázracích, která se však nedochovala. Willehad, který měl vazby obzvláště na Brémy, byl sice misionářským světce, nikdy však nehlásal evangelium v Dánsku. Jeho kult byl pravděpodobně zaveden prvním viborgským biskupem Heribertem, který z Brém pocházel.²¹⁴

Během 12. století přibýlo k málo známému sv. Thøgerovi několik slavnějších domácích světců. Přátelské vztahy mezi Dánskem a papežstvím, které trvaly ve druhé polovině 11. století a po většinu století následujícího, znamenaly, že se neobvykle brzy stala pravidlem papežská kanonizace. Prvním případem byl sv. Knut král – *rex* (Knut IV., 1080–1086), svatořečený papežem kolem roku 1100.²¹⁵ Významná je skutečnost, že zničení ostatků biskupa Liafdaga z Ribe bylo zřejmě chápáno jako trest pro iniciátora kanonizace, biskupa Radulfa (1162–1171), za to, že pro domnělého světce nezískal arcibiskupské a papežské schválení.²¹⁶ Příznačné je i to, že bylo považováno za nutné do legendy o sv. Thøgerovi zahrnout papežské schválení jeho svatořečení. Vzhledem k tomu, že jeho kanonizace je jinak v textu popisována jako tradiční proces provedený místním biskupem, jedná se pravděpodobně o pozdější vsuvku.²¹⁷

Dalšími oficiálně uznanými světci z tohoto období jsou sv. Knut vévoda – *dux* (vévoda šlesvický Knud Lavard, otec krále Valdemara I., zavražděn v roce 1131, kanonizován v roce 1169),²¹⁸ sv. Kjeld, probošt katedrální kapituly ve Viborgu (*Ketillus*, † 1150, kanonizován v roce 1189)²¹⁹ a na přelomu století sv. Vilém, opat augustiniánského kláštera v Æbelholtu francouzského původu († 1203, kanonizován roku 1224).²²⁰

Lokálně se pověsti svatého těšil Niels z Århusu († 1180), syn krále Knuta Magnussona (zavražděn v roce 1157), avšak pokus o dosažení oficiálního svatořečení skončil v letech 1254–1255 neúspěchem.²²¹ Je možné, že došlo i k pokusům o svatořečení jeho zavražděného otce, pro to však neexistují průkazné doklady.²²² Arcibiskup Absalon se snažil o shromáždění argumentů dokládajících svatost jeho zavražděné příbuzné Margrethe (Markéta), ta však nebyla nikdy oficiálně za svatou uznána, i přes existenci lokálního kultu koncem 12. a ve 13. století.²²³ Během diskutovaného období nebyla svatořečena žádná dánská žena. Z mužů se všeobecného kultu dočkali pouze oba svatí Knutové, vévoda i král, a to díky královské záštitě a jejich spojení s mocnými kupeckými společenstvími zasvěcenými sv. Knutovi.²²⁴

Stejně jako v ostatních evropských zemích s sebou křesťanství přineslo množství nových osobních jmen. V 11. a 12. století se křesťanská jména, přinejmenším v aristokratických kruzích, zřejmě přidávala při křtu ke jménům tradičním.²²⁵ Král Knut Veliký tak byl nazýván též Lambert.²²⁶ V případě krále Svena Estridsona bylo jeho křesťanské jméno Magnus někdy spojováno s jeho tradičním jménem do podoby *Svenomagnus*, obzvláště v Ailnothově spisu *Gesta Svenomagni regis et filiorum eius et passio gloriosissimi Canuti regis et martyris* ze začátku 12. století.²²⁷ Karolínské podtexty zde byly stěží náhodné. Tradiční jména však nadále převládala až do 13. století, kdy začala, podobně jako ve zbytku Evropy, ustupovat jménům svatých.²²⁸

Christianizace s sebou rovněž nesla používání latinského jazyka a písma. Podobně jako jinde ve Skandinávii to vedlo k zajímavé kulturní situaci, protože pohanští Dánové již měli vlastní písmo v podobě run. Runové nápisy z pohanských staletí povětšinou spadají do jedné ze dvou kategorií: pamětní nápisy na kamenech, nebo krátké nápisy na uměle vytvořených předmětech. Ve druhém případě se nejčastěji jednalo pouze o jméno (lze předpokládat, že jméno majitele), ale občas také o více či méně srozumitelná slova, která jsou obvykle interpretována jako kouzelná zaklínadla.²²⁹ Použití run k zápisu písmen v pohanských dobách zmiňuje kolem roku 1200 kronikář Saxo Grammaticus,²³⁰ konkrétní příklady takových písmen však nelze s jistotou ztotožnit se žádnými archeologickými nálezy.²³¹

Zavedení křesťanství a latinské gramotnosti neznamenalo okamžitý zánik „runové gramotnosti“. Šestnáctipísmenná runová abeceda *futhorc* z vikinského období byla přizpůsobena tak, aby obsahovala přesné ekvivalenty všech latinských písmen, kromě *c*, *q*, *x*, *y* a *z*.²³² Zvyk vztyčování pamětních kamenů s runovými nápisy vymizel do poloviny 11. století,

s výjimkou ostrova Bornholm, kde byl zřejmě zaveden až s příchodem křesťanství v 60. letech 11. věku a udržel se až do konce tohoto století.²³³ I poté, co runové kameny již vztyčovány nebyly, se runy nadále používaly pro jiné účely. Runové nápisy například obsahuje značné množství románských náhrobních kamenů. Nalezneme je i v nápisech na několika mincích ražených králem Svenem Estridsonem (1047–1076). Řemeslníci runami podepisovali své práce, a to včetně církevních budov a liturgického náčiní; obzvláště pozoruhodná je okenní tabulka s runami ze ztraceného vitrážního okna v kostele v Give v Jutsku. Střechy zachovaných románských kostelů ukazují, že tesaři používali abecedu *fupark* ke značení trámů. Několik runových nápisů ve formě graffiti bylo nalezeno na kostelních zdech. Runy byly používány jako běžný prostředek komunikace až do 14. století. Poslední datovaný nápis pochází z let 1310 nebo 1311.²³⁴

Není jisté, zda používání jednoho či druhého písma nějak souviselo s rozdílem mezi laickou a církevní kulturou. Překvapivě mnoho středověkých runových nápisů je částečně nebo úplně v latině, což naznačuje, že „runová gramotnost“ mohla být součástí kultury latinských kněžských prostředí.²³⁵ Obrácený případ, texty v dánštině zapsané latinským písmem, se vyskytují až na sklonku 12. století.²³⁶ Tehdy však již byly runy vnímány s jistou starožitnou úctou jako součást národního dědictví. Král Valdemar I. například vyslal odborníky, aby prozkoumali předpokládaný runový nápis v Blekinge, o kterém pověsti tvrdily, že obsahuje popis legendární bitvy z doby železné.²³⁷ Arcibiskup Absalon pak naprosto anachronicky vztyčil runový kámen u farního kostela v lokalitě Norra Åsum ve Skåne na paměť toho, že kostel nechal vystavět on a jeho příbuzný.²³⁸ Runovým písmem byly dokonce psány i rukopisy. Nejznámějším příkladem je *Codex runicus*, runová verze *Práva Skåne*, kterou lze filologicky přibližně datovat do roku 1300.²³⁹ Fakt, že se dochovalo jen velmi málo takovýchto rukopisů, však naznačuje, že se jednalo spíše o důsledek antikvářského zápalu než o běžné použití.

Konec běžného používání runového písma nakonec pravděpodobně předznamenala úprava latinky pro zápis dánského jazyka.²⁴⁰ Nejstaršími dochovanými texty v dánštině zapsanými latinkou jsou zákoníky. Nejstarší z nich, *Knihá dědictví (Arvebogen)*, byla pravděpodobně vydána v letech 1169–1170,²⁴¹ nejstarší dochované rukopisy textu jsou přibližně o sto let mladší.²⁴² Nejpozději koncem 13. století bylo Dánsko rozděleno do tří soudních provincií: Jutsko s ostrovem Fyn, Sjælland s přilehlými ostrovy a Skåne s kraji Halland a Blekinge a s ostrovem Bornholm.

Každá z nich měla vlastní sadu zákoníků, což pravděpodobně odráželo rozdíly v právních zvyklostech z dávných dob. Mezi jednotlivými provinciálními zákoníky však existuje mnoho podobností a výpůjček, což vedlo k názoru, že se nejednalo o kodifikaci starých zvyklostí, ale o výsledek (nebo přípravnou fázi) královské zákonodárné činnosti na celozemské úrovni, vyvolané do značné míry vlivem církve. Úvod k *Právu Jutska* z roku 1241 výslovně zmiňuje, že právo bylo dáno králem a schváleno „zemí“.²⁴³ Následkem zavedení samostatné církevní jurisdikce začátkem 12. století neobsahují dánské zákoníky, na rozdíl od norských a švédských, žádná ustanovení týkající se záležitostí kanonického práva.

Přijmeme-li hypotézu, že zákoníky představují právní inovaci, znamená to, že o přesném charakteru dánského práva před jejich prosazením víme jen velice málo. Tradiční právní pořádek ve 12. století byl zřejmě uváděn jako „zákony krále Haralda“. Není jasné, zda se jednalo o Haralda Modrozubého (asi 958–987), nebo o Haralda Héna (1076–1080).²⁴⁴ *Roskildská kronika* (asi z roku 1138) uvádí, že druhý z nich zajistil lidu právo užívat lesy proti pokusům šlechty o jejich monopolizaci.²⁴⁵ Podle Ailnothova *Života sv. Knuta* (asi z let 1104–1117) se lid Jutska každoročně scházel ve Viborgu, aby se dohodl na zákonech a potvrdil je.²⁴⁶ Zvyky týkající se zbožných darů kostelům byly v zásadě podobné konceptu *laudatio parentum* známému ze západní Evropy.²⁴⁷

Žádný ze zákoníků nevyžadoval písemné listinné podklady jako důkaz vlastnictví půdy, což zjevně také odráží dřívější podmínky. Vydávání listin bylo tedy poměrně pozdním a řídkým jevem. První dánskou listinu, o níž máme nepřímé, avšak důvěryhodné informace, vydal na začátku 70. let 11. století biskup roskildský.²⁴⁸ Všechny známé dánské listiny z 12. století byly vydány králem, jeho příbuznými nebo členy duchovenstva (převážně biskupy). Listiny vydané světskou aristokracií se objevují až na začátku 13. století²⁴⁹ a v některých případech je zřejmé, že světští šlechtici poskytli významné dary bez jakékoli listiny.²⁵⁰ Pokud byly vydávány listiny týkající se zbožných darů laiků, případně urovnání sporů mezi laiky a církevními institucemi, vydával je biskup či král ve formě potvrzení nebo oznámení.²⁵¹

Nejdůležitější původní latinskou literaturou vzniklou v raně křesťanském Dánsku byly *Životy* svatých a historické spisy. Zřejmě nejstarší hagiografický text, *Život sv. Thøgera z Vestervigu*, je dnes znám pouze z výňatků v liturgických textech. Je možné, že jeho nejstarší části byly sepsány již na sklonku 11. století.²⁵² Třebaže kratší texty vznikaly již

dříve,²⁵³ bylo oficiální dílo o životě svatého krále Knuta IV. († 1086, kanonizován asi roku 1100) napsáno na počátku vlády krále Nielse benediktinským mnichem Ailnothem. Jak naznačuje jeho jméno, jednalo se nejspíše o jednoho z anglických mnichů, kteří přišli z Eveshamu do nového benediktinského opatství v Odense.²⁵⁴ Dílo začíná jako krátká kronika vlády Knutova otce Svena Estridsona a staršího bratra, krále Haralda Héna, a teprve poté přechází do klasického hagiografického vyprávění. O pokračujícím vlivu anglonormanské hagiografie svědčí oficiální legenda o životě sv. Knuta vévody - *dux* († 1131) sepsaná mnichem zvaným Robert z Ely pravděpodobně nedlouho po roce 1135. Z tohoto díla se dochovalo jen několik úryvků.²⁵⁵ Rovněž legendy o životě svatých z pozdějšího 12. století, Kjelda z Viborgu a Nielse z Århusu, sepsané jako podklady pro procesy k jejich svatořečení,²⁵⁶ se zachovaly pouze v úryvcích. Co se týče dánské verze legendy o životě sv. Viléma z Æbelholtu, nejsme na tom o nic lépe, v tomto případě však text koloval i ve Vilémově původním klášterním prostředí v Paříži, kde se dochoval v úplné podobě.²⁵⁷ Vilém z Æbelholtu byl rovněž autorem jediné sbírky listů, která se, byť v neúplné podobě, zachovala z Dánska 12. století.²⁵⁸

Původní dánské dějepiscectví začíná sepsáním krátké *Roskildské kroniky* z doby kolem roku 1138.²⁵⁹ Ta líčí dějiny dánského království od přijetí víry králem Haraldem (Klakem) v jeho mohučském exilu v roce 826 do roku 1138 a pokouší se Dánsko vykreslit jako zemi, které již od roku 826 souvisle vládli křesťanští králové, i přes občasné oživení pohanství. Počínaje polovinou 11. století se pak jedná nejen o historii králů, ale i biskupů z Roskilde. Kronikářův popis Dánska jako starého křesťanského království byl zřejmě vědomou opozicí vůči hambursko-brémskému nároku na církevní svrchovanost nad Dánskem, která se v době, kdy byla kronika psána, dočasně setkala s úspěchem. Je možné, že jejím účelem bylo podpořit argumenty pro obnovení dánského arcibiskupství, avšak v Roskilde, a nikoli v Lundu.²⁶⁰ Kronikářovým hlavním zdrojem informací však byla kronika arcibiskupů hambursko-brémských Adama z Brém, a to až do svého konce v roce 1072. Kromě ní zřejmě využil ranou verzi anglické kroniky Jindřicha z Huntingdonu a legendy o životě sv. Edmunda. Nezdá se, že by roskildský kronikář měl přístup k dánským pramenům, s výjimkou archivů a tradic své vlastní katedrály.²⁶¹

Roskildskou kroniku krátce po jejím dokončení využil autor první domácí letopisecké práce, vytvořené v lundském arcibiskupství kolem roku 1140. Dílo je ale známo jako *Colbazské letopisy* podle cisterciáckého opatství v Pomořanech, kde v něm později pokračovali.²⁶² Lund se stal hlavním střediskem dánského letopiscectví. V období do začátku 12. století se

tyto letopisy opíraly o dosud neidentifikovanou verzi anglonormanské letopisecké tradice.²⁶³ Jedno nebo několik dalších vydání *Lundských letopisů* mohlo být vytvořeno ve 12. století, dochované texty ovšem pocházejí až z konce 13. století.²⁶⁴ Toto vydání obsahuje i řadu pravděpodobně domácích příběhů o pohanských králich, které moderní vydavatelé z letopisů odebrali a vydali samostatně pod názvem *Kronika města Lejre*. Tyto příběhy, stylisticky závislé na *Pokračování roskildské kroniky*, jsou do velké míry dílem fantazie a nezakládají se na faktech.²⁶⁵

Obě nejvýznamnější dánské kroniky vznikly v učeném prostředí kolem arcibiskupa Absalona na přelomu 12. a 13. století. Sven Aggesen sepsal historii Dánska od starodávných legend až po rok 1185 pravděpodobně nedlouho po tomto roce.²⁶⁶ *Gesta Danorum Saxa Grammatica* vznikající v období několika desetiletí kolem roku 1200²⁶⁷ jsou jedním z nejskvělejších příkladů historiografické práce v pozdně klasickém latinském stylu v Evropě a také jedním z největších děl vytvořených v prozimetru.²⁶⁸ Podobně jako Sven Aggesen začíná i Saxo u nejstarších legendárních králů a ve svém příběhu pokračuje až do roku 1185. Svého kolegu však daleko převyšuje množstvím podrobností i květnatostí mluvy. Jeho hlavním cílem bylo vytvořit národní dějiny, které by ukázaly starobylost dánské historie, o nic méně důstojné než historie Římanů, jejíž hlavní epochy probíhaly souběžně s dějinami světa a církve.²⁶⁹ Co se týče legendární minulosti, opíral se Saxo převážně o skaldskou poezii a další lidovou tradici, kterou, jak výslovně uvádí, nabyt od Islandanů.²⁷⁰ Zatímco spolehlivost Saxova vyprávění o dánských dějinách 12. století je předmětem sporů, byla legendární část kroniky *Gesta Danorum* vždy uznávána jako důležitý, ač obtížný pramen pohanských skandinávských mýtů a legend.

Saxova práce je pozoruhodným svědectvím o integraci Dánska do evropské učené kultury před rokem 1200, která je viditelná i v církevním umění. Rané dřevěné kostely se sloupovou konstrukcí byly uniformně nahrazovány kostely kamennými, z nichž většina byla postavena v průběhu 12. a 13. století. Zatímco architektura většiny venkovských kostelů je poměrně jednoduchá, dokládá často působivá kvalita dochovaných dřevěných soch, pozlacených oltářů a nástěnných maleb z románského období blízké kontakty s německým a francouzským uměním. Anglosaský a anglonormanský vliv se nejvíce projevil v nejstarších kamenných kostelech.²⁷¹ Architektura velkých katedrál odrazila většinou styl německé říše. První fáze stavby katedrály v Lundu (asi v letech 1100–1130) však hledala inspiraci ve Vlámku a lombardská inspirace druhé fáze v polovině 11. století byla patrně přímá spíše

než přenesená prostřednictvím katedrál v Porýní.²⁷² Arcibiskup Absalon se při přestavbě katedrály v Roskilde možná inspiroval severofrancouzskými katedrálami, nejprve katedrálou v Tournai, později pak v Arrasu a Noyonu.²⁷³ Kameny pro stavbu mnoha z kostelů na západním pobřeží Jutska byly importovány z Porýní.²⁷⁴ Odtud přicházely i převažující slohové vlivy, a to prostřednictvím katedrály v Ribe z 12. století.²⁷⁵

Dokud se kostely ještě stavěly ze dřeva, mísily se v nich tradice místních řemeslníků ze zahraničními vlivy. Příznačná je v tomto směru dochovaná deska z kostela se sloupovou konstrukcí v jutském městě Hørning: obsahuje na jedné straně vyřezávaný ozdobný motiv draka v pozdně vikinském urneském stylu, na druhé straně malovaný motiv akantu v čistě románském stylu.²⁷⁶ Kostel podle nedávného zjištění pochází z 60. let 11. století.²⁷⁷ V dekorativním umění přetrvaly některé tradiční umělecké motivy až do 12. století. Na nejstarším dánském románském zlatém oltáři v Lisbjergu, poblíž města Århus, se dochoval ozdobný dračí motiv v pozdně urneském stylu spolu s akantem a dalšími typicky románskými motivy na rámu oltáře, který pochází z poloviny 12. století.²⁷⁸ Do konce tohoto století však již dánské umění zcela ovládl románský styl, který tehdy v Evropě převládal.²⁷⁹ Přechod ke křesťanství přinesl nové potřeby umění, nové vzory a nové ideály, v neposlední řadě pak také techniku využití kamene jako stavebního a sochařského materiálu, kterou pohanští Skandinávci nepoužívali. Vývoj charakteristických místních stylů, zejména v Jutsku, byl podmíněn technickými problémy spojenými s místně dostupným kamenem (převážně žulové balvany uložené během posledního zalednění), vzory byly převážně německé.²⁸⁰ V oborech, které takovými omezeními netrpěly, například v nástěnné malbě, si dánské umění, třebaže v zásadě odvozené, zachovalo i později ve 12. století kvalitu srovnatelnou s hlavními severoevropskými středisky.²⁸¹

Anglosaský a anglonormanský slohový vliv, který se projevuje v raných kamenných kostelech, měl určité analogie i v liturgických tradicích dánské církve. Obecně toho však o dánské liturgii těchto prvních staletí víme málo, protože mnoho dokumentů bylo ztraceno. Většina dochovaných liturgických knih pochází z konce středověku, což znamená, že se v nich odrážejí staletí úprav a reforem. V některých diecézích lze přesto rozeznat vlivy, které pocházejí již z prvních staletí křesťanství v Dánsku. V biskupství v Odense, jehož katedrální kapitula byla dceřiným domem anglického opatství v Eveshamu, přetrvaly stopy jisté spřízněnosti s liturgií mateřského opatství až do 14. století.

Další prvky, příbuzné liturgickým zvyklostem anglosaského Winchesteru, jsou pravděpodobně pozůstatky liturgie církve Knuta Velikého.²⁸² Tradice dánské církve však byly, i přes její problematické vztahy s hambursko-brémskou stolicí, utvářeny převážně německým vlivem. Podrobný výzkum liturgických zvyklostí z diecézí v Lundu a Roskilde ukázal, že byly v zásadě založeny na raně otonském římsko-německém pontifikálu (*pontificale romano-germanicum*), který zde byl zaveden pravděpodobně v souvislosti s opětovným podřízením se hambursko-brémské metropoli a reorganizací dánské církve za vlády Svena Estridsona kolem roku 1059. Zároveň však obsahují mnoho odlišností, které ukazují na francouzský vliv, obzvláště pak remešské diecéze.²⁸³ Od druhé poloviny 12. století dánští vyšší duchovní stále častěji studovali ve Francii a vyhledávali nejrozdílnější kontakty s francouzským prostředím.²⁸⁴ Arcibiskup Absalon, který získal své vzdělání právě ve Francii,²⁸⁵ provedl rozsáhlou reformu liturgie v roce 1187 (nebo 1188). Existují názory, že právě z této doby pochází remešský liturgický vliv,²⁸⁶ nejistý charakter dochovaných dokladů však prozatím brání jeho podrobnější analýze.²⁸⁷ Reforma liturgie je zároveň dosud jediným důkazem existence synodálních statut ve 12. století.

6. ZÁVĚR

V Dánsku jsou králové jako nositelé silné vojenské i politické moci doložitelni již od prvních let 8. století. Na počátku se jejich moc zřejmě zakládala převážně na tributu a plenění, je však pravděpodobné, že určité formy zdanění, inspirované anglosaskými a frankými vzory, byly zavedeny ještě před přijetím křesťanství. Německý tlak způsobil, že král Harald Modrozubý přestoupil kolem roku 963 na novou víru, nevedl však k nadvládě říše. Dynastická unie mezi Dánskem a Anglií v letech 1014/1016–1042 vedla k uplatnění se značného anglického vlivu; o případných správních strukturách, které snad byly zavedeny za vlády Knuta Velikého, však nevíme téměř nic. Anglické vlivy na chápání královské hodnosti zůstaly v Dánsku silné po celé 12. století, i přes rozpad Knutovy severomořské říše. Vztahy s mocným německým jižním sousedem byly evidentně důležité, avšak s výjimkou pohnutého období mezi rokem 1131 a polovinou 60. let 12. století dánští králové nikdy neuznali přímou nadvládu římskoněmecké říše.²⁸⁸

Nemáme proto žádný důvod se domnívat, že zde christianizace vedla k nějaké radikální přeměně konceptu královské hodnosti. Na druhé

straně je ale zřejmé, že přijetí křesťanství usnadnilo import znalostí a dovedností z jiných evropských království a zavádění inovací do královské správy. Dánským králům také umožnilo provádět agresivní územní expanzi v Pobaltí během tamních křížových výprav. Zákonodárná činnost, která je dokumentována počínaje léty 1169–1170, byla výrazně inspirována církví, její prosazení však zůstávalo pevně v rukou krále.

Za těchto okolností závisela christianizace Dánska již od počátku na králi. Před jeho konverzí mohli misionáři svou činnost vyvíjet pouze s královským souhlasem. Pokřesťanstění země tak začalo shora, král a jeho dvůr šli příkladem. Biskupové na panovníkovi přímo záviseli, a tak tomu v zásadě zůstalo i poté, co získali významnou hmotnou základnu ve formě rozsáhlých statků a královských výsad. Bolestivého důkazu relativní slabosti arcibiskupské moci se dočkal arcibiskup Eskil, když se během papežského schizmatu po roce 1159 postavil králi Valdemarovi a podpořil papeže Alexandra III.

O vnitřním životě dánské církve během prvního století křesťanství v zemi po přijetí víry Haraldem Modrozubým toho víme jen málo. Za Knuta Velikého se církev zřejmě opírala o jeho anglické království, jednak z hlediska liturgie, jednak z hlediska původu duchovních. Po polovině 11. století a obzvláště pak po konečné reorganizaci diecézní struktury kolem roku 1059 však začal převažovat vliv německý. Situace se zásadně nezměnila ani po založení arcidiecéze v Lundu v roce 1103 či 1104, i když ve druhé polovině 12. století lze vysledovat i jistý francouzský vliv. Po zavedení církevního desátku kolem roku 1100 se zvyšuje množství farních kostelů a správní struktury dánských diecézí následují evropské vzory, avšak s určitými specifiky. Zakládání klášterů zřejmě začalo až ve druhé polovině 11. století, hlavní růst dánského monasticismu spadá do 12. století.

Můžeme tedy říci, že Dánsko se až do poloviny 11. století nacházelo ve fázi přijímání nové víry a dánská církev měla po většinu tohoto století pouze základní organizaci. Přesto se však zdá, že integrace Dánska do kultury latinského křesťanství byla rychlá a důkladná. Nejpозději na počátku 13. století bylo Dánsko ve všech ohledech respektovaným západním, křesťanským a evropským královstvím. Ideologicky a v organizaci své správy následovali dánští králové vzory ze západní a střední Evropy. Dánskou církev vedli preláti s veskrze univerzálním vzděláním. Královské zákonodárství uvádělo dánské zvyky do souladu s římským a obzvláště s kanonickým právem. Probíhalo dokončování utváření farní sítě, přičemž architektura a umění venkovských

řárních kostelů již odrážely evropské vlivy natolik, že prakticky vytlačily jakékoli vzpomínky na umění vikinské doby.

Poznámky

- ¹ Halvorsen 1968, sl. 219–220. ² Kousgård Sørensen 1974, 110; srov. Adam z Brém, 97, schol. 25. ³ Hald 1965, 248–253; mapa v Nielsen 1991, 250. ⁴ Např. Sawyer 1988, 132–133. ⁵ Green 1998, 248. ⁶ Hald 1965, 249. ⁷ Jørgensen 2002, 234–238, 243–245; srov. Jensen 2004, 300–304. ⁸ Srov. Olsen 1966, především 275. ⁹ Christensen 2004, 192–196; Hårdh 2005, 384–385. ¹⁰ Jón Viðar Sigurðsson 1999, 185–194. Ohledně titulu *thul* srov. Meulengracht Sørensen 1991, 237. ¹¹ Jørgensen 2002, 243; Christensen 2004, 192–196. ¹² Dětmar z Merseburku I.17 (s. 20). ¹³ Christensen 2004, 195–196. ¹⁴ *De Sancto Willibrorda*, s. 441 (Alkuinova prozaická verze *Života sv. Willibrorda*), I.9; s. 453 (Alkuinova metrická verze *Života sv. Willibrorda*), II.7. Obě verze – I.13 (s. 443); II.8 (s. 453) – naznačují, že k Willibrordovu misijnímu pokusu v Dánsku došlo před smrtí Pipina II. v roce 714. Lund 2004b, 23, však argumentuje ve prospěch datace mezi léty 714–719. ¹⁵ Andersen 1998, 10–13. ¹⁶ Christensen 1995, 110–114. ¹⁷ Sawyer 1991a, 283. ¹⁸ Sawyer 1991a, 283–285. ¹⁹ Lund 1991, 167. ²⁰ Lund 2002. ²¹ Sawyer 1991a, 283, 286–287. ²² Christensen 2004, 191–196. ²³ Sawyer 1991a, 284. ²⁴ Sawyer 1988, 169–171. ²⁵ Sawyer 1991a, 285. ²⁶ Jensen 2004, 234–243, 427–440. ²⁷ Jankuhn 1986, 141–146. ²⁸ Sawyer 1991a, 285. ²⁹ Lund 2004b, 24–25. ³⁰ Lund 2002, 18–20. ³¹ Sawyer 1988, 105–125. ³² Widukind I.40 (s. 59); Dětmar z Merseburku I.17 (s. 20–22). ³³ Srov. Wood 2001, 123–125, 136. ³⁴ Srov. Lund 2002. ³⁵ *De Sancto Willibrorda*, 441–442 (Alkuinův prozaický *Život sv. Willibrorda*), I.9. ³⁶ Drescher 1984. ³⁷ Eisenschmidt 2004. ³⁸ Jensen 2004, 356–363. ³⁹ Widukind III.65 (s. 140). ⁴⁰ Lund 2004b, 20. ⁴¹ Sawyer 1988, 125–126. ⁴² Rahbek Schmidt 1975, sl. 537–538. ⁴³ Jørgensen 2002, 241–243. ⁴⁴ Jankuhn 1986, 135–136, 145. ⁴⁵ Housted 1994; 2002, 32; Grønder-Hansen 2002, 11–14. ⁴⁶ Widukind III.65 (s. 140–141). O komplikacích spojených s prameny Bolin 1931b, 61–112; Demidoff 1973, 39–67. ⁴⁷ Widukind, XXI–XXX. ⁴⁸ Janson 2004, 221. ⁴⁹ Widukind III.64–67 (s. 139–142). ⁵⁰ Adam z Brém II.3 (s. 62–64); II.15 (s. 95–96). ⁵¹ *MGHDO1*, č. 294 (26. června 965). ⁵² Gelting 1992b, 67; Radtke 1992, 100–101; Nyborg 1992, 40–41. ⁵³ Fuhrmann 1964, 163–164. ⁵⁴ Gelting 2004b, 172; srov. Nilsson 2004, 12–13. ⁵⁵ *Ribe Bispekrønike* (asi 1220), 26; *Annales Sorani*, a. 1268, in: *DMA*, 100. ⁵⁶ *Ribe Bispekrønike* 29. Nielsen 1985b, 48–49, naznačuje, že Liafdagova legenda může být částečně pravdivá; srov. též Nilsson 2005, III–19. ⁵⁷ Adam z Brém II.3 (s. 62–64); Grund 1871. ⁵⁸ Widukind III.64 (s. 139). ⁵⁹ Widukind III.70 (s. 148); Andersen 1998, 13–15. ⁶⁰ Bolin 1931a,

203–205. ⁶¹ Christensen 1969, 232; Sawyer 1988, 224. ⁶² Dětmar z Merseburku III. 24 (s. 112). ⁶³ Bonde – Christensen 1982, 145–147; Christiansen 1982, 108; Christensen 2003 zpochybňuje dřívější dataci mostu v Raving Enge do let 979–980. ⁶⁴ Nørlund 1948 ohledně Trelleborgu; Olsen – Schmidt 1977; Roesdahl 1977 ohledně Fyrkatu. ⁶⁵ Jacobsson 1995, 45–59. ⁶⁶ Jensen 2004, 381–392. ⁶⁷ Moseng 1999, 62–63; Sawyer 1988, 253. ⁶⁸ Bolin 1931a, 200; Lund 1991, 68–69. ⁶⁹ Nyborg 2004, 134–135; Cinthio 2004. ⁷⁰ Christensen 2004, 196–198. ⁷¹ Nielsen 1991, 253–235. ⁷² Refskou 1985, 31–32. ⁷³ Adam z Brém II. 27 (s. 87). ⁷⁴ *MGHDO* III, 440, č. 41. ⁷⁵ Adam z Brém II. 41 (s. 101); II. 49 (s. 110); srov. Gelting 2004b, 174–177. ⁷⁶ Ohledně tohoto a následujících dvou odstavců Gelting 2004b, 175–187. Poněkud jinak tento příběh vypráví Nilsson 2004, 14–16. ⁷⁷ Nilsson 2004, 15; Nyberg 1979, 128; Seegrün 1967, 63–64. ⁷⁸ Sawyer 2000, 158–159. ⁷⁹ Eisenschmidt 2004, 136–137. ⁸⁰ VSD, 14–15, 18–19. Gelting 2004b, 198, nesprávně uvádí, že se jednalo o sv. Olafa († 1030). ⁸¹ Adam z Brém IV. 8 (s. 236). ⁸² Předpokládá se, že v 9. století Blekinge patřilo ke Švédsku a Bornholm byl nezávislým královstvím (Lund 1991, 167). Šlesvická městská práva (pocházejí z první poloviny 13. století, obsahují však starší materiál) poskytují „hostům“ (*hospites*) z Bornholmu stejná práva jako „hostům“ ze Saska, Fríska a Islandu, což naznačuje, že ostrov byl podmaněn nedlouho předtím: *DGKL*, I, Slesvig č. 1, text I, 29. kapitola (s. 8). ⁸³ Gelting 2004b, 190–192. ⁸⁴ Wagnkilde – Pind 1996; Wagnkilde 2000. ⁸⁵ Staecker 1999, 213–244, především 236–239. ⁸⁶ Pedersen 2004, 66–69; Jensen 2004, 495. ⁸⁷ Moltke 1985, 224–231. ⁸⁸ Staecker 1999, 236–239, 382–392. ⁸⁹ Moltke 1985, 240–241. Interpretační problémy zachycuje Øeby Nielsen 2004, 86–88; Lerche Nielsen 2004. ⁹⁰ Moltke 1985, 328–340. ⁹¹ Nejstarší případ se nachází v *Knize dědictví (Arvebogen)*, pravděpodobně pocházející z let 1169–1170, 53. kapitola; *DGL*, sv. VII, 39. Gelting 2005, 108–115. ⁹² Nyborg 1986, 28–33; Thaastrup-Leth 2004. Přehled raných nálezů podávají Møller – Olsen 1961. ⁹³ Nielsen 2004, 105–114; Nyborg 2004, 120–121. ⁹⁴ Thaastrup-Leth 2004, srov. Nielsen 2004, 118–119. ⁹⁵ Krogh 1993, 233–248. Jinou interpretaci nabízí Andersen 1988; 1995, který naznačuje (1995, 30–31), že zde mohl být pohřben sám Harald Modrozubý. ⁹⁶ Krogh – Voss 1961, datují pohanský hrob přibližně do roku 1000, pravděpodobněji však je, že pochází z poloviny 10. století. Dřevěný kostel byl pravděpodobně postaven krátce po polovině 11. století – Roesdahl 2004, 202. ⁹⁷ Olsen 1966, především 275. ⁹⁸ Srovnání s Islandem Jón Viðar Sigurðsson 1999, 189–190. ⁹⁹ Nyborg 1986, 28–30. ¹⁰⁰ Jensen 2004, 298; srov. Jeppesen – Madsen 1991. ¹⁰¹ Nyborg 1986, 20–30 a 43, č. 24, poukazuje na podobnosti s organizací anglosaské církve; Nyborg 2004, 116–117. ¹⁰² Nyborg 1979. ¹⁰³ Nyborg 1986, 30. ¹⁰⁴ *DD*, ser. I, sv. II, 42, č. 20 (19. dubna 1080, králi dánskému Haraldu Hénovi). Odlišná interpretace: Brengaard 1982, 118–120. ¹⁰⁵ Redakce *Kong Valdemars Jordebog*; srov. Rasmussen 1975. O rukopisu a jeho historii Kroman 1936. ¹⁰⁶ Ulsig

III. Království dánské

- 1991, 66–72; Venge 2002, 48–61. ¹⁰⁷ Ulsig 1981, 159. ¹⁰⁸ Sawyer 1991a, 285; Venge 2002, 46–48, 62–64. ¹⁰⁹ Damsholt 1970, 99–107; Riis 1977, 83–85.
- ¹¹⁰ SM, sv. I, 33. ¹¹¹ Beskow – Swensen 1964, sl. 499. ¹¹² Breengaard 1982, 122–149. ¹¹³ Skyum-Nielsen 1971, 182–183. ¹¹⁴ Breengaard 1982. ¹¹⁵ Saxo XIV.28.13 (sv. II, 306). ¹¹⁶ Lind 2004, 26–28; Breengaard 1982, 170–180.
- ¹¹⁷ Lind 2004, 29–91; Gaethke 1999, především 347–393; Skyum-Nielsen 1971, 291.
- ¹¹⁸ Lind 2004, 199–231, 323–333. ¹¹⁹ Skyum-Nielsen 1971, 235–239.
- ¹²⁰ Petersen 1917, I, č. 1–5, a pl. 1; Riis 1977, 152–165. ¹²¹ DD, ser. 1, sv. II, 43–52, č. 21 (21. květen 1085). ¹²² Bartholdy 1984. ¹²³ Jensen 1995, 11–12, 22, 36.
- ¹²⁴ Carelli 2001, 212, s jiným zaměřením. ¹²⁵ Jensen 1995, 66–67, 80–81.
- ¹²⁶ Jensen 1995, 82–85; Nielsen v Page – Nielsen 2003, 552–525. ¹²⁷ Srov. s typy mincí s vyobrazením krále a biskupa: Skyum-Nielsen 1971, 171–172; srov. Jensen 1995, 116. ¹²⁸ Hauberg 1900, 58, 230 (typ *PAXPOR*); 59 a 230 (typ Margrethe); Nyborg 2004, 160, 180, n. 149. ¹²⁹ Skyum-Nielsen 1971, 46–47; srov. Carelli 2001, 128–129.
- ¹³⁰ Banning 1976–1982, sv. IV, 9–11. ¹³¹ Cinthio 1992. ¹³² Nyborg (v tisku).
- ¹³³ *Annales Lundenses*, 1197 (*DMA*, 60), srov. Lind 2004, 149, 169; Heinrich Lotyšský, I, II (s. 8). ¹³⁴ Kruse 2004, 14. ¹³⁵ Lund 1998. ¹³⁶ Worsaae 1856, 5–20.
- ¹³⁷ *DK*, sv. V.1, 137–147 (nástěnné malby), 162–164 (královské pohřby). ¹³⁸ Carelli 2001, 106–118; Blomqvist 1951, 33–34. ¹³⁹ Krongaard Kristensen 1998, 349–354; Christensen 1988, 129–130; Christensen 2004, 196–198. ¹⁴⁰ Radtke 1995, 47–59; srov. Jankuhn 1986, 223. ¹⁴¹ Anz 1998, 185–195, 235–244. ¹⁴² DD, ser. 1, sv. II, 137–140, č. 71 (nedatováno); 153–154, č. 79 (1140) asi 7. duben); 160, č. 85 (1142–1146). ¹⁴³ Skyurn-Nielsen 1971, 8, 39, 175. ¹⁴⁴ DD, ser. 1, sv. II, 76, č. 32 (1104–1117); Skyurn-Nielsen 1971, 39; Venge 2002, 40–41; výhrady uvádí Hermanson 2000, 65–67. ¹⁴⁵ DD, 176, č. 91 (1145 asi 1. září). ¹⁴⁶ Gelting 1992b, 73. ¹⁴⁷ Hermanson 2000, 80–88. ¹⁴⁸ Skyurn-Nielsen 1971, 178–180; Venge 2002, 41–46. ¹⁴⁹ Skyum-Nielsen 1971, 297–298. ¹⁵⁰ Cinthio 1983; 1966.
- ¹⁵¹ O dánských hradech 12. století Olsen 1996, 28–46. ¹⁵² Ribe Bispekrønike, 28.
- ¹⁵³ Henriksen 2003. ¹⁵⁴ DD, ser. 1, sv. III, 132–135, č. 89 (6. únor 1180) a 172–176, č. 111 (21. březen 1183). ¹⁵⁵ DD, ser. 1, sv. II, 205–207, č. 189 (22. leden 1193).
- ¹⁵⁶ Olsen 1996, 42–43, srov. 28–29. ¹⁵⁷ Gelting 2004b, 187–192. ¹⁵⁸ Gelting 1992a, 46–47; Nyberg 1986, 79–89. ¹⁵⁹ Gelting 2004b, 190–192. ¹⁶⁰ Gelting 2004b, 192–193. ¹⁶¹ Fuhrmann 1955. ¹⁶² DD, ser. 1, sv. II, 21–24, č. 11.
- ¹⁶³ O vztazích mezi papežstvím a Dánskem Nilsson 2004, 20–25. ¹⁶⁴ DD, ser. 1, sv. II, 62–67, č. 28–30; Seegrün 1967, 122–124. ¹⁶⁵ Skovgaard-Petersen 1988.
- ¹⁶⁶ Seegrün 1967, 133–142; Breengaard 1982, 211–223, 237–239, 276–286; Gelting 2004a, 184–197, 214–223. ¹⁶⁷ Seegrün 1967, 146–199. ¹⁶⁸ Perron 2003.
- ¹⁶⁹ Gaethke 1999, 347–393. ¹⁷⁰ Christiansen 1997, 109–113; Riis 2003, 65–73.
- ¹⁷¹ Gelting 2004a, 189–192. ¹⁷² Breengaard 1982, 118–122. ¹⁷³ Adam z Brém IV.7 (s. 235). ¹⁷⁴ Hamre 1974, sl. 291–295. ¹⁷⁵ SM, sv. I, 26. ¹⁷⁶ Nyborg 1979.

- ¹⁷⁷ *DGL*, sv. I.2, 821–867 (Skåne); sv. VIII, 445–457 (Sjælland). Srov. Gallén – Iuul 1965, sl. 5–6. ¹⁷⁸ Roskilde: Arhning 1937, 4–7. Lund: Weibull 1946, 26–28. ¹⁷⁹ Nyberg 2000, 36–67; jeho pokusy (s. 32–35) o dataci dvou benediktinských klášterů do raného 11. století zůstávají nepřesvědčivé. ¹⁸⁰ Nyberg 2000, 44–46. ¹⁸¹ Hill 1992, 183–193. ¹⁸² McGuire 1982, 37–87. ¹⁸³ Skyum-Nielsen 1971, 125–128. ¹⁸⁴ Skyum-Nielsen 1971, 187–188. ¹⁸⁵ Skyum-Nielsen 1971, 128. ¹⁸⁶ Green-Pedersen 1981. ¹⁸⁷ Nyberg 2000, 55–56, datuje jeho založení do roku 1095. Datum však lze stěží určit přesněji než do let 1095–1100; DD, ser. I, sv. II, 55, č. 24. ¹⁸⁸ DD, ser. I, sv. III, 350–351, č. 221. ¹⁸⁹ DD, ser. I, sv. III, 271–273, č. 171 (1191–1205). ¹⁹⁰ Datum založení nelze určit přesněji než před rokem 1178; Skyum-Nielsen 1971, 127–128. Nyberg 1986, s. 79–110, však z nepřímých důkazů odvozuje, že k němu mohlo dojít již v letech 1139–1142. ¹⁹¹ Dahlerup 1968, 27–37. ¹⁹² Skyum-Nielsen 1971, 128–129. ¹⁹³ Møller Jensen 2000, 314–323. ¹⁹⁴ Møller Jensen 2000, 294–299. ¹⁹⁵ Lind 2004, 51–65; srov. Gaethke 1999, 97. ¹⁹⁶ *De profectioe Danorum in Hierosolymam*, SM, sv. II, 443–492; srov. Skovgaard-Petersen 2001. ¹⁹⁷ Jørgensen 1909, 9; Gad 1961, 185. ¹⁹⁸ Sawyer 1988, 245. ¹⁹⁹ *DK*, sv. XVI.9.52, 5043–5046, 5113–5135. ²⁰⁰ Christensen 1975, 131–132. ²⁰¹ *Ribe Bispekronike*, 29. ²⁰² VSD, 15–16. Gelting 1992a, 49 n. 40. ²⁰³ Jørgensen 1909, 53–54. ²⁰⁴ Jørgensen 1909, 6–8; Gad 1966, sl. 617–619. ²⁰⁵ Nilsson 2005, 18–24. ²⁰⁶ Jørgensen 1909, 17; Jørgensen 1908, 204–205; Odenius 1957. ²⁰⁷ Jørgensen 1909, 17–19. ²⁰⁸ Bekker-Nielsen 1974, sl. 245–246. ²⁰⁹ Jørgensen 1908, 200–201. ²¹⁰ Gelting 2004b, 175. ²¹¹ Gelting 2004a, 202–214, zpochybňuje obecně přijímaný rok 1145. ²¹² Weeke 1884–1889, VI–VII; srov. Jørgensen 1908, 201. ²¹³ Jørgensen 1908, 201–202. ²¹⁴ Jørgensen 1909, 9–10; Gelting 1992c, 119. ²¹⁵ Breengard 1982, 162–170; Gad 1963b, sl. 596–597. ²¹⁶ *Ribe Bispekronike*, 29. ²¹⁷ Nielsen 1985a, 4–5. ²¹⁸ Breengard 1982, 303–319; Gad 1963c, sl. 600–601. ²¹⁹ Gad 1963a, sl. 435. ²²⁰ Nielsen 1976, sl. 69. ²²¹ Gad 1967; Paludan 1988. ²²² Sawyer 1991b, 59. ²²³ Gad 1966. ²²⁴ Například Wallin 1986; Jexlev 1986; Kofod-Hansen 1986. ²²⁵ Steenstrup 1892–1894; Meldgaard 2000, 116–118. Někdy patřila do tradiční, pohanské skupiny obě jména – Halvorsen 1968, sl. 221. ²²⁶ Adam z Brém, schol. 37 (s. 112). ²²⁷ VSD, 77–89. ²²⁸ Halvorsen 1968, sl. 224–226; srov. Meldgaard 2000, 121–126. ²²⁹ Moltke 1985, 284–327, 346–390. ²³⁰ Saxo III.6.16 (sv. I, 228). ²³¹ Dva nejisté případy uvádí Moltke 1985, 151–153, 347–348, 371–373; Sawyer 1988, 12. ²³² Moltke 1985, 30–31. ²³³ Sawyer 2000, 10. Moltke 1985 (s. 184) uvádí, že zvyk zmizel kolem roku 1125; možné výjimky s. 398–402. Bornholm: Moltke 1985, 328–340. ²³⁴ Moltke 1985, 407–417, 394–397 (též Jensen 1995, 82–85), 417–426, 442–456, 438–440, 426–438, 500. ²³⁵ Moltke 1985, 407–500. ²³⁶ Lundt Hansen 2001, 61. ²³⁷ Saxo, Præfatio, 2,5 (sv. I, 78–80), srov. VII.10.3 (sv. I, 494). O „nápisu“ Ødegaard 1994. ²³⁸ Moltke 1985, 404–405. ²³⁹ Skautrup 1969. ²⁴⁰ Lundt Hansen 2001, 61–64. ²⁴¹ Gelting

2005, 87–93. ²⁴² O rukopisech *DGL*, sv. I–VIII + příloha ke sv. IV. ²⁴³ Gelting 2003; 2005, 92–93, 108–115. Srov. Fenger 1971, 433–434. ²⁴⁴ Jørgensen 1947, 65. ²⁴⁵ *SM*, sv. I, 23. ²⁴⁶ *VSD*, 111. ²⁴⁷ Esmark 2004. ²⁴⁸ *DD*, ser. 1, sv. II, 18–19, č. 9. ²⁴⁹ Nejranější jistý případ *DD*, ser. 1, sv. V.3, č. 3 (1211). ²⁵⁰ *SM*, sv. II, 69. ²⁵¹ Srov. *DD*, ser. 1, sv. III, 406–407, č. 257 (1199). ²⁵² *VSD*, 3–26. ²⁵³ *VSD*, 28–42, 60–76. ²⁵⁴ *VSD*, 42–54, 77–147. ²⁵⁵ *VSD*, 183–186, 234–241. ²⁵⁶ *VSD*, 251–283, 395–408. ²⁵⁷ *VSD*, 287–369. ²⁵⁸ *DD*, ser. 1, sv. III, část 2, ‘*Epistolæ abbatis Willelmi*’, 413–576. Damsholt 1978. ²⁵⁹ *SM*, sv. I, 3–33. ²⁶⁰ Gelting 2004a, 181–202; srov. 2002, 78–88. Dosavadní reakce na tuto hypotézu byly skeptické; Pajung 2003. ²⁶¹ Gelting 2002, 41–51. ²⁶² *DMA*, I–II. ²⁶³ Kristensen 1969, 27–30. ²⁶⁴ *DMA*, 21–70; Kristensen 1969, 25–30, 37–116, 121–124. ²⁶⁵ *SM*, sv. I, 34–53. ²⁶⁶ *SM*, sv. I, 94–141; ohledně data srov. Friis-Jensen 1987, 12. O nevalném textovém převodu Gertz 1916; Christensen 1978. ²⁶⁷ Saxo; datum: Friis-Jensen 1987, 11–12. ²⁶⁸ Friis-Jensen 1987, především s. 52–63. ²⁶⁹ Skovgaard-Petersen 1987, 65–94; 1969; 1975. ²⁷⁰ Saxo, *Præfatio*, 1.4 (sv. I, 74–76). Ohledně použití tohoto materiálu srov. Friis-Jensen 1987, především s. 18–28. ²⁷¹ Pro tento a následující odstavec zůstává základním dílem Andersson 1970; ohledně raných kamenných kostelů s. 31–36. ²⁷² Cinthio 1957, 204–206, srov. 203–204, n. 25; Andersson 1970, 36–41; Rydén – Lovén 1995, 17–62. ²⁷³ *DK*, sv. III.3, 1320. ²⁷⁴ Helms 1894. ²⁷⁵ Andersson 1970, 48–51. ²⁷⁶ Krogh – Voss 1961, 7–9, 17–18. ²⁷⁷ Roesdahl 2004, 202. ²⁷⁸ Nørlund 1926, 79–90; srov. Christiansen 1968, s. 9*–10*, o nálezu zlomků podobného oltáře v blízkém kostele v Råstedu. ²⁷⁹ Andersson 1970, především s. 241–245, 265–276, 330–343; srov. Liebgott 1985, 17–32. ²⁸⁰ Norn – Larsen 1968; Mackeprang 1948; 1941; Andersson 1970, 53–62, 113–114. ²⁸¹ Andersson 1970, 241. ²⁸² Ottosen 1970, 21–22; 2004, 18. ²⁸³ Strömberg 1955, 32–54. ²⁸⁴ *Exordium magnum*, výňatek v *SM*, sv. II, 430. Strömberg 1955, 36–39, 53–54. ²⁸⁵ Munk Olsen 1996; 1985. ²⁸⁶ Strömberg 1955, 54. ²⁸⁷ Skyum-Nielsen 1992; Strömberg 1955 o tomto prameni nevěděl. ²⁸⁸ Gelting 2004a, 184–192, 220–223.

Bibliografie

- Adam z Brém, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, (ed.) B. Schmeidler, MGH SRG, Hanover-Leipzig 1917.
- Andersen, H. 1988, *Gåden om Gorm*, Skalk 1988/6, s. 18–28.
- Andersen, H. 1995, *Man tvinges til at overveje*, Skalk 1995/1, s. 20–31.
- Andersen, H. H. 1998, *Danevirke og Kovirke: Arkalogiske undersøgelser 1861–1993*, Århus.
- Andersson, A. 1970, *The Art of Scandinavia*, London.
- Anz, C. 1998, *Gilden im mittelalterlichen Skandinavien*, Göttingen.

- Arhning, J. O. 1937, *Roskilde Domkapitels Historie*, díl 1: *Tiden indtil 1416 med Altrenes og Kapellernes Historie*, Roskilde.
- Banning, K. (ed.) 1976–1982, *A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100–1600*: Scania Halland Blekinge, København.
- Bartholdy, N. G. 1984, *Valdemarernes lovevåben: Hovedtræk af en teori om de danske kongers politiske motivering for at antage løvefiguren i det 12. århundrede*, in: *Heraldik i Norden*, (ed.) A. Tønnesen, København (Heraldisk Tidsskrift 5/2), s. 21–30.
- Bekker-Nielsen, H. 1974, *Thomas Becket*, in: *KLNM*, díl XVIII, col. 244–249.
- Beskow, P., Swensen W. 1964, *Krøning*, in: *KLNM*, díl IX, col. 497–502.
- Blomqvist, R. 1951, *Lunds historia*, díl 1: *Medeltiden*, Lund.
- Bolin, S. 1931a, *Danmark och Tyskland under Harald Gormsson: Grundlinjer i dansk historia under 900-talet*, Scandia 4, s. 184–209.
- Bolin, S. 1931b, *Om Nordens äldsta historieforskning: Studier över dess metode och källvärde*, Lund.
- Bonde, N., Christensen K. 1982, *Trelleborgs Aider. Dendrokronologisk Datering, Aarborger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, s. 111–152.
- Breengaard, C. 1982, *Muren om Israels hus: Regnum og sacerdotium i Danmark 1050–1170*, København.
- Carelli, P. 2001, *En kapitalistisk anda: Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*, Stockholm.
- Cinthio, E. 1957, *Lunds domkyrka under romansk tid*, Bonn-Lund.
- Cinthio, E. 1966, *Kungapalatset i Dalby*, Ale: Historisk Tidskrift for Skåneland 1966/3, s. 16–19.
- Cinthio, E. 1983, *Dalby kungsgård: Medeltidsarkeologien som historisk vetenskap*, Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok, s. 89–100.
- Cinthio, E. 1992, *Dalby kyrkas stiftare och donatorer: en spekulativ bildtolkning*, in: *Från romanik till nygotik. Studier i kyrklig konst och arkitektur tillägnade Evald Gustafsson*, (ed.) M. Ullén, Stockholm, s. 1–10.
- Cinthio, M. 2004, *Trinitatiskyrkan, gravarna och de första lundaborna*, in: *Lund 2004a*, s. 159–173.
- Dahlerup, T. 1968, *Det danske Sysselprovsti i Middelalderen*, København.
- Damsholt, N. 1970, *Kingship in the Arenas of Danish Royal Diplomas 1140–1223*, Mediaeval Scandinavia 3, s. 66–108.
- Damsholt, N. 1978, *Abbed Vilhelm af Æbelholts brevsamling*, Historisk Tidsskrift 78, s. 1–22.
- Danmarks gamle købstadlovgivning*, díly I–V, (edd.) E. Kroman, P. Jørgensen, København 1951–1961 (DGKL).
- Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene*, (edd.) J. Brøndum-Nielsen, P. J. Jørgensen, díly I–VIII, København 1933–1961 (DGL).
- Danmarks Kirker*, København-Herning 1933 (DK).
- Danmarks middelalderlige annaler*, (ed.) E. Kroman, København 1980 (DMA).
- De sancto Willibrordo episcopo Traiectensi et Fresonum apostolo*, in: *Acta sanctorum novembris*, (ed.) C. de Smedt, Bruxelles 1910, 414–500.

III. Království dánské

- Demidoff, L. 1913, *The Poppo Legend*, *Mediaeval Scandinavia* 6, s. 39–67.
- Døtmar z Merseburku, *Chronicon*, (ed.) W. Trillmich, Darmstadt 1957 (AQ IX).
- Diplomatarium Danicum*, řada I, díly I–VII, København 1957–1990.
- Drescher, H. 1984, *Glockenfunde aus Haithabu*, in: *Archäologische Fundmaterial der Ausgrabung Haithabu IV*, Neumünster, s. 9–62.
- Eisenschmidt, S. 2004, *Kristendommens indrængen i Syddanmark belyst ud fra gravfund i området mellem Kongeåen og Ejderen*, in: Lund 2004a, s. 123–141.
- Esmark, K. 2004, *Godsgaver, calumniae og retsantropologi: Esrum kloster og dets naboer, ca. 1150–1250*, in: *Ett annat 1100-tal: Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*, (ed.) P. Carelli, Göteborg-Stockholm, s. 143–180.
- Fenger, O. 1971, *Fejde og mandebod: Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret*, København.
- Forswungen und Studien zur Geschichte Ingelheims, (ed.) J. Autenrieth, Stuttgart, s. 147–173.
- Friis-Jensen, K. 1987, *Saxo Grammaticus as Latin Poet: Studies in the Verse Passages of the Gesta Danorum*, Roma.
- Fuhrmann, H. 1955, *Studien zur Geschichte mittelalterlicher Patriarchate, III. Teil: Schluss*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 41, s. 120–170.
- Fuhrmann, H. 1964, *Die Synoden von Ingelheim*, in: *Ingelheim am Rhein*.
- Gad, T. 1961, *Legenden i dansk middelalder*, København.
- Gad, T. 1963a, *Kjeld*, in: *KLNM*, díl VIII, col. 435–437.
- Gad, T. 1963b, *Knud den Hellige*, in: *KLNM* VIII, col. 596–600.
- Gad, T. 1963c, *Knud Lavard*, in: *KLNM* VIII, col. 600–603.
- Gad, T. 1966, *Margrethe*, in: *KLNM* XI, col. 351–352.
- Gad, T. 1966, *Mikael*, in: *KLNM* XI, col. 616–626.
- Gad, T. 1967, *Niels af Århus*, in: *KLNM* XII, col. 306–307.
- Gaethke, H.-O. 1999, *Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen nordöstlich der unteren Elbe*, Frankfurt am Main.
- Gallén, J., Juul S. 1965, *Kyrkorätt*, in: *KLNM* X, col. 1–6.
- Gelting, M. H. 1992a, *Burglanensis eccl. (Børglum)*, in: *Series epistocoporum* 6:2, s. 46–53.
- Gelting, M. H. 1992b, *Ripa (Ribe)*, in: *Series epistocoporum* 6:2, s. 64–75.
- Gelting, M. H. 1992c, *Wiberg (Viborg)*, in: *Series epistocoporum* 6:2, s. 117–123.
- Gelting, M. H. 2002, *Roskildekrøniken*, Højbjerg.
- Gelting, M. H. 2003, *Skånske Lov og Jyske Lov: Danmarks første kommissionsbetænkning og Danmarks fste retsplejelov*, in: *Jura & Historie: Festschrift til Inger Dübeck som flrsker*, (ed.) F. Taksøe-Jensen, København, s. 43–80.
- Gelting, M. H. 2004a, *Da Eskil ville være ærkebiskop af Roskilde: Roskildekrøniken, Liber daticus Lundensis og det danske ærkesædes ophævelse 1133–1138*, in: *Ett annat 1100-tal: Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*, (ed.) P. Carelli, Göteborg-Stockholm, s. 181–229.

- Gelting, M. H. 2004b, *Elusive Bishops: Remembering, Forgetting, and Remaking the History of the Early Danish Church*, in: *The Bishop: Power and Piety at the First Millennium*, (ed.) S. Gilsdorf, Münster, s. 169–200.
- Gelting, M. H. 2005, *Pope Alexander III and Danish Laws of Inheritance*, in: *How Nordic are the Nordic Medieval Laws?*, (edd.) D. Tamm, H. Vogt, København, s. 86–115.
- Gertz, M. Cl. 1916, *En ny Text af Sven Aggesøns Værker genvunden paa Grundlag af Codex Arnemagnæanus 33, 4^a*, København.
- Green, D. H. 1998, *Language and History in the Early Germanic World*, Cambridge.
- Green-Pedersen, S. E. 1981, *De danske cistercienserklostres grundlæggelse og den politiske magtkamp i det 12. årh.*, in: *Middelalder; metode og medier: Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60-årsdagen den 17. oktober 1981*, (ed.) K. Fledelius, Viborg, s. 41–65.
- Grinder-Hansen, P. 2002, *Historie, arkæologi og vendere – hvad kilderne ikke siger om Svantevits tempel i Arkona og om venderne i Danmark*, in: *Venner og Fjender: Dansk-vendiske forbindelser i vikingetid og tidlig middelalder*, (ed.) A–E. Jensen, Næstved, s. 5–16.
- Grund, O. 1871, *Kaiser Otto des Großen angeblicher Zug gegen Danemark*, *Forschungen zur Deutschen Geschichte* 2, s. 561–592.
- Hald, K. 1965, *Vore Stednavne*, København.
- Halvorsen, E. F. 1968, *Personnavn*, in: *KLNM*, dñl XIII, col. s. 198–234.
- Hamre, L. 1974, *Tænd*, in: *KLNM*, dñl XVIII, col. 280–300.
- Hårdh, B. 2005, *Uppåkra in the Viking Age*, in: *Viking and Norse in the North Atlantic: Select Papers from the Proceedings of the Fourteenth Viking Congress*, (edd.) A. Mortensen, S. V. Arge, Tórshavn, s. 383–391.
- Hauberg, P. 1900, *Mynstrhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, København.
- Heinrichs Livländische Chronik*, (ed.) A. Bauer, Darmstadt 1975 (AQ XXIV).
- Helms, J. 1894, *Danske Tuffstens-Kirker*, København.
- Henriksen, M. B. 2003, *Før Nyborg*, *Skalk* 2003/5, s. 11–17.
- Hermanson, L. 2000, *Slakt, væmner och makt: En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*, Göteborg.
- Hill, T. 1992, *Könige, Fürsten und Kloster. Studien zu den danischen Klostergründungen des 12. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main.
- Housted, F. W. 1994, *Stednavne af slavisk oprindelse på Lolland, Falster og Møn*, København.
- Housted, F. W. 2002, *Venderne på Lolland-Falster: ...hvor boede de?*, in: *Venner og Fjender: Dansk-vendiske forbindelser i vikingetid og tidlig middelalder*, (ed.) A–E. Jensen, Næstved, s. 29–32.
- Christensen, A. E. 1969, *Vikingetidens Danmark paa oldhistorisk baggrund*, København.
- Christensen, A. S. 1988, *Middelalderbyen Odense*, København.
- Christensen, K. 1975, *Forholdet mellem Saxo og Sven Aggesen*, in: *Saxostudier. Saxo-kollokvierne ved Københavns universitet*, (ed.) I. Boserup, København, s. 128–137.
- Christensen, K. 1978, *Om overleveringen af Sven Aggesøns værker*, København.

III. Království dánské

- Christensen, Kj. 1995, *Kanhave-kanalen*, in: Stavns Fjord: Et natur- og kulturhistorisk forskningsområde på Samsø, (ed.) H. H. Hansen, B. Aaby, København, s. 99-117.
- Christensen, Kj. 2003, *Ravning-brøns alder: En af Danmarks sikreste dendrokronologiske dateringer?*, in: Kuml, s. 213-226.
- Christensen, T. 2004, *Fra hedenskab til kristendom i Lejre og Roskilde*, in: Lund 2004a, s. 191-200.
- Christiansen, E. 1997, *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier 1100-1525*, London.
- Christiansen, T. E. 1968, *Tillæg: Fyrretøve Aar*, in: Gyldne aldre: Jysk metal Kunst fra Valdemarstiden, (ed.) P. Nørlund, Århus, I*-19*.
- Christiansen, T. E. 1982, *Trelleborgs Alder. Arkæologisk Datering*, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, s. 84-110.
- Jacobsson, B. 1995, *Den arkeologiska undersökningen*, in: Trelleborgen: en av Harald Blåtands danska ringborgar, (edd.) B. Jacobsson, Lund, s. 9-61.
- Jankuhn, H. 1986, *Haihabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit*, Neumünster.
- Janson, H. 2004, *Konfliktlinjer i tidig nordeuropæisk kyrkoorganisation*, in: Lund, 2004a, s. 215-234.
- Jensen, J. 2004, *Danmarks Oldtid: Yngre Jernalder og Vikingetid 400-1050 e.Kr.*, København.
- Jensen, J. S. 1995, *Tusindtallets Danske Mønter fra Den kongelige Mønt- og Medaillesamling / Danish Coins from the 11th Century in The Royal Collection of Coins and Medals*.
- Jeppesen, J., Madsen, H. J. 1991, *Storgård og kirke i Lisbjerg*, in: Mortensen, Rasmussen 1991, s. 269-275.
- Jexlev, T. 1986, *Om Knud den Hellige som dateringshelgen i Danmark*, in: Nyberg 1986, s. 86-92.
- Jón Vioar Sigurðsson 1999, *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*, Odense.
- Jørgensen, E. 1908, *Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling*, Det Kgl. Danske Videnskabsernes Selskabs Skrifter 7, Historisk og filosofisk Afd. I/2, s. 123-243.
- Jørgensen, E. 1909, *Helgendyrkelse i Danmark: Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fin det 11te Aarhundredes Midte til Reformationen*, København.
- Jørgensen, L. 2002, *Kongsgård - kultsted - marked: Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og funktion*, in: Plats och praxis: Studier av nordisk forkristen ritual, (ed.) K. Jennbert, s. 215-247.
- Jørgensen, P. J. 1947, *Dansk Retshistorie: Retskildernes og Forfotningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 11. Aarhundrede*, København.
- Kofod-Hansen, E. 1986, *Knud den Hellige i middelalderlige malerier og træskærerarbejder: Et bidrag til Knud Konges ikonografi*, in: Nyberg 1986, s. 61-78.
- Kong Valdemars Jordebog*, (ed.) S. Aakjær, København 1926-1945.
- Kousgård Sørensen, J. 1974, *Odinkar og andre navne på -kar*, in: Nordiska namn: Festskrift till Lennart Moberg 13 december 1914, (edd.) H. Ståhl, T. Andersson, Lund-Uppsala (Namn och bygd, 62), s. 108-116.
- Kristensen, A. K. G. 1969, *Danmarks ældste Annalistik: Studier over lundensisk Annalskrivning i 12. og 13. Arhundrede*, København.
- Krogh, K. 1993, *Gåden om Kong Gorms Grav: Historien om Nordhøjen i Jelling*, Herning.

- Krogh, K. J., Voss, O. 1961, Fra hedenskab til kristendom i Hørning: En vikingetids kammergrav og en trækirke fra 1000-tallet under Hørning kirke, Nationalmuseets Arbejdsmark, s. 5–34.
- Kroman, E. 1936, *Kong Valdemars Jordebog: Et Haandskrifts Historie*, København.
- Krongaard Kristensen, H. 1998, *Viborgs topografiske udvikling i middelalderen 1000–1300*, in: Viborg Sønderlø 1000–1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984–85, (ed.) J. Hjeremind, Højbjerg, s. 349–358.
- Kruse, A 2004, *Pillegravens gåde*, Skalk 2004/4, s. 9–14.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*, svazky I–XXII, København 1956–1978 (KLNLM).
- Lerche Nielsen, M. 2004, *Runesten og religionsskifte*, in: Lund 2004a, s. 95–102.
- Liebrott, N.-K. 1985, *Elfenben - fra Danmarks Middelalder*, København.
- Lind, J. H. 2004, *Danske korstog - krig og mission i østersøen*, København.
- Lund, N. (ed.) 2004a, *Kristendommen i Danmark før 1050: Et symposium i Roskilde den 5.-7. februar 2003*, Roskilde.
- Lund, N. 1991, „Denemearc“, „tanmarkar but“ and „tanmaurk ala“, in: People and Places in Northern Europe 500–1600: Essays in Honour of Peter Hayes Sawyer, (edd.) R. Wood, N. Lund, Woodbridge, s. 161–169.
- Lund, N. 1998, *Harald Blåtands Død og hans begravelse i Roskilde?*, Roskilde.
- Lund, N. 2002, *Horik den Førstes udenrigspolitik*, Historisk Tidsskrift 102, s. 1–22.
- Lund, N. 2004b, *Mission i Danmark før Harald Blåtands døb*, in: Lund 2004a, s. 20–27.
- Lundt Hansen, A. 2001, *I Begyndelsen var Ordet...: Overgangen fra runer til romerskrift i Danmark 800–1300*, www.net-bog-klubben.
- Mackeprang, M. 1941, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, København (druhé vydání s doslovem J. Velleve, Højbjerg 2003).
- Mackeprang, M. 1948, *Jydske Granitportaler*, København.
- McGuire, B. P. 1982, *The Cistercians in Denmark. Their Attitudes, Roles, and Functions in Medieval Society*, Kalamazoo.
- Meldgaard, E. V 2000, *Navneskifte i Norden*, in: Viking og Hvidekrist: Et internationalt symposium på Nationalmuseet om Norden og Europa i den sene vikingetid og tidligste middelalder, (ed.) N. Lund, Haslev, 113–127.
- Meulengracht Sørensen, P. 1991, *Håkon den gode og guderne: Nogle bemærkninger om religion og centralmagt i det tiende århundrede - og om religionshistorie og kildekritik*, in: Mortensen and Rasmussen 1991, s. 235–244.
- MGH. *Diplomata regum et imperatorum Germaniae*, díl 1: *Conradi I, Heinrici I et Ottonis I diplomata*, (ed.) T. Sickel, Berlin 1956.
- MGH. *Diplomata regum et imperatorum Germaniae*, díl 2/2: *Ottonis III diplomata*, (ed.) T. Sickel, Berlin 1957.
- Møller Jensen, J. 2000, *Danmark og den hellige krig: En undersøgelse af korstogsbevægelsens indflydelse på Danmark ca. 1070–1169*, Historisk Tidsskrift 100, s. 285–328.

- Møller, E., Olsen, O. 1961, *Danske trækirker*, Nationalmuseets Arbejdsmark, s. 35–58.
- Moltke, E. 1985, *Runes and their Origin: Denmark and Elsewhere*, København.
- Mortensen, P., Rasmussen, B. M. (edd.) 1991, *Hovdingesamfund og kongemagt*, Århus (Fra Stamme til Stat i Danmark 2).
- Moseng, O. G. 1999, *Norsk historie*, díl 1: 750–1537, Oslo.
- Munk Olsen, B. 1985, *Anders Sunes en og Paris*, in: Anders Sunesen: Stormand, teolog, administrator, digter, (ed.) S. Ebbesen, København, s. 75–97.
- Munk Olsen, B. 1996, *Absalons studier i Paris*, in: Absalon, fodrelandets foder, (ed.) P. Birkebæk, Roskilde, 57–72.
- Nielsen, H. 1976, *Vilhelm*, in: KLNLM, díl XX, col. 69–71.
- Nielsen, J. N. 2004, *Sebbersund - tidlige kirker ved Limfjorden*, in: Lund 2004a, s. 103–122.
- Nielsen, L. 1985a, *Den hellige Liufdag af Ribe*, in: Festskrift til Thelma Jexlev: Fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance, (ed.) E. Waaben, Viborg, s. 1–8.
- Nielsen, L. 1985b, *Middelalderbyen Ribe*.
- Nielsen, L. C. 1991, *Hedenskab og kristendom: Religionskiftet afspejlet i vikingetidens grave*, in: Mortensen, Rasmussen 1991, s. 245–267.
- Nilsson, B. 2004, *Varför just Lund? Påvedomet och norra Europa under 1000-talet*, in: Lund – medeltida kyrkometropol: Symposium i sam band med arkestiftet Lunds 900-årsjubileum, 27–28 april 2003, (edd.) P.-O. Ahren, A. Jarlert, Lund, s. 9–26.
- Nilsson, B. 2005, *Helgon i kyrkans propaganda under kristningsprocessen i Skandinavien*, Historie, s. 1–26.
- Nørlund, P. 1926, *Cyldne altre: Jysk metalkunst fra Valdemarstiden*, København (Århus 1968°).
- Nørlund, P. 1948, *Trelleborg*, København.
- Norn, O., Larsen L. 1968, *Jydsk granit*, København.
- Nyberg, T. (ed.) 1986, *Knuds-bogen 1986: Studier over Knud den Hellige*, Odense.
- Nyberg, T. 1979, *Sankt Peters efterfølgere i brydningstider: Omkring påvedømmets historie, Rom og Nordeuropa 750–1200*, Odense.
- Nyberg, T. 1986, *Die Kirche in Skandinavien. Mitteleuropäischer und englischer Einfluss im 11. und 12. Jahrhundert; Anfänge der Domkapitel Børglum und Odense in Danemark*, Sigmaringen.
- Nyberg, T. 2000, *Monasticism in North- Western Europe, 800–1200*, Aldershot.
- Nyborg, E. 1979, *Enkeltmænd og fællesskaber i organiseringen af det romanske sognekirkebyggeri*, in: Strejfllys over Danmarks bygningskultur: festskrift til Harald Langberg, Herning, s. 37–64.
- Nyborg, E. 1986, *Kirke - sognedannelse - bebyggelse: Nogle overvejelser med udgangspunkt i et bebyggelsesprojekt for Ribeområdet*, Hikuin 12, s. 17–44.
- Nyborg, E. 1992, *Aruslensis eccl. (Århus)*, in: Series epistocoporum 6:2, s. 38–45.
- Nyborg, E. 2004, *Kirke og sogn i højmiddelalderens by*, in: Middelalderbyen, (ed.) ed. S. B. Christensen, Århus, 113–90.
- Nyborg, E., *Harald Hen*, in: Danske Kongegrave.
- Ørlegaard, V. 1994, *Mellem sagnhistorie, videnskab og nationalpolitik*, Fortid og Nutid, s. 3–23.

- Odenius, O. 1957, *Botulf*, in: KLNLM, díl II, col. 190–192.
- Øeby Nielsen, G. 2004, *Runesten og religionskifte*, in: Lund 2004a, s. 86–94.
- Olsen, O. 1966, *Hørg, hov og kirke: Historiske og arkæologiske vikingetidsstudier*, København.
- Olsen, O., Schmidt, H. 1977, *Fyrkat: En jysk vikingeborg, I, Borgen og bebyggelsen*, København.
- Olsen, R. A. 1996, *Borge i Danmark*, København.
- Ottosen, K. (ed.) 1970, *The Manual from Notmark: Gl. kgl. Saml. 3453, 8°*, København.
- Ottosen, K. 2004, Liturgi og ritualer i middelalderen, in: Lund 2004a, s. 13–19.
- Page, R. L., Nielsen, M. L. 2003, *Runenmünzen*, in: Reallexikon der germanischen Altertumskunde XXV, col. 546–556.
- Pajung, S. 2003, *Review of Roskildekrøniken*, (ed.) M. H. Gelting, Historie, s. 479–482.
- Paludan, H. 1988, *Skt. Clemens og Hellig Niels: Fromhedsliv og politik i Århus stift omkring 1190*, in: Kongemagt og samfund i middelalderen: Festskrift til Erik Ulsig på 60-årsdagen 13. Februar 1988, (ed.) P. Enemark, Århus, 41–53.
- Pedersen, A. 2004, *Religiøse symboler i vikingetidens arkæologiske materiale*, in: Lund 2004a, s. 60–74.
- Perron, A. 2003, *Metropolitan Might and Papal Power on the Latin-Christian Frontier: Transforming the Danish Church around the Time of the Fourth Lateran Council*, The Catholic Historical Review 89, s. 182–212.
- Petersen, H. 1917, *Danske kongelige Sigiller samt søndnjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085–1559*, (ed.) A. Thiset, København.
- Radtke, C. 1992, *Sleswig (Schleswig/Haithabu)*, in: Series epistocoporum 6:2., s. 96–116.
- Radtke, C. 1995, *Die Entwicklung der Stadt Schleswig. Funktionen, Strukturen und die Anfänge der Gemeindebildung*, in: Die Stadt im westlichen Ostseeraum. Vorträge zur Stadtgründung und Stadterweiterung im Hohen Mittelalter, (edd.) E. Hoffmann, F. Lubowitz, Frankfurt am Main, díl 1, s. 47–91.
- Rahbek Schmidt, K. 1975, *Varjager*, in: KLNLM, díl XIX, col. 534–538.
- Rasmussen, P. 1975, *Valdemars jordebog*, in: KLNLM, díl XIX, col. 456–460.
- Refskou, N. 1985, „*In marca vel regno Danorum*“: *En diplomatisk analyse af forholdet mellem Danmark og Tyskland under Harald Blåtand*, Kirkehistoriske Samlinger, s. 19–33.
- Ribe Bispekrønike*, (ed.) E. Jørgensen, Kirkehistoriske Samlinger, řada 6, svazek 1, 1933–1935, s. 23–33.
- Riis, T. 1977, *Les Institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332*, Odense.
- Riis, T. 2003, *Studien zur Geschichte des Ostseeraums, díl 4: Das mittelalterliche dänische Ostseemeerium*, Odense.
- Roesdahl, E. 1977, *Fyrkat: En jysk vikingeborg, díl 2: Oldsagerne og gravpladsen*, København.
- Roesdahl, E. 2004, *Hvornår blev kirkerne bygget?*, in: Lund 2004a, s. 201–206.
- Rydén, T., Loven, B. 1995, *Domkyrkan i Lund*, Malmö.
- Sawyer, B. 2000, *The Viking-Age Rune-Stones: Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia*, Oxford.
- Sawyer, P. 1988, *Da Danmark blev Danmark: Fra ca. år 700 til ca. 1050*, København.

- Sawyer, P. 1991a, *Konger og kongemagt*, in: Mortensen, Rasmussen 1991, s. 277–288.
- Sawyer, P. 1991b, *Nar Sverige blev Sverige*, (ed.) B. Sawyer, Alingsås.
- Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum-Danmarkshistorien*, (edd.) K. Friis-Jensen, P. Zeeberg, København 2005.
- Scriptores minores historiae Danicae medii aevi*, (ed.) M. C. Gertz, díly I–II, København 1917–1922 (SM).
- Seegrlin, W. 1967, *Das Papsttum und Skandinavien bis zur Vollendung der nordischen Kirchenorganisation (1164)*, Neumünster.
- Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis ab initio usque ad annum MCXCVIII*, (edd.) O. Engels, S. Weinfurter, ser. 6: *Britannia, Scotia et Hibernia, Scandinavia*, II: *Archiepiscopus Lundensis*, (ed.) H. Kluger, Stuttgart 1992.
- Skautrup, P. 1969, *Rune håndskrifter*, in: KLN M, díl XIV, col. 460–462.
- Skovgaard-Petersen, I. 1969, *Saxo, Historian of the Patria*, *Mediaeval Scandinavia* 2, s. 54–77.
- Skovgaard-Petersen, I. 1975, *Gesta Danorum's genremæssige placering*, in: *Saxostudier* (Saxokollokvierne ved Københavns universitet), (ed.) L. Boserup, København, s. 20–27.
- Skovgaard-Petersen, I. 1987, *Da Tidernes Herre var nær: Studier i Saxos historiesyn*, København.
- Skovgaard-Petersen, I. 1988, *Lund og Roskilde*, in: *Gåvobrevet 1085: Foredrag och diskussioner vid Symposium kring Knut den heliges gåvobrev 1085 och den tidiga medeltidens nordiska samhalle*, (edd.) S. Skansjö, H. Sundström, Arlöv, s. 79–89.
- Skovgaard-Petersen, K. 2001, *A Journey to the Promised Land: Crusading Theology in the Historia de professione Danorum in Hierosolymam (c. 1200)*, København.
- Skyum-Nielsen, N. (†) 1992, *En ny funden kilde til Absalons historie*, (ed.) M. H. Gelting, *Historie* 19, s. 244–264.
- Skyum-Nielsen, N. 1971, *Kvinde og Slave*, København.
- Staecker, J. 1999, *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingzeitlichen Kreuz und Kreuzfixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*, Stockholm.
- Steenstrup, J. 1892–1894, *Dobbelte Navne. - Erik Lam-David*, *Historisk Tidsskrift* řada 6, svazek 4, København, s. 729–741.
- Strömberg, B. 1955, *Den pontifikala liturgin i Lund och Roskilde under medeltiden: En liturgihistorisk studie jämte edition av pontificale lundense enligt handskriften C 441 i Uppsala universitetsbibliotek och pontificale roscildense enligt medeltidshandskrift nr 43 i Lunds universitetsbibliotek*, Lund.
- Thaastrup-Leth, A. K. 2004, *Trækirker i det middelalderlige Danmark indtil ca. 1100: Hvornår blev de bygget?*, in: Lund 2004a, s. 207–214.
- Ulsig, E. 1981, *Landboer og bryder, skat og landgilde: De danske fæstebønder og deres afgifter i det 12. og 13. århundrede*, in: *Middelalder, metode og medier: Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60-årsdagen den 17. oktober 1981*, (ed.) K. Fledelius, Viborg, s. 137–165.

- Ulsig, E. 1991, *Valdemar Sejrs kongemagt*, in: *Jydske Lov 750 år*, (edd.) O. Fengcr, C. R. Jansen, Viborg, s. 65–78.
- Venge, M. 2002, *Danmarks skatter i middelalderen indtil 1340*, Viborg (Dansk skatthehistorie I). *Vitae sanctorum Danorum*, (ed.) M. C. Gertz, København 1908–1912 (VSD).
- Wagnkilde, H. 2000, *Gravudstyr og mønter fra 1000-tallets gravpladser på Bornholm*, in: *Middelalderens kirkegårde: Arkæologi og antropologi - indsigt og udán Nordisk Seminar 2.-5. juni 1999 Ribe, Danmark*, (ed.) H. D. Koch, Højbjerg (Hikuin, 27), s. 91–106.
- Wagnkilde, H., Pind, T. 1996, *Tæt på 1000-tallets indbyggere i Aaker sogn: Gravpladser fra tidlig kristen ud ved Ndr. Grødbygård*, *Bornholmske Samlinger* 10, s. 167–186.
- Wallin, C. 1986, *Knudskulten i Lund*, in: *Nyberg 1986*, s. 79–85.
- Weeke, C. 1884–1889, *Indledning*, in: *Libri memoriales capituli Lundensis: Lunde Domkapitels Gavebøger (Libri datici Lundenses)*, (ed.) C. Weeke, København.
- Weibull, L. 1946, *Skånes kyrka från älsta tid till Jacob Erlandsens död 1274*, København.
- Widukind, *Die Sachsengeschichte des Widukind von Korvei*, (edd.) P. Hirsch, H.-E. Lohmann, Hanover 1935 (MGH SRG).
- Wood, L. 2001, *The Missionary Lift: Saints and the Evangelisation of Europe, 400–1050*, Harlow.
- Worsaae, J. J. A. 1856, *Minder fra Valdemar den Stores Tid, især i Ringsted- og Sorø-Eggen*, København.

IV. KRÁLOVSTVÍ NORSKÉ

Sverre Bagge, Sæbjørg Walaker Nordeide

1. PŘED KŘESŤANSTVÍM: NÁBOŽENSTVÍ A MOC

Existuje poměrně mnoho pramenů týkajících se rané historie Norska, včetně jeho christianizace, většina z nich je ale pozdního původu. Je proto velmi obtížné odlišit spolehlivé informace od pozdějších smyšlenek. To platí i pro informace o pohanském náboženství. Nejlépe známe mytologii, jejímž nejdůležitějším pramenem je *Starší Edda*, sbírka 29 úryvků pohanských básní, z nichž deset se zabývá bohy. V písemné podobě byla sebrána kolem roku 1230 a dochovala se v islandském rukopisu přibližně z roku 1270.¹ Nejznámější z těchto písní, *Voluspá* (*Vědominy věštby*), se zabývá vznikem a koncem světa.² Dalšími známými texty z této sbírky jsou *Hávamál* (*Slova Vysokého*, tj. Odina), obsahující rady do života, a *Skírnismál* (*Skírního cesta*), která se podle některých badatelů týká kultu plodnosti. Časté zmínky o mytologii obsahuje i skaldská poezie, básně sepsané na oslavu králů a náčelníků.

Datování eddických básní bylo dlouho předmětem diskuse. Většina badatelů je však toho názoru, že se ústním podáním dochovaly z pohanského období, nebo že z tohoto období přinejmenším pochází mytologie v nich obsažená. Pro tento názor existují i důkazy, například citát z básně *Hávamál* v části skaldské básně z 10. století a z runového nápisu z vikinských dob v eddickém metru. Poezie se navíc snáze zachová ústní tradicí než próza, přičemž velmi složité metrum skaldských básní jim poskytuje v ústním předávání určitou ochranu před změnami. Příklady různých verzí ve středověkých rukopisech však dokazují, že ke změnám přece jen docházelo. Nemůžeme proto vyloučit možnost, že některé skaldské a eddické básně byly složeny nebo značně upraveny v křesťanském období. Skaldské básně se skládaly ještě ve 13. století, což může vzbuzovat podezření ohledně autenticity ústního přenosu. Na druhé straně tento fakt vysvětluje, proč zůstalo dávné bájesloví známé i v křesťanském období. Toto využití pohanské mytologie nejspíše nebylo v rozporu s křesťanstvím o nic víc než využití řecké a římské mytologie a literatury v soudobé Evropě.

Druhým z hlavních pramenů týkajících se dávné mytologie je *Edda* Snorriho Sturlusona (1179–1241), obvykle nazývaná *Mladší Edda*, složená někdy mezi rokem 1220 a Snorriho smrtí. Tato práce byla údajně zamýšlena pro poučení skaldů, kteří potřebovali znalost dávného bájesloví hlavně proto, aby ovládli metaforický jazyk (*kenningar*) skaldské poezie. Obsahuje báje o bozích včetně jejich rodokmenů, činů a historie od stvoření světa až do jeho konce. Snorri v ní čerpal z dávných skaldských básní dochovaných ústní tradicí a z básní *Starší Eddy*, musel však do značné míry používat i vlastní fantazii založenou na křesťanských představách z 13. století.

Eddická i skaldská poezie obsahují zmínky a příběhy o množství bohů obojího pohlaví a o vztazích mezi nimi, nikoli však systematické bájeslovné vyprávění. Snorriho *Edda* je systematictější, což ale může být důsledkem toho, že Snorri znal křesťanskou teologii. Mytologické prameny bohy líčí jako bytosti, které vstupují do manželství, mají rodiny a žijí v jednotlivých usedlostech, podobně jako jejich lidští uctívači. Za vůdce bohů, nebo přinejmenším za hlavního z nich, byl zřejmě považován Odin, nejednalo se však o absolutního vladaře. Byl to bůh-válečník, známý také pro svou moudrost a kouzelné schopnosti. Jeho syn Thor (Tor) byl věhlasný pro svou sílu, v některých básních se však objevuje i jako poněkud komická postava. Podle všeho byl více spojován s plodností, stejně jako bůh Frøy a bohyně Frøya. Jména bohů nacházíme v mnoha místních jménech, jako jsou například Onsøy a Onarheim (odvozeny od Odina) či Tysnes (podle boha války Tyra). Z toho můžeme vyvozovat závěry týkající se jejich kultu a obliby v různých částech země. Ty však nemusejí odpovídat jejich postavení v poezii. Tak například množství místních jmen (například Ullensaker, Ullevål) odvozených od boha Ulla, který byl obvykle uváděn jako bůh nebes, by naznačovalo, že se jednalo o velmi důležité božstvo, v dochovaných mytologických pramenech se však nevyskytuje. Kromě bohů existovala ještě jedna kategorie nadpřirozených bytostí – obři (*jotnar*), kteří byli jejich nepřáteli. Měli nižší postavení než bohové, byli však vynalézaví a často nebezpeční. Vztah mezi těmito dvěma „kmeny“ ale neodpovídá vztahu mezi dobrem a zlem, ostatně nebyl ani vždy nepřátelský.

Na rozdíl od mytologie toho o kultu, který byl pravděpodobně nejdůležitější částí náboženství, víme jen velmi málo. Jisté popisy kultu nalezneme v ságách; nejslavnější z nich je Snorriho vyprávění o oběti (*blót*) v Mære, které se musel zúčastnit Håkon Dobrý (Håkon den gode). O jeho spolehlivosti se vedly a vedou rozsáhlé diskuse, je však těžké si představit, že by toho Snorri mohl příliš mnoho vědět o náboženských

praktikách, které byly v jeho době již více než dvě staletí zakázány. Většina podrobností, které uvádí, je zřejmě odvozena od soudobých křesťanských praktik či z popisu obětí ve Starém zákoně.³ Je však pravděpodobné, že kult měl podobu obětních pokrmů (ty měly být zjevně nahrazeny společnými pitkami, které byly zavedeny třikrát do roka v nejstarších křesťanských zákonech) a že jejich významnou součástí tvořilo koňské maso, protože právě jeho pojidání bylo v křesťanských dobách přísně zakázáno.

Kult a náboženství byly zajisté integrální součástí života v pohanské společnosti. Existovala také úzká spojitost mezi kultem a politickými, společenskými a hospodářskými aktivitami. Nemáme žádné důkazy o existenci profesionální kněžské třídy. Nejpravděpodobnější je, že kultovními vůdci byli náčelníci a význační muži a ženy. Předpokládá se však, že některá místa byla více zaměřena na kult než jiná. Pohanské kultovní budovy jsou v ságách označovány slovem *hof*. Na místa pohanského kultu tak ukazují názvy usedlostí jako Hov či Hove, případně s koncovkou -hov, které jsou v Norsku časté. Nepravidelná řada deseti válcovitých děr o šířce 40–60 cm v lokalitě Hove v kraji Trøndelag je kupříkladu interpretována jako základy pro sochy božstev, v souvislosti s mnoha jámami obsahujícími zbytky dřevěného uhlí a zvířecích kostí. Tyto jámy jsou pak považovány za pozůstatky kultu, snad obětí či povítrných pokrmů. Nacházejí se zde i pohřební mohyly, ale žádné stopy domů. Aktivita v této lokalitě jsou datovány přibližně do let 100 př. Kr. až 1000 po Kr.⁴ Usedlosti s názvy naznačujícími kult mají často centrální umístění, a jsou proto vhodné pro shromáždění. Na základě dokladů z Dánska a Švédska se badatelé dnes k názoru, že *hof* (jedná se o stejné slovo jako německý *Hof*) byl sál či velká budova v zemědělské usedlosti.⁵ Archeologické výzkumy v kostele v Mære v Trøndelagu například ukazují, že kostel byl postaven na místě pohanské kultovní budovy. Tato budova byla identifikována pomocí malých obrázků zhotovených z lístkového zlata (*gullgubber*) s vyrytými pohanskými motivy, které byly nalezeny v jámách pro kůly patřících budově starší, než byl středověký kostel. Zobrazovaly jednu nebo dvě osoby interpretované jako božstva vyryté do malého zlatého plíšku.

Od tohoto archeologického výzkumu v 60. letech 20. století se artefakty typu *gullgubber* našly poblíž sloupů budov (často velkých), o kterých se předpokládá, že se v nich odehrávaly pohanské kultovní aktivity, například v náčelnické síni v Borgu na Lofotách či v lokalitách Klepp v Rogalandu a Hov v kraji Hedmark. Názvy usedlostí jako Horg či s koncovkou -horg označují venkovní kultovní místa. Jedna ze

skaldských básní nazývá Olafa Tryggvasona „božitelem horgů“, tedy ničitelem těchto míst. Umístování obřadů poblíž kopců a „horgů“ zakažovaly i nejstarší křesťanské zákony. Kamenná konstrukce nalezená poblíž města Egersund snad byla pohanským oltářem. Spojitost s kultem možná měla i další místní jména, jako například „vang“, „ve“, „leik“ a „lund“, neznáme však charakter takového kultu. Třebaže je kvůli neexistujícímu systematickému archeologickému výzkumu nemožné prokázat jednoznačnou shodu mezi archeologickými doklady pohanského kultu a jmény zemědělských usedlostí, hovoří ve prospěch této hypotézy časté nálezy pohřbů v místech se jmény naznačujícími kult.

Nejčastější archeologické doklady pohanského náboženství pocházejí z pohřbů. Praktikovaly se jak žárové pohřby, tak pohřby do země. Na některých místech nacházíme oba typy společně ve stejném období, někdy dokonce v téže mohyle, zatímco jinde jeden z nich převládá. Mezi oběma typy pohřbů není rozdíl, co se týče známek bohatství. Nevíme, co určovalo volbu mezi nimi – zda život pohřbené osoby, příčina smrti, praktické důvody nebo prostě náhoda. Různí se i orientace těla, od severojižní po východozápadní, včetně mezilehlých orientací. V případě žárových pohřbů jsou pohřební dary a tělo často pečlivě uspořádány a spáleny současně, hrob je pak někdy zakryt mohylou. Množství pohřebních darů roste během vikinského období, přičemž obzvláště bohaté žárové pohřby pocházejí z 10. století.⁶ Viditelné pomníky nad hroby se značně liší, mnoho hrobů ani žádné nemá. Pohřební mohyly bývají většinou poměrně dobře viditelné; obvykle se nacházejí ve skupinách od několika po přibližně dvacet poblíž dvorů nebo podél cest mezi usedlostmi. Obecně se má za to, že v hrobech s pomníky byli pohřbíváni pouze příslušníci společenské elity a že velikost pohřebního pomníku i množství pohřebních darů závisely na bohatství a společenském postavení. Hroby chudých žádná viditelná znamení nenesou.

Shora uvedené charakteristiky se týkají vikinských národů ve všech částech Norska. Systém víry a kult Sámů, kteří žili kočovným způsobem na severu i v jižnějších oblastech Norska, se však lišil. Prameny týkající se sámského náboženství pocházejí z křesťanského období. Když psal Adam z Brém přibližně v letech 1073–1075 o tom, že lidé žijící u moře v nejsevernějších končinách nejsou dosud křesťany, měl zřejmě na mysli sámské náboženství. „Tito lidé jsou tak znalí čarodějnictví a vyzvání bohů, že o sobě prohlašují, že vědí, co kdokoli ve světě právě dělá.“⁷ Kronika *Historia Norvegiae* obsahuje část zabývající se zvláštnostmi sámského náboženství: šamanismem, kultovním tancem,

transem a jasnovidectvím. Toto dílo klerika působí dojmem, že mezi křesťany a Sámy existovaly ve druhé polovině 12. století čilé kontakty, včetně obchodních. *Heimskringla* pak dává Sámy převážně do souvislosti s „čarodějnictvím“. *Právo Eidsivatingu*, zákoník platný pro východní Norsko v raně křesťanském období, naznačuje, že Sámové byli známí pro své léčitelské schopnosti a postupy. Nejvýznamnější sámská dobrá božstva byla ženská (například Sáráhká, Juksáhká), zatímco nejvýznamnější zlá moc byla rodu mužského (Stallo). Záhrobí ovládala bohyně Jábmeáhká. Dalším významným božstvem bylo Slunce, Beavi. Po celé období počínaje přibližně rokem 800 až po dobu po roce 1800 pohřbivali Sámové své mrtvé ve skalnatých oblastech, kde na ně navrhovali volné kameny, často se sámskými saněmi a březovou kůrou. V tomto pohřebním zvyku se odráží význam holého kamene: Sámové věřili v Siciddit, božstvo obývající skály a kameny. Ve vikinské i v sámské kultuře byla běžnou součástí pohřebních darů zvířata a oděvní doplňky. Zbraně, bohaté vybavení domácnosti a čluny, které nacházíme v mnoha vikinských hrobech, však v sámských hrobech zřejmě chyběly. Chybějící zbraně lze vysvětlit vírou v konflikt mezi bohyní smrti a bohem lovu.⁸

Mezi sámským a vikinským náboženstvím nejspíše existovaly určité podobnosti, například rozvrstvený kosmos a myšlenka volné duše, která může mezi jednotlivými úrovněmi cestovat. V rituálech obou kultur hraje roli medvěd; vikinské i sámské náboženství mají boha hromu s kladivem, jímž je Thor, resp. Horagalles.

Před sjednocením království v zemi pravděpodobně existovala knížectví, o nich toho však víme jen málo. Ottar z Hålogalandu, který kolem roku 870 navštívil dvůr krále Alfréda a jehož vyprávění se dochovalo v předmluvě k anglosaskému překladu *Orosia*, používá termín Norsko (Norðveg). Říká, že žije v zemi Norů, nezmiňuje se zde ale o žádných politických útvarech. Muselo se jednat o mocného náčelníka, který měl příjmy ze zdanění Sámů v severním Norsku a z obchodu s tradičním sámským zbožím v jižním Norsku a v severní Evropě. V mnohem menším rozsahu byla Ottarova moc založena na vlastnictví půdy.

Pozemkové vlastnictví však jistě bylo hlavním zdrojem politické moci dále na jih, obzvláště pak v jihovýchodním Norsku, v Trøndelagu a v některých částech Norska západního. Pozdější zdroje zmiňují různá malá knížectví, která zde existovala před sjednocením země. Jejich existence se zdá být pravděpodobná, nevíme však, zda se jednalo o relativně trvalé entity s nějakým druhem správní struktury, nebo o útvary

založené převážně na osobní vládě, a tedy krátkodobé a proměnlivé. Pohřební nálezy v každém případě ukazují na existenci mocných náčelníků v pohanském období. Nejznámější a nejzachovalejší jsou pohřební čluny v Osebergu (přibližně z roku 834) a Gokstadu (asi 900–905) ve Vestfoldu, podobné pohřby však byly nalezeny i v dalších částech země, například u ústí řeky Glomma v Østfoldu a na ostrově Karmøy v Rogalandu (10. století). Některé velmi dobře vybavené ženské hroby v oblasti Sogn ukazují na přítomnost mocných náčelníků v tomto kraji, podobně jako základy domů a doků objevené na severu oblasti Jæren v jihozápadním Norsku. Badatelé jsou toho názoru, že domácí mocenskou základnu posilovaly i příjmy z loupežných nájezdů a vojenská moc, kterou Vikingové vládli. Eddické a rané skaldské básně obzvláště oslavují náčelníky, kteří se vyznamenali v boji.

Existují určité doklady toho, že králové a velmoži měli v pohanské době náboženskou funkci coby kultovní vůdci a tvořili spojení mezi lidem a bohy, jejichž „přízeň“ zajišťovala „dobré roky a mír“, stejně jako vítězství ve válce.⁹ Existují dokonce příklady některých z nich, kteří o sobě prohlašovali, že jsou božského původu. Báseň *Ynglingatal*, citovaná ve Snorriho sáze *Heimskringla*, sleduje dynastii v jihovýchodním Norsku (Vestfold), která byla později identifikována jako dynastie Haraldů Hårfagreho, až k bohu Odínovi. Doba vzniku básně byla předmětem rozsáhlých debat, většina badatelů se však kloní k názoru, že pochází z vikinského období.¹⁰ Božský původ dynastie Ynglingů dále rozvádějí pozdější prozaické prameny, *Historia Norvegiae* a *Heimskringla*. Druhý z nich pravděpodobně vycházel ze ztracené práce kronikáře Ariho. Podobně skaldská báseň *Hålogygatal* složená Øyvindem Skaldepillem v 10. století a dochovaná v útržkovité podobě ve čtyřech ságách (mj. *Heimskringla* a *Fagrskinna*) vyjmenovává předky jarla Håkona až po Odína.

Celou zemi údajně sjednotil Harald Hårfagre (Krásnovlasý), většina důkazů podporujících tuto teorii je však velmi pozdních. Nejstarší narativní pramen, *Íslendingabók* Ariho fróðího z první poloviny 12. století, vypráví, že Harald zemřel ve věku osmdesáti let po sedmdesáti letech panování v roce 931 nebo 932. Detaily o jeho podrobení Norska nacházíme pouze v ságách z 13. století (nejpodrobněji *Heimskringla*), s největší pravděpodobností se však jedná o pozdější konstrukce. Jedinou událostí, o které máme soudobé doklady, je bitva u Hafrsfjordu, nedaleko směrem na jih od dnešního města Stavanger, která je oslavována ve skaldské básni citované v ságách. Z této básně se dozvídáme, že Harald porazil mnoho náčelníků (uvedených jmény), kteří s největší

pravděpodobností k Hafrsfjordu přitáhli od jihu. Bitva je datována přibližně do let 870–900. Prameny zmiňují několik náčelníků, kteří byli Haraldovými současníky: jarla Atleho z Fjordane, jarla Ragnvalda z Møre a jarla Håkona. Patřili k mocným náčelnickým rodinám ze severního Norska a z oblasti Trøndelag. V současnosti převládá názor, že Haraldovo království bylo omezeno převážně na západní Norsko, protože veškeré rané doklady jej spojují s touto částí země.¹¹

V pramenech jsou norští panovníci uváděni pod tituly král (ve staroseverštině *konungr*, latinsky *rex*), jarl (staroseversky *jarl*, latinsky *comes*) a náčelník (staroseversky *hofðingi*, latinsky *princeps*). Tyto tituly mají poměrně přesný význam v prozaických pramenech, které pravděpodobně odrážejí podmínky ve 12. a 13. století. Podle *Heimskringly* ustavil Harald Hårfagre dokonce pevnou hierarchii, ve které byl v každém hrabství nazývaném *fylki* jeden jarl;¹² každý z nich měl čtyři podřízené s titulem *hersir*. Titul *hofðingi* je obecnější, v královských ságách většinou označuje nezávislé panovníky. Titul „jarl“ ságy obvykle připisují mužům s postavením bezprostředně pod králem, kteří vládli více či méně nezávisle nad velkým územím; příkladem jsou jarlové z Lade v Trøndelagu. To připomíná použití tohoto titulu ve 13. století, kdy byl v zemi za normálních podmínek pouze jeden jarl, svého druhu spoluvladař, postavením druhý hned po králi. Předmětem mnoha diskusí zůstává titul *hersir* – „vladař“. Podle *Heimskringly* nahradil sv. Olaf tento titul titulem *lendr maðr* (zeman), tedy muž, který obdržel pozemky od krále. Tato úhledně uspořádaná hierarchie je však s největší pravděpodobností pozdější konstrukcí. Ve skutečnosti byly do 12. století rozdíly mezi jednotlivými tituly nejasné a proměnlivé časově i místně. To se odráží v rané eddické a skaldské poezii, kde například titul „jarl“ označuje obecně mocné muže. Tak je tomu kupříkladu v básni *Rígsþula*, která muže dělí do tří kategorií: otrok, neurozený muž (*bóndi*) a jarl.¹³

Pokud je tradované vyprávění o sjednocení země Haraldem Hårfagrem pravdivé, došlo k němu před její christianizací. Avšak i v případě, že Harald opravdu vládl celé zemi, o čemž existují pochyby, nebylo tomu tak v případě žádného z jeho nástupců až po sv. Olafa Haralds-sona (1015–1030), který se zasloužil o konečnou christianizaci. Ságy popisují boje v mezidobí jako konflikt mezi dvěma dynastiemi, potomky Haralda Hårfagrega a jarly z Lade. Současný historický pohled se liší ve dvou bodech. Jednak věnuje větší pozornost zásahům dánských králů, kteří zřejmě po většinu tohoto období ovládali jihovýchodní část země a někdy i další oblasti, a dále zpochybňuje existenci dynastie Hårfagre. Nejpravděpodobnější je, že poslední Haraldovými

potomky, kteří vládli Norsku, byli jeho vnuci zvaní Eirikssonovci, zatímco oba misionářští králové, Olaf Tryggvason (vládl v letech 995–1000) a sv. Olaf Haraldsson, do jeho dynastie nepatřili.¹⁴ Souboj o Norsko během prvního staletí po Haraldově smrti tak byl nejspíše otevřenější, než ságy přiznávají. Pozdější norská dynastie nemůže svou linii sledovat dále než k dalšímu Haraldovi, zvanému Hardråde (1046–1066), nevlastnímu bratrovi sv. Olafa.

2. KONTAKTY

Na rozdíl od Dánska a Švédska, které byly cílem Ansgarovy misie v 9. století, nemáme v Norsku žádné důkazy o misionářích-jednotlivcích a nevíme ani o žádných jejich *Životech*. Všechny misionáře zmiňované v pramenech zřejmě přivedli misionářští králové v 10. a na počátku 11. století. Vikinská doba byla i přesto obdobím úzkých kontaktů mezi Skandinávií a křesťanskou Evropou, a to prostřednictvím cestování, obchodu, kořistných a dobovačných výprav i Skandinávců, kteří sloužili v cizině jako námezdní vojáci. Soudobé evropské prameny uvádějí, že pohanští Skandinávci byli před tím, než vstoupili do křesťanských zemí, označeni symbolem kříže, takže se směli volně pohybovat mezi křesťanským obyvatelstvem, třebaže nebyli pokřtěni. V ságách i v neskandinávských pramenech se rovněž objevují zmínky o Skandinávcích, kteří byli pokřtěni v cizině. Tak tomu bylo například v případě obou misionářských králů. Olaf Tryggvason byl pokřtěn v Anglii v souvislosti s mírovým ujednáním, sv. Olaf pak v Normandii, zřejmě v souvislosti se spojenectvím s anglickým králem, který tam dlel ve vyhnanství. V obou případech bylo spolu s králi jistě pokřtěno i mnoho bojovníků. Vzhledem ke skrovnosti pramenů mohlo být podobných případů, byť nezmiňovaných, zajisté více.

Doklady křesťanského vlivu v Norsku samotném jsou převážně archeologického charakteru. Významnou kategorií mezi nimi představuje 93 kamenných křížů, nacházejících se většinou podél západního pobřeží mezi oblastmi Rogaland a Sogn og Fjordane. Birkeli je interpretuje jako známku postupného procesu christianizace ještě před tím, než se v Norsku ustavila organizovaná církev.¹⁵ Poukazuje na to, že umístění křížů odpovídá jádru sféry vlivu Håkona zvaného Dobrý (den gode). Birkeli také ukazuje, že se tyto kříže podobají kamenným křížům nalezeným v Anglii a Irsku, což chápe jako důkaz úzkých kontaktů s Britskými ostrovy. Již samotná existence křížů i jejich styl zjevně dokládají

spojení mezi jižním Norskem, obzvláště pak jeho západní částí, a Britskými ostrovy. Styl norských křížů je ale ve srovnání s britskými velmi hrubý. Dalším dokladem styků přes Severní moře jsou kamenné kříže s runovými nápisy nalezené naopak v Británii. Nedávný výzkum většinu z nich datuje přibližně do období let 950–1030, některé z nich však mohou být mladší. Datování bylo založeno na srovnávací analýze stylu a nápisů, na tom, zda byly kříže umístěny na starších hrobech a zda byly spojeny s kostelem.¹⁶ Jde však jen o velmi přibližnou dataci, protože nebyla založena na kontextu. Birkeliho teorie o vlivu z Britských ostrovů jsou obecně přijímány, avšak jeho hypotézy o postupném procesu přijímání křesťanství a o tom, zda geografický a chronologický rámeček kamenných křížů odpovídá vládě Håkona Dobrého, jsou předmětem debat.

Důležitým prostředkem kulturní i náboženské výměny byl obchod, který tak v mnoha případech pravděpodobně přispěl k přijetí nového náboženství. Archeologické výzkumy odhalily v Norsku předměty pocházející z ostatních částí severozápadní Evropy, datované souvisle již od římských dob. V pohanských hrobech z vikinského období v Norsku bylo nalezeno mnoho předmětů importovaných z Britských ostrovů. Ačkoli se ve všech případech nejedná o křesťanské kultovní objekty, naznačují kontakt s křesťanskými oblastmi. Způsob, jakým se do Norska dostaly, se liší případ od případu (například prostřednictvím obchodu, kořisti, výměny darů) a často jej nelze určit. Výměna zboží s cizími zeměmi však usnadnila pronikání náboženských vlivů do Norska v dlouhém období předcházejícím „oficiální“ christianizaci země. Ottař z Hålogalandu líčí čilé obchodní styky mezi obchodními středisky v Norsku (Kaupang/Skiringssal) na jedné straně a Rusí, sámskými oblastmi na severu, kontinentem (Haithabu/Hedeby) a Anglií na straně druhé.

Ke stýkání různých kultur mohlo docházet v Kaupangu v kraji Vestfold, který byl obchodním střediskem přibližně v letech 800–960. V Kaupangu byly nalezeny arabské, francouzské a anglické mince, keramika z Porýní, ze severomořského pobřeží v severním Hollandu a z Pobaltí, stejně jako pozůstatky po náboženstvích, přinejmenším křesťanském a vikinském. V areálu tohoto sídliště byla nalezena tři Thorova kladiva, jedno ve formě přívěsku a dvě vyrytá do arabských dirhamů.¹⁷ Kladiva nalezená na dirhamech naznačují, že Vikingové považovali tyto mince za cizí a za potenciální hrozbu, a proto považovali za nezbytné přidat k nim symbol jim známého boha. Olověné brože s jednoduchými ozdobami ve formě kříže mohly být křesťanské proveniencie, nemuselo tomu tak ale být nutně.¹⁸ Na druhé straně se zdá, že pohřební zvyklosti

se významně nezměnily ani v době, kdy se mezi pohřebními dary vyskytovaly křesťanské předměty. Dokonce ani žena s přívěskem ve tvaru kříže, která byla považována za křesťanku mimoskandinávského původu, není pohřbena křesťanským způsobem. Jediným možným důkladem křesťanského vlivu na pohřební zvyky je to, že se křesťanské objekty nacházejí častěji v pohřbech do země než v žárových pohřbech.¹⁹ V 10. století nacházíme vedle sebe pohřby do země i žárové; byly nalezeny pohřební čluny i hroby s rakvemi. Některé hroby byly zcela bez pohřební výbavy, jeden naopak obsahoval relikviář. Ačkoli se pohřební zvyklosti vikinského období v Norsku obecně různí, lze různé pohřební praktiky v rámci téhož pohřebiště v Kaupangu vysvětlit tím, že Kaupang přitahoval mnoho cestovatelů. Kaupang se v tomto ohledu v mnohém podobá švédské Birce, kde byly rovněž nalezeny křesťanské předměty.

I přes značné množství archeologických nálezů dokládajících kontakty s křesťanskou Evropou je nesnadné určit, do jaké míry dokazují rovněž příslušnost ke křesťanskému náboženství. Hroby s malým množstvím pohřebních darů nebo bez nich nelze jednoznačně prohlásit za křesťanské a podobně je tomu se západovýchodní orientací hrobů či s pohřby do země. Mnoho lidí bylo v Norsku pohřbíváno jednodušším způsobem již ve vikinském období. Vzhledem k tomu, že bohaté pohřby se dostávalo pouze vlastníkům půdy, vedl proces koncentrace vlastnictví logicky i k omezení počtu takovýchto pohřbů.²⁰ Mnoho křesťanských objektů, snad pocházejících z kořisti získané v kostelech a klášterech, sloužilo k čistě ozdobným účelům nebo bylo zničeno. Z knih bylo například odtrháváno kování za účelem získání drahých kovů. To jasně ukazuje, že kontakty s křesťany ne vždy vedly k přijetí křesťanství. Další příklady jsou již méně jednoznačné. Ann-Sofie Gräslundová pokládá křesťanské předměty v hrobech za příznak křesťanství pohřbené osoby (často ženy).²¹ Ženy ale často byly pohřbívány s doplňky oblečení a se šperky a jako takové lze interpretovat i křesťanské objekty, obzvláště pokud byly nalezeny ve zřetelně pohanském kultovním kontextu. Během 10. století došlo v mnoha oblastech, například v Innvik, Nordfjordu a v lokalitě Grytten v oblasti Romsdal, k nárůstu žárových pohřbů s bohatou výbavou. V posledním z uvedených případů byla zemřelá pohřbena ve člunu s bohatými dary včetně šperků a relikviáře, který s největší pravděpodobností pocházel z kořisti z Britských ostrovů.²² Hrob je datován do první poloviny 10. století a je umístěn nedaleko od soudobých křesťanských hrobů na ostrově Veøy. V pohanském kontextu jsou tedy pohřební dary

obsahující křesťanské objekty spíše známkou odporu ke křesťanství než jeho následování.

Nevíme jistě, kdy začali Norové používat křesťanské kultovní objekty ke kultovním účelům. Možným příkladem je soubor křesťanských předmětů nalezený v náčelnické usedlosti v Borgu: sklenice se zlatými ozdobami včetně kříže, džbán „tatingského“ typu,²³ rovněž ozdobený křížem, a ostrovní bronzová mísa, vše snad určeno pro liturgické užívání rukou. Dále zde bylo nalezeno zlaté ukazovátko, možná určené pro čtení svatých rukopisů, jehož období známe z ostrovů. Všechny tyto objekty pocházejí přibližně z let 770–900.²⁴ Z Hunstadu poblíž města Bodø pochází nález bronzové špičky biskupské berly, kterou lze podle stylu datovat do 11.–12. století.²⁵ Pravděpodobně nejstarším dokladem místní výroby křesťanských předmětů je forma na kříže nalezená v Kaupangu. Vzhledem k tomu, že v Kaupangu byl v té době ještě provozován pohanský kult, není forma nezbytně dokladem silné místní křesťanské komunity – mohla být rovněž používána pro výrobu určenou pro cizince nebo se mohlo jednat o znak synkretismu či pokojného soužití pohanů a křesťanů.

Stopy velmi raných křesťanských pohřbů byly nalezeny na ostrově Veøy v oblasti Romsdal. Jednalo se o dva křesťanské hřbitovy z 10. století s kamenným ohrazením a pozůstatky stavby interpretované jako kostel ve středu jednoho z nich. První z těchto pohřebišť pochází z období kolem roku 950, případně o něco málo dříve, druhé pak z druhé poloviny 10. století. Datum i oblast odpovídají době stavby kostelů Håkonem Dobrým, jak ji popisují ságy.²⁶ Raně křesťanský hřbitov byl nalezen i pod kamenným kostelem sv. Klementa v Oslu, kde byla některá z těl zabalena v březové kůře a umístěna v rakvích vyrobených z kmenů stromů. Hroby pocházejí pravděpodobně z počátku 11. století. Z podobné nebo o něco pozdější doby pochází i sedm hrobů považovaných za křesťanské z lokality Hernes v oblasti Frosta v Trøndelagu. Usedlost byla zmíněna v roce 1135 jako královský statek, ale nebyl zde nalezen žádný kostel. Jako křesťanské jsou interpretovány i pozůstatky hrobů a domu z Hadselu v kraji Nordland, vzhledem k jejich velmi úlomkovitému charakteru však tato interpretace není nesporná. Nejstarší hrob zde byl radiokarbonovou metodou datován přibližně do let 1030–1150.²⁷

Křesťanský vliv podléhal značným regionálním rozdílům. Zatímco pro vnitrozemí východního Norska, pro oblasti Agder a Trøndelag a pro severní Norsko nebyly nalezeny žádné doklady křesťanských pohřebních zvyklostí před 11. stoletím, oblasti Østfold, Rogaland a některé části

kraje Møre byly zřejmě pod značným vlivem křesťanství již po roce 950. S obecnou výjimkou Sámů pohanské pohřby povětšinou mizí mezi léty 950–1050, přičemž konkrétní doba se v jednotlivých oblastech liší. V oblasti Agder naopak nacházíme pohanské pohřby ještě ve druhé polovině 11. století. V kraji Hordaland zřejmě došlo k rychlému příklonu ke křesťanství přibližně v období let 1000–1050 a pohanské hroby zde téměř úplně mizí někdy během 11. století.²⁸ Podobná změna je typická pro většinu území. Starší pohřby do země z období stěhování národů ale nebyly důsledkem křesťanského vlivu, nýbrž součástí pohanských pohřebních zvyklostí. Velice se liší archeologické nálezy z Østfoldu a Vestfoldu, krajů na obou březích Oslofjordu, a to během celé doby železné. Ve Vestfoldu nenacházíme žádné doklady křesťanského vlivu, oblast je naopak charakteristická rozmachem bohatých pohřbů (například v lokalitách Borre a Gokstad) během 10. století. V Østfoldu, který byl pod vlivy ze Švédska a křesťanského Dánska, se naproti tomu v tomto období pohřby stávaly stále prostšími.²⁹ A je možné, že se pod dánským vlivem nacházelo i Oslo.

Vzhledem k tomu, že křesťanské pohřby jsou méně viditelné a hůře datovatelné, máme k dispozici jen velmi málo jejich příkladů před rokem 1100; během 11. století však na mnoha místech velmi nenadále ustávají pohanské pohřební zvyklosti. Pro zjištění komplexnějšího pohledu na toto období je však nutný další výzkum. Není snadné určit, zda obě náboženství existovala v určité lokalitě společně. Nevíme o žádných dokladech současných pohanských a křesťanských pohřbů na téže pohřebišti, třebaže křesťanské kostely byly často stavěny na místě dřívějších pohanských pohřebních polí. Skutečnost, že při archeologickém průzkumu nekřesťanských hrobů nikdy nenacházíme hroby křesťanské, však nasvědčuje tomu, že kostely a pohanská pohřebiště neexistovaly souběžně. V případech větších oblastí, jako je například Romsdal, je ale možné nalézt pohanské pohřby i z doby po výskytu prvního křesťanského hřbitova poblíž kostela. Archeologický materiál naznačuje, že křesťanské a nekřesťanské komunity povětšinou žily odděleně, ačkoli se překrývaly v čase.

Třebaže tedy archeologické doklady ukazují na poměrně spletitou situaci, jasně naznačují, že křesťanské podněty v Norsku existovaly již dlouho před oficiálním přijetím nové víry v celé zemi na počátku 11. století. V 10. století jistě přijalo křesťanství mnoho jednotlivců a rodinných skupin a na některých větších územích se tedy nutně odehrávalo spožití pohanů a křesťanů.

3. CHRISTIANIZACE

Håkon Dobrý (vládl asi v letech 934–961) byl vychován anglickým králem Athelstanem a do Norska se vrátil jako křesťan. Nevíme, proč byl do Anglie poslán. Vysvětlení, která podávají ságy, jsou pozdní a nepříliš důvěryhodná. Jednalo se však zřejmě o důsledek nějaké formy spojení mezi jeho otcem, Haraldem Hårfagrem, a králem Athelstanem. Håkonovi následníci z rodu Eirikssonovců byli také pokřtěni v Anglii. Ohledně křtu Olafa Tryggvasona podává Adam z Brém dvě alternativní verze. Podle jedné z nich byl pokřtěn v Anglii, podle druhé dánskými misionáři, s největší pravděpodobností v Norsku. Všechny norskooislandské prameny se shodují, že byl pokřtěn v Anglii, ačkoli jejich příběhy ohledně okolností této události se různí. Olafův křest v Anglii potvrzuje i *Anglosaská kronika*, podle níž byl v roce 991 v Andoveru na dvoře krále Æthelreda pokřtěn vikinský náčelník Anlaf, který je obvykle ztotožňován s Olafem Tryggvasonem. Toto tvrzení, pravděpodobně správné, naznačuje, že Olafův křest je třeba chápat jako součást mírového ujednání mezi Vikingy a anglosaským králem. Ohledně Olafa Haraldssona vypráví normanská kronika Viléma z Jumièges z konce 11. století, že byl pokřtěn v Rouenu v roce 1013 nebo roku 1014. Tato informace je nejspíše pravdivá. Uvádí ji i mnich Teodorik (Theodoricus Monachus), který však má v této souvislosti určité pochyby a zmiňuje i alternativní verzi podle norskooislandské tradice, která se vyskytuje také v pozdějších ságách. Podle ní Olafa pokřtil během jeho dětství v Norsku Olaf Tryggvason. Jedná se ale o zřejmý výmysl, snad o výraz analogie vztahu mezi oběma Olafy a mezi Janem Křtitelem a Ježíšem, tedy že první Olaf připravoval půdu pro druhého. Většina ság se shoduje v tom, že misionářští králové byli pokřtěni spolu se svými společníky.

Podle ság byl prvním, kdo do Norska přivedl misionáře, Håkon Dobrý. *Ágrip* (asi v roce 1190) i pozdější ságy zmiňují, že Håkon stavěl kostely a dosazoval do nich kněží. Lidé v oblasti Møre v severozápadní části jižního Norska však kostely vypálili a kněze zabili, a v Trøndelagu dále na sever dokonce krále donutili vzdát se misie a zúčastnit se pohanského kultu. Po Håkonovi nastoupili jeho synovci z dynastie Eirikssonovců (synové jeho bratra Eirika). I ti byli křesťany, podle ság však nevyvíjeli misionářskou aktivitu. Po nich pak nastoupil Håkon z dynastie Lade, poslední pohanský panovník Norska, který bojoval za obnovení pohanského náboženství. To dokládá skaldská báseň *Vel-lekta*, která Håkona chválí za to, že ochraňoval pohanské svatyně. Zatímco

dynastie Hårfagre měla jádro své domény v západním Norsku, Håkonovou baštou byla oblast Trøndelag a severní Norsko. Z jeho slavného vítězství nad Dány v Hjørungavågu v oblasti Sunnmøre lze usuzovat, že jeho moc sahala až do západního Norska, nemáme však žádné doklady o tom, že by měl pod kontrolou východní část země. Ta byla nejspíše součástí dánské sféry vlivu.

Håkonova smrt v místním povstání připravila půdu pro Olafa Tryggvasona (vládl v letech 995–1000), který byl podle Adama z Brém „prvním, kdo do Norska přinesl křesťanství“. Adam o něm jinak poskytuje jen málo informací, a dokonce naznačuje možnost, že později od víry odpadl. Tři norské prameny z konce 12. století jej naopak líčí jako velkého misionáře, avšak poskytují jen velmi málo podrobností o způsobu jeho misionářské činnosti. *Sága o Olafu Tryggvasonovi*, sepsaná mnichem Oddem Snorrasonem na Islandu kolem roku 1190, přisuzuje Olafovi zásluhy o christianizaci pěti zemí a velmi podrobně vypráví o jeho misionářských výpravách do různých částí Norska. Později o Olafu Tryggvasonovi pojednává několik delších ság, včetně *Heimskringly*. Třebaže zřejmě nedošlo k žádnému pokusu o jeho svatořečení, obsahují vyprávění o něm silné hagiografické rysy. Tak je tomu obzvláště v případě mnicha Odda, který podává podrobný příběh Olafova přijetí víry prostřednictvím božského zásahu a jeho vládu popisuje jako rozhodující fázi v duchovní bitvě mezi Bohem a ďáblem o duše Norů.³⁰

Po Olafově smrti v bitvě proti dvěma sousedním králům vládli Norsku dva jarlové z Lade, Eirik a Svein, jako leníci dánských a švédských králů. Oba jarlové byli křesťany, podle narativních pramenů však dělali jen málo pro propagaci křesťanství. Po nich nastoupil druhý z velkých misionářských králů, Olaf Haraldsson. I on přivedl mnoho biskupů a kněží z Anglie; nejvýznamnější z nich byl podle ság biskup Grimkjell. Podle Adama z Brém navázal Olaf Haraldsson styky s hambursko-brémským arcibiskupstvím a požádal o vyslání misionářů do Norska. Adam kromě Grimkjella zmiňuje Siegfrieda, Rudolfa a Bernharda, jejichž jména nasvědčují německému původu.

V letech 1028–1029 musel Olaf zemi opustit kvůli spojenectví, které proti němu uzavřeli norští náčelníci s Knutem Velikým. Odešel na Rus, aby se v létě 1030 vrátil a pokusil se své království získat zpět. Byl však poražen a zabit v bitvě u Stiklestadu. Adam z Brém tvrdí, že příčinou domácí opozice proti Olafovi bylo jeho rozhodnutí nechat popravit manželky některých náčelníků za to, že provozovaly magii. To by znamenalo, že povstání bylo pohanskou reakcí. Pro tuto interpretaci však nenacházíme žádné další doklady ani v soudobé skaldské poezii

ani v pozdějších písemných pramenech. Kdyby Adamovy informace byly pravdivé, byly by vzhledem k silné hagiografické tradici pravděpodobně podpořeny z jiných zdrojů. Většina z Olafových hlavních nepřátel, samozřejmě včetně Knuta Velikého, byli křesťané. Nic navíc nenavzděčuje tomu, že by jeho smrt vedla k návratu k pohanství. Naopak, Olaf začal být téměř okamžitě považován za svatého.

Nejstarším primárním zdrojem týkajícím se Olafova uctívání jako světce jsou skaldské básně *Glælognskviða* (pocházející přibližně z roku 1032) a *Erfidrápa* (asi z roku 1040).³¹ Podle básně *Glælognskviða* se Olaf po své smrti stal prostředníkem mezi lidmi a Bohem: „Prostřednictvím Boha zajišťuje všemu lidu blahobyť a mír.“ Badatelé však nabízejí jiná vysvětlení Olafovy kanonizace. Někteří uvádějí politické důvody – coby světec mohl být použit jako zbraň proti vládnoucímu dánskému králi. Další vysvětlení pak poukazuje na vliv kultu královských světců v anglosaské Anglii. Olafovo svatořečení bylo spojováno rovněž s pohanskou ideou posvátnosti královské hodnosti, což je široce diskutovaná představa, podle níž měl král zvláštní vztah s bohy a byl obdařen nadpřirozenými schopnostmi.³² Vzhledem k tomu, že představa svatého krále není čistě norským jevem, ale nacházíme ji ve většině zemí, které se přiklonily ke křesťanství, vyžaduje problém diskusi v širším náboženském, kulturním a politickém kontextu.

Časový rozdíl mezi životy obou misionářských králů a narativními prameny o nich pojednávajícími, jakož i silně hagiografický charakter těchto pramenů, komplikují vyvozování jednoznačných závěrů o jejich skutečném životě a charakteru. Kritické poznámky Adama z Brém na adresu Olafa Trygvassona lze stěží považovat za důvěryhodné, vzhledem k tomu, že Adam silně stranil své hambursko-brémské církvi, zatímco Olaf si přivedl vlastní misionáře z Anglie. Adam navíc čerpal většinu svých historických informací od dánského krále Svena Estridsona, potomka Olafova nepřítele Svena zvaného Tveskæg (Vidlí vous). Je tedy pravděpodobné, že Olaf usiloval o uvedení křesťanství do Norska, existuje však jen málo dokladů o podrobnostech tohoto úsilí. Je také dost dobře možné, že narativní prameny jeho význam zveličují. Co se týče Olafa Haraldssona, nemůže být pochyb o jeho křesťanství, které je zmiňováno v soudobé skaldské poezii. Existují poměrně dobré doklady jeho úsilí o organizaci norské církve;³³ zmínky o křesťanských nařízeních, která zavedl, zejména na sněmu v Mosteru, jsou obsaženy i v zákonech.

Důležitou roli v upevňování pozice křesťanstva mezi obyvatelstvem patrně hrála existence místních svatých. Mezi prvními z nich jsou

kromě sv. Olafa také sv. Hallvard a sv. Sunniva, o nichž se zmiňuje Adam z Brém. Hallvard, mladý muž, příbuzný královské rodiny pocházející z kraje kolem Osla, byl zabit kolem roku 1050, protože se snažil zachránit ženu neprávem nařčenou z krádeže. Její pronásledovatelé mu přivázali na krk mlýnský kámen a hodili jej do vody, jeho tělo však plavalo na hladině. Hallvard se stal svatým patronem osloské diecéze. Sunniva byla údajně irská princezna, která svou zemi opustila, aby unikla pohanskému nápadníkovi. Loď, na níž se plavila, uvázla na mělčině na pobřeží Norska. Poté, co ji objevili pohané, se i se svou družinou modlila k Bohu, aby ji před nimi ochránil. Jeskyně, ve které se všichni skrývali, se sesula a Sunnivu i její lidi zasypala. Po jejich smrti se začalo z jeskyně linout světlo a kosti, které tam byly nalezeny, překrásně voněly. Uctívání těchto posvátných ostatků nařídil král Olaf Tryggvason. Nejstarší legenda se zmiňuje pouze o svatých lidech z ostrova Selja; Sunniva byla přidána později. Sunniva se stala svatou patronkou diecéze v Bergenu. Sv. Hallvard ani sv. Sunniva však nedosáhli oblíbenosti sv. Olafa.

Všichni misionářští králové se s křesťanstvím setkali v Anglii. Význam anglického vlivu na christianizaci Norska zdůrazňují jak ságy, tak většina současných historiků. Tento názor je podpořen i solidními důkazy. Na anglosaský vliv ukazují jak staroseverská křesťanská terminologie, tak norské křesťanské zákony. Výmluvná je i skutečnost, že Adam z Brém, který obecně zdůrazňuje význam hambursko-brémské diecéze na úkor jiných misijních center, toho o Norsku říká jen málo. Je ale třeba vzít v potaz skutečnost, že spojitost s Anglií byla studována podrobněji než vztahy s Německem. Je proto možné, že budoucí výzkum objeví další doklady vlivu německého.³⁴ Nepřímým důkazem tohoto vlivu, zprostředkovaného Dánskem, může být nápis na kameni, který v dánském Jellingu vztyčil Harald Modrozubý v polovině 10. století a který tvrdí, že Harald „pokřesťanštil Dány“. Vzhledem k tomu, že oblast kolem Oslofjordu tehdy spadala pod dánskou vládu, je pravděpodobné, že christianizace proběhla i tam. Tuto hypotézu podporují i archeologické doklady. Pod kostelem sv. Klementa v Oslu, postaveným kolem roku 1100, bylo nalezeno 62 křesťanských hrobů. Jejich tradiční datace uhlíkovou metodou asi do období let 980–1030 je ale nyní předmětem přezkumu. Podle některých ság vyslal král Harald dva jarly do oblasti Oslofjordu, aby přivedli místní obyvatele ke křesťanství. Je možné, že právě o této misii se zmiňuje Adam z Brém, když uvádí, že v době příchodu arcibiskupa Adaldaga († 988) do Norska tam již bylo mnoho křesťanů. Podle písemných pramenů dobyt dánský král Knut Veliký

(1017-1035) i Trondheim. Archeologické nálezy potvrzují existenci městského osídlení v Trondheimu od konce 10. století. Z této doby nebyly nalezeny žádné pozůstatky pohanského kultu. Na rozdíl od situace v zemích sousedících s Německem však existuje jen málo známek toho, že by v christianizaci Norska hrál roli zahraniční politický nátlak.

Jednou z pohnutek misionářských aktivit křesťanských králů mohlo být i to, že coby nájezdníci a námezdní vojáci jimi posilovali své postavení na úkor starých králů a velmožů, kteří svou lokální moc přinejmenším částečně zakládali na svém postavení náboženských vůdců. Nelze však obecně tvrdit, že by centralizace odpovídala křesťanství a místní moc naopak pohanství. Většina z Olafových soupeřů byla rovněž křesťany a je možné, že někteří místní náčelníci hráli v zavádění křesťanství podobnou úlohu jako christianizující králové.

Důraz, který ságy kladou na misionářské krále, také znamená, že přijetí křesťanství bylo chápáno nejen z hlediska náboženského, ale i politického a kulturního. Lidé nové náboženství přijímali z věrnosti králi, a cílem získat jeho přátelství, nebo proto, že k tomu byli králem donuceni; víra a dogma v tom hrály vedlejší úlohu. Ve světle obecných znalostí o staroseverské společnosti se můžeme důvodně domnívat, že na této představě je něco pravdy. V kulturních stycích hrály důležitou roli dynastické aliance prostřednictvím manželství či opatrovnictví dětí. V pramenech nacházíme několik příkladů využití sňatkové politiky k prosazování křesťanství. Olaf Tryggvason i sv. Olaf údajně provdali své příbuzné za důležité náčelníky výměnou za jejich přestup ke křesťanství. Třebaže o důvěryhodnosti každého konkrétního příkladu lze pochybovat, je zcela zřejmé, že sňatková politika byla významným nástrojem při formování spojenectví, a to pravděpodobně v náboženské sféře stejně jako ve sféře světské. Naproti tomu ale neznáme žádné případy křesťanských princezen, které by k víře přivedly své královské manželky. Důležitou roli v přijímání nové víry mohla hrát i velkorysost a osobnosti jednotlivých králů. To se týká jak obou Olafů, tak jejich předchůdce Håkona Dobrého, o němž *Ágrip* vypráví, že „mnoho lidí“ přivedl k víře díky své osobní oblíbenosti. Přestože v ságách nalezneme i drastické případy, kdy misionářští králové vynucovali přestup na víru silou, bylo násilí jen stěží hlavním faktorem konverze. Vzhledem k četnosti povstání proti neoblíbeným králům si lze jen těžko představit, že by bylo možné donutit většinu obyvatel k přijetí náboženství, které sami nechťeli.

Výše uvedený archeologický materiál neposkytuje jednoznačnou odpověď na otázku, zda byla christianizace Norska postupná, nebo náhlá,

ani na otázky týkající se relativního významu jednotlivých králů v tomto procesu. Existují velmi rané příklady křesťanského vlivu, je však obtížné určit míru jejich reprezentativnosti. Pokud jde o regionální rozdíly, archeologický materiál i písemné prameny shodně (a také v souladu s očekáváním) ukazují na to, že v pobřežních oblastech došlo ke christianizaci dříve než ve vnitrozemí. Vzhledem k tomu, že byla dosud prozkoumána jen omezená část archeologického materiálu a že další pravděpodobně teprve čeká na své objevení, je možné, že budoucí výzkum dojde k přesnějším závěrům. Již nyní máme důvody se domnívat, že christianizace byla složitějším a postupnějším procesem, než se traduje v ságách. Je ale pravděpodobné, že králové v něm opravdu hráli významnou úlohu, a to především v organizaci církve a v zákazu pohanského kultu. Nejvýznamnější námitkou proti vyprávěním uvedeným v ságách je to, že se zaměřují téměř výhradně na oba Olafy a nedoceňují důležitost panovníků, kteří byli křesťanství, avšak křesťanství údajně neprosazovali. Pokud jde o Håkona Dobrého, rané kostely a kostelní hřbitovy na ostrově Veøy spolu s možnou zmínkou o anglickém misijním biskupovi za jeho vlády³⁵ naznačují, že možná ve svém úsilí o zavedení křesťanství dosáhl větších úspěchů, než ságy připouštějí. Tuto hypotézu podporují i zmínky v ságách o tom, že odpor ke křesťanství převažoval pouze na okraji Håkonovy sféry vlivu, v oblasti Trøndelag a na severozápadě Norska. Jeho následníci z rodu Eirikssonovců podle jedné skaldské básně ničili pohanská kultovní místa, zatímco jiná báseň velebí jejich nástupce, jarla Håkona z Lade, za jejich obnovení. Je ale s podivem, že pozdější ságy o útocích Eirikssonovců na pohanský kult nehovoří s uznáním; považují je za důkaz chamtivosti, a nikoli křesťanství. Vzhledem k tomu, že Eirikssonovci skutečně byli křesťany, nezdá se druhý z uvedených motivů o nic méně věrohodný než ten první. Lépe řečeno, lze jen stěží rozlišit mezi „čistě náboženskými“ a svěštějšími motivy boje proti pohanství. Rozhodující však je, že oba motivy přispěly k vítězství křesťanství.

Sámský národ přijal křesťanství jinými způsoby a později než ostatní lidé v dané oblasti. V kraji Finnmark se Sámové setkávali s lidmi z Rusi, Karélie a jižnějších oblastí Norska. Následkem toho některé sámské skupiny na severovýchodě této oblasti konvertovaly k pravoslavnému křesťanství, zatímco v ostatních částech převládla katolická a později luterská víra. Sámové v pobřežních oblastech se dostávali pod norský vliv počínaje 13. stoletím; ve Vardø byl vysvěcen kostel v roce 1307. Misio-nářská činnost zde však dosáhla vrcholu své intenzity až od 17. století.

4. PANOVNICKÁ MOC

Za prvního krále, který vládl celému Norsku, považují současní historikové sv. Olafa Haraldssona (1015–1030).³⁶ Centrum jeho moci leželo zřejmě v jihovýchodní části země. Existují důkazy o jeho zásazích v kraji Trøndelag, který podle všeho obsadil a kde se setkal s největším odporem. Dokladem Olafových pokusů o ovládnutí tohoto regionu jsou jak jeho konflikty a spojenectví s velmoži v severním Norsku, tak jeho střet s mocným velmožem Erlingem Skjalgssonem v západní části země. Z dochovaných pramenů však můžeme usuzovat, že v této oblasti byla jeho moc nejmenší (s výjimkou vnitřní části východního Norska). Jeho nástupci zřejmě ovládali většinu země, přičemž jeho nevlastní bratr Harald (1046–1066) dokonce dobyl území kolem jezera Mjøsa na východě. Po celý středověk však byla královská vláda značně silnější v pobřežních oblastech než ve vnitrozemí. V raně středověké Skandinávii byla hlavní vojenskou silou moc námořní. To do značné míry vysvětluje způsob, jakým byla tato část Evropy rozdělena mezi království norské, dánské a švédské.³⁷ Chráněné pobřeží bylo mimoto ideální pro obchod a dopravu. Už od Ottarovy vlády přes období rozkvětu Hanzy v pozdním středověku až po raný novověk byl ekonomicky velmi významný vývoz zboží ze severního Norska – kožčin a později ryb. Zpočátku pravděpodobně existovala pouze rudimentální královská správa – král musel vládnout prostřednictvím osobního přátelství s významnými muži a cestovat po celé zemi, aby jí dal pocítit svou přítomnost. Za tímto účelem využíval různé prostředky, mezi něž patřily dary v podobě pozemkového majetku a drahých kovů – zlata a stříbra. Králova štedrost vůči přátelům a spojencům je důležitým tématem, často líčeným v ságách i ve skaldské poezii. Především půda sloužila k tomu, aby mocné muže přivedla do královských služeb na delší čas. Staroseverským výrazem pro tyto lidi je *lendir menn* (*lendr maðr* v jednotném čísle), tzn. „muži s půdou“, pozemkoví vlastníci. Tento pojem byl chápán ve dvou významech: označoval buď toho, kdo měl půdu v držení od krále, nebo prostě toho, kdo vlastnil mnoho půdy. Tyto muže, mocné místní náčelníky, se král snažil k sobě připoutat jako spojence či klienty. Oni pak výměnou za slib věrnosti od krále získali příjem ve formě korunní půdy. Nejdůležitější základnou pro jejich postavení však zřejmě byla jejich vlastní půda. Do začátku 12. století dosáhl počet *lendir menn* v zemi 80 až 100 osob. Podle zákonů měli tito pozemkoví vlastníci hrát roli v místní správě. Kromě toho nacházíme v zákonech i v ságách zmínky o královském představiteli s nižším postavením, nazývaném *ármaðr*.

Ten sídlil na některé z královských usedlostí a byl místním zástupcem panovníka.

Králova značná štedrost k církvi sloužila podobnému účelu jako spojenectví se světskými velmoži. Biskupové poskytovali králi podporu a až do ustavení trvalých biskupství s ním cestovali po celé zemi. Jako vůdčí osobnost církve král soustředil ve svých rukách moc a přivedl do svých služeb schopné rádce znalé toho, jak fungují státní záležitosti v jiných zemích. Podpora monarchie ale byla výhodná i pro církev, protože jí poskytovala ekonomické zabezpečení a vytvářela stabilní podmínky pro rozvoj křesťanství.

Králova hospodářskou základnou byla jeho panství. V ságách jsou první královská panství zmiňována za vlády Haralda Hårfagreho. Na některých z nich, jako je například Alrekstad poblíž Bergenu, odkryl archeologický výzkum významné pozůstatky staveb. Mnohá z těchto panství byla pravděpodobně získána konfiskacemi během početných střetů o trůn v 10. a začátkem 11. století a dále pak v období let 1130–1240. V Trøndelagu tak ságy například zmiňují v době od vlády Håkona Dobrého po panování sv. Olafa šestnáct usedlostí, jejichž majitelé byli v opozici ke králi. V pozdním středověku bylo patnáct z nich ve vlastnictví krále či církve, což naznačuje, že byly konfiskovány. Olafův syn Magnus, zvaný Dobrý, se po svém nástupu na trůn pokusil zabavit půdu odpůrců svého otce. Jeden z dvorských básníků vyjádřil svůj názor na tento krok v básni *Bers glösvísur* („upřímné verše“ – skald králi předložil nepřijemnou pravdu namísto toho, aby mu lichotil). Mnozí z králů si rovněž přivezli značné bohatství ve formě vzácných kovů z výprav do zahraničí, v nichž působili jako vikinští náčelníci nebo námezdní vojáci.

I přes nálezy pozůstatků sezonních tržišť z pohanského období, přičemž alespoň jedno z nich (Kaupang ve Vestfoldu) lze považovat za město, byla urbanizace zřejmě do značné míry spojena až s christianizací – většinu měst založili křesťanští králové. Město Trondheim (ve středověku nazývané Nidaros) založil král Olaf Tryggvason na konci 10. století. Vyprávění ság naznačuje, že místní královské sídlo vznikalo postupně za vlády několika králů na konci 10. a v průběhu 11. století. Přibližně v této době, případně jen o málo později, byla založena další dvě města: Oslo a Tønsberg. Podle ság založil Oslo král Harald Hårdråde. To je v souladu s archeologickými doklady; je ale také možné, že město je o něco starší. Bergen, který se později stal největším středověkým městem v zemi, pravděpodobně založil kolem roku 1070 král Olaf Kyrr. Původní královské sídlo, umístěné za jeho vlády poblíž Bergenu,

přesunul král Øystein Magnusson na počátku 12. století do vlastního města; tento král také nechal postavit dřevěný palác. Olaf Haraldsson vybuodoval na počátku 11. století sídlo a kostel ve městě Borg (Sarpsborg). V uvedených oblastech se z období zakládání měst nedochovaly žádné pozůstatky pohanských symbolů či hrobů. Je pravděpodobné, že křesťanský král si coby zakladatel ve městech monopolizoval náboženství jako součást své ideologické mocenské základny. Víme jistě, že samostatné městské právo (*Bjarkøyretten*) vydané pro Trondheim existovalo již od 12. století.

Královské hrady se většinou nacházely ve městech nebo v jejich blízkosti. Podle písemných pramenů existovala královská sídla již za vikinských dob. Dochovaných hradů je ale jen velmi málo, a to výhradně středověkých. Kvůli jejich špatnému stavu, pozdějším úpravám a chybějícímu archeologickému výzkumu víme o těchto pevnostech jen to, že byly nejspíše zbudovány ze dřeva, hlíny a kamene. Mezi nejstarší v Norsku patří hrad krále Olafa Haraldssona v Borgu a Sigurda Jorsalfara v Konghelle. Nejdůležitější královský hrad v zemi, hrad Bergenhus v Bergenu, byl postaven ze dřeva na místě, odkud ovládal přístup k přístavu. Stavba byla zahájena na počátku 12. století. Dalšími součástmi královské hradské organizace, o nichž víme, jsou vyvýšené pevnosti zbudované v Trondheimu, Bergenu a Tønsbergu na sklonku 12. století králem Sverrem.

Dalším důležitým faktorem, který ovlivňoval domácí i zahraniční spojení, byla sňatková politika. Olaf Tryggvason se oženil s Thyrou, sestrou dánského krále Svena Tveskæga, a svou sestru provdal za jednoho z nejmocnějších náčelníků v západním Norsku. Dvě z jeho nevlastních sester se pak staly ženami náčelníků z východní oblasti země. Olaf Haraldsson si vybuodoval síť rodinných vztahů s náčelníky ve vnitrozemí východního Norska – za jednoho z nich provdal svou nevlastní sestru, za jiného svou tetu. Olaf sám se oženil s Astrid, dcerou švédského krále Olofa Skötkonunga. Následující generace norských králů pak byla sňatky spojena s královskými domy Švédska, Dánska a Rusi. Sňatky mohly být součástí mírových ujednání či dohod o spolupráci mezi jednotlivými zeměmi. Kromě toho mívali králové často milenky z významných norských rodin.

Štědrost a osobní svazky byly kladnou stránkou královské vlády. Tu zápornou dobře ilustruje rada, kterou údajně dal schopný a cynický Erling Skakke († 1179) svému synu Magnusovi, za něhož po většinu jeho vlády ve skutečnosti vládl sám: „Budeš-li činit jen mírná rozhodnutí, nebudeš dlouho vládnout v míru.“³⁸ Stejně jako v ostatních zemích té doby

byla důležitou součástí vlády bázenn. Běžnou praktikou ve vnitřních konfliktech podle všeho bylo zabít hlavní protivníky a ostatním udělit milost pod podmínkou, že se připojí k vítězi.

Rozsáhlá diskuse se vedla a stále vede o tom, jaké důsledky měla christianizace na aristokracii. Raní badatelé, reprezentovaní především Ernstem Sarsem (1835–1917), měli za to, že zavedení křesťanství bylo důležitým faktorem v podkopání autority aristokracie, zatímco marxističtí historici počátku 20. století, obzvláště pak Halvdan Koht (1873–1965), tvrdili, že místní šlechta používala křesťanství jako svou mocenskou základnu podobně jako dříve staré náboženství. Současná věda se přiklání k názoru mezi oběma extrémly.³⁹ Zavádění křesťanství pravděpodobně vedlo k určitým čistkám mezi místní aristokracií, při nichž byli pohanští velmoži nahrazováni křesťanskými. Podle vyprávění ság darovali půdu pro stavbu kostelů králové. Nové náboženství však jistě nabízelo i místním velmožům dobré příležitosti, jak si své přední postavení udržet tím, že stavěli kostely a měli pod kontrolou klerus. Křesťanství rozhodně vedlo k politické centralizaci; ta však nemusela nutně jít proti zájmům aristokracie, naopak jí otevírala i nové možnosti.

Století následující po smrti sv. Olafa v bitvě u Stiklestadu roku 1030 bylo dobou vnitřního míru, po něm však následovalo dalších sto let častých bojů o následnictví (1134–1240). Někteří badatelé považují tyto potyčky za výraz náboženských či společenských konfliktů, prameny však ukazují na to, že příslušnost k jednotlivým stranám v nich bývala založena spíše na osobních vztazích mezi jednotlivými příslušníky privilegovaných vrstev. Společenské změny (konkrétně přechod z kořistnické ekonomiky na hospodářství založené na zemědělské produkci) i ideologické faktory (obzvláště vznik církevní hierarchie a boj za *libertas ecclesiae*) však mohly přispět k větší délce i urputnosti těchto bojů. Jejich důsledkem bylo posílení centralizující moci – monarchie i církve.⁴⁰

Ve srovnání se současnými podmínkami si vláda po celý středověk zachovala převážně osobní charakter. Od 12. a obzvláště ve 13. století se ale v královské i církevní správě rozvíjely i méně osobní struktury: myšlenka jasnější diferenciacie mezi osobou a úřadem, pravidelnější systém správních oblastí se zřetelně definovanými úředními funkcemi a přechod od ústní k písemné správě, který usnadnil vládu na delší vzdálenosti. Církev v tomto ohledu sloužila jako významný vzor pro monarchii, ačkoli se obě instituce vyvíjely souběžně a pravděpodobně existovaly i vlivy v opačném směru. Vznikl nový královský úřad *syslumaðr*, který nahradil starší tituly *lendr maðr* a *ármaðr*. V osobě jeho držitelů se spojilo vysoké postavení prvního z nich s blízkým vztahem, který ke králi měl druhý.

Počínaje přelomem 12. a 13. století byla země rozdělena na trvalé správní oblasti zvané *syltur*, kterých bylo přibližně padesát. Nejspíše od druhé poloviny 12. století byla zavedena pravidelná daň. Zrodila se z obranné organizace pobřežních oblastí nazývané *leidangr*, když začala být část zásob, jejichž dodávky byly nařizovány v souvislosti s výpravami, posílána každoročně, bez ohledu na to, zda se nějaká výprava právě konala. Jako jeden z projevů rozvoje státní i církevní správy lze chápat také růst měst. Počínaje koncem 12. století trávil král obvykle zimu v některém z nich. Země neměla stále hlavní město, Adam z Brém však kolem roku 1070 uvádí jako nejdůležitější město Norska Trondheim. Později, ve 12. a především ve 13. století, se městem, ve kterém králové pobývali nejčastěji, stal Bergen. Místní katedrála převzala roli hlavní nekropole příslušníků královské dynastie.

Nejvýznamnějším symbolem norského křesťanského království se stal relikviář Olafa Haraldssona v Trondheimu. Kult sv. Olafa byl významný nejen nábožensky, ale i politicky. Skaldská báseň *Glælognskviða* z první poloviny 11. století naznačuje, že Olafa za svatého uznávali i jeho političtí odpůrci. Vládnoucímu králi dává báseň tuto radu: „Požádej Olafa, aby ti udělil svou zemi. On zajistí blahobyť a mír všemu lidu od samotného Boha, jehož je přítelem.“ Nejpravděpodobnějším příjemcem této rady byl Olafův politický protivník, dánský král Sven, syn Knuta Velikého. Relikviář zesnulého krále byl podle ság nejprve uchovávan v hlavním městském kostele sv. Klementa. Poté, co byla ve městě vybudována katedrála, byl součástí jejího hlavního oltáře. Olaf se stal věčným králem Norska – *rex perpetuus Norvegiae*. Jeho přítomnost jako svatého byla uznávána v Trondheimu a náboženský kult, který mu byl zasvěcen, nabyl na důležitosti jak v Norsku, tak v zahraničí. Olafa považovali pozdější králové za svůj politický vzor.

Dochovalo se mnoho soch a obrazů Olafa Haraldssona. Nejstarší malby pocházejí z 13. století. Olaf bývá zobrazován s královskou korunou. Jeho atributem je sekyra, později používaná na královské pečeti, korouhvi a erbu. Olaf rovněž často nese říšské jablko, symbol královské moci. Všechny tyto symboly byly jistě pozdějšího původu, za králova života o nich nemáme žádné doklady, kromě poprsí krále třímajícího žezlo anglického stylu, které je zobrazeno na jedné z nejstarších mincí, penningu (feniku) Olafa Haraldssona.

Královská moc měla v raném středověku převážně formu moci vojenské. Skaldské básně krále velebí za činy, které vykonali v bitvách. I narativní prameny, jak bylo ve středověku zvykem, kladou hlavní důraz na válku a boje. Snorriho sága o Haralddu zvaném Hardråde (vládl

v letech 1046–1066), který se zúčastnil mnoha vojenských akcí, zabírá sedmdesát stránek, zatímco mnohem delší vládě jeho syna Olafa Kyrreho (1066–1093) je věnováno jen několik málo stran, navzdory jejímu významu pro urbanizaci, rozvoj církevní organizace a snad i královské vlády a zákonodárství.

Nejstarší křesťanské prameny nadále oslavují válečné přednosti, avšak poukazují i na to, že králova vojenská moc byla prostředkem k prosazování spravedlnosti. Básně *Erfdrápa* chválí Olafa Haraldssona za to, že popravoval zloděje a nájezdníky. Olaf byl znám i jako zákonodárce, což bylo v souladu s křesťanským ideálem spravedlivého panovníka (*rex iustus*). Olafovi nástupci mohli své příbuzenství se svatým králem využívat jako doplněk své vojenské moci. Kromě několika skaldských básní máme před polovinou 12. století jen málo dokladů královské ideologie či představ týkajících se politiky a vlády. Naopak z pozdější doby, obzvláště pak ze 13. století, máme k dispozici poměrně početné a různorodé prameny.

Novou epochu předznamenává korunovace krále Magnuse Erlingssona roku 1163 či 1164, první královská korunovace ve Skandinávii. Konala se v situaci, kdy bylo mnoho uchazečů o trůn; jejím cílem bylo poskytnout Magnusovi jedinečnou výhodu v souboji o něj. Korunovace však byla také příležitostí, při které mohla církev zdůraznit křesťanskou doktrínu *rex iustus* a domáhat se králových povinností vůči církvi i lidu. Tyto ideje jsou výstižně shrnuty v dokumentech vydaných při této příležitosti a krátce poté – v Magnusově korunovační přísaze, *Zákonu o nástupnictví* a privilegiu uděleném církvi.

Zákon o nástupnictví vyjadřuje, jak monarchii vnímala církev – jako úřad ustavený Bohem. Určuje, že v každém čase by měl být pouze jeden král, který by měl být zvolen na ústředním sněmu v Trondheimu. Předtím, než tento zákon vstoupil v platnost, měli rovné právo nárokovat si královskou hodnost všichni mužští potomci králů, kteří byli za krále přijímáni jednotlivými sněmy po celé zemi. Dědici trůnu spolu buď soupeřili (s různou úrovní podpory), nebo se mohli dohodnout na sdílení moci a vládli pak zároveň, přičemž všichni užívali královského titulu a těšili se královskému statusu. Zákon o nástupnictví byl předmětem mnoha učených diskusí, obzvláště v souvislosti se vztahem mezi volenou a dědičnou monarchií. Určuje, že nástupcem zesnulého krále by se měl stát jeho nejstarší legitimní syn, pokud k tomu není nezpůsobilý proto, že je zlý či nemoudrý (*illzca æða uvizca*). Pro význam volby je v tomto případě určující interpretace těchto slov. Bylo poměrně přesvědčivě prokázáno, že se odkazují na církevní ideje známé jako *rex iustus*

a jeho protiklad, *tyrannus*, a že zákon tedy obsahuje, přinejmenším v principu, relativně silný prvek volby.⁴¹ Následující odstavce zákona upravují následnické právo podle stupně příbuznosti s předcházejícím králem, přičemž mezi kandidáty téhož stupně existuje svobodná volba. Konečně, volbou je pověřen speciální výbor složený z volených zástupců, arcibiskupa a biskupů. Zákon se zde řídí kanonickým pravidlem církevních voleb v tom, že dává „lepší části“ shromáždění, tzn. biskupům, rozhodující hlas. Třebaže přesný vztah mezi pravidlem dědičnosti a volby může být předmětem diskuse, není pochyb o tom, že jak prvek volby, tak pozice církve byly v tomto zákoně silnější než v pozdějších zákonech z let 1260 a 1273. Rozsáhlá diskuse o tomto zákonu je zdánlivě neúměrná jeho významu, protože nebyl nikdy uplatněn v praxi a později byl nahrazen zákonem z roku 1260. Jeho význam však netkví v jeho důsledcích, ale v tom, co vypovídá o vztahu mezi monarchií a církví v polovině 12. století a o zavádění církevních idejí týkajících se monarchie a vlády v Norsku.

Podobné myšlenky vyjadřuje i korunovační přísaha Magnuse Erlingssona. Obsahuje poměrně konkrétní výrazy věrnosti papeži Alexandru III. a jeho nástupcům (ty jsou zjevně odrazem tehdejšího schizmatu) a respektování církevních výsad. O přesné interpretaci přísahy se mezi badateli vedou rozsáhlé diskuse, stejně jako o pasážích *Zákona o nástupnictví* a listiny Magnuse Erlingssona týkajících se královské koruny, která měla být obětována za duši zesnulého krále na oltáři sv. Olafa v trondheimské katedrále, a určujících, že král je rytířem či vazalem sv. Olafa. Existují dvě hlavní interpretace druhého z těchto ustanovení. Podle první z nich jím král uznává, že svůj úřad přijal z rukou církve, a přinejmenším formálně souhlasí s tím, že se bude podřizovat vedení a radám arcibiskupa. Podle druhé bylo vazalství taktickým prvkem v situaci, kdy si vládu nad jihovýchodní částí země nárokoval dánský král, s cílem vytvořit právní základ pro odmítnutí těchto nároků. V poslední době se většina množství názorů kloní ke druhému výkladu. Tento názor podporují i srovnávací studie, týkající se například vazalského vztahu francouzského krále vůči sv. Denisovi nebo Jana Bezzemka vůči papeži Inocenci III. Důsledné odmítání nové dynastie krále Sverreho (1177-1202) a jeho nástupců prodloužit platnost tohoto ustanovení však naznačuje, že určitý prvek podřízenosti přece jen obsahovalo.⁴²

V opozici k těmto představám se v prostředí kolem krále Sverreho a jeho nástupců, kteří bojovali proti této „Magnusově linii“ a nakonec ji prorazili, rozvinula zřetelně královská ideologie.⁴³ Práce *Řeč proti biskupům*

(asi z roku 1200) je obranou krále Sverreho v jeho boji proti církvi, obsahuje však rovněž obecnou monarchistickou doktrínu, jež silně zdůrazňuje králův vztah k Bohu a povinnost poslušnosti, kterou vůči němu mají jeho poddaní. Tyto myšlenky velmi podrobně rozvádí *Královo zrcadlo* (*Konungs skuggsjá*; *Speculum regale*), pocházející s největší pravděpodobností z 50. let 13. století, a také zákoníky ze 70. let 13. století, konkrétně *Žemský zákoník*, *Městský zákoník* a *Hirðskrá* (zákoník, jímž se řídili členové královské družiny). Vyjádřeny jsou rovněž v listinách a změnách zákonů. Nová dynastie založená králem Sverrem přejala praxi královských korunovací. Sverre sám byl korunován roku 1194, jeho vnuk Hákon Hákonsson v roce 1247. Od té doby se korunovace stala trvalou součástí nástupu na trůn. Kruhy kolem krále Hákona však vynaložily mnoho energie na to, aby odmítly interpretaci, podle níž korunovace znamenala, že král svůj úřad obdržel od církve.

5. DŮSLEDKY CHRISTIANIZACE

Podle Adama z Brém neexistovala za časů jeho vyprávění (přibližně v letech 1073–1075) v Norsku dosud trvalá biskupství. Musela však vzniknout krátce poté, nejspíše ještě za vlády krále Olafa Kyrreho (1066–1093).⁴⁴ Tři nejstarší norské diecéze měly sídla v Oslu, Bergenu a Nidarosu (Trondheimu). Olaf jmenoval jistého Bjarnharda biskupem na ostrov Selja v západním Norsku, ten však později své biskupství přesunul do Bergenu. Olaf Kyrre byl zodpovědný i za ustavení diecéze v Trøndelagu se sídlem v Trondheimu. Za jeho vlády nebo krátce po ní byla založena diecéze ve východním Norsku se sídlem v Oslu. Hranice nejstarších diecézí se obecně kryly s hranicemi právních okrsků. Bergenská diecéze se skládala z celého právního okrsku Gulating od oblasti Møre až po Agder; někdy před rokem 1223 z ní byl vyčleněn kraj Sunnmøre a převeden do trondheimské diecéze. Trondheimská diecéze nakonec sestávala z osmi hrabství (*fylki*) kraje Trøndelag, oblasti Møre og Romsdal a ze severního Norska. Diecéze se sídlem v Oslo obsahovala oblasti kolem Oslofjordu, vnitrozemskou část východního Norska a provincii Båhuslen, která je dnes součástí Švédska, tehdy však patřila k Norsku. Prvotní diecéze tedy byly velmi rozlehlé a pro biskupy bylo obtížné je spravovat. To bylo pravděpodobně příčinou vzniku dvou nových diecézí se sídlem ve Stavangeru a Hamaru oddělením od biskupství v Bergenu, resp. Oslu. Diecéze stavangerská, založená nejpozději kolem roku 1125, zahrnovala jihozápadní část

země a vnitrozemská údolí Valdres a Hallingdal; hamarská diecéze, založená v roce 1152 či 1153, pokrývala vnitrozemské oblasti východního Norska.

Před založením vlastního arcibiskupství v letech 1152–1153 podléhala norská církev církevní provincii hambursko-brémské, od roku 1104 provincii lundské. K dokončení rozvoje diecézního uspořádání došlo současně se založením církevní provincie. Podle *Řeči proti biskupům*, díla z konce 12. století, byly při této příležitosti rovněž vytvořeny katedrální kapituly. Všechny norské kapituly byly světské, přičemž každý kanovník měl vlastní prebendu, kromě níž existovala také *mensa communis*. V Bergenu se počet kanovníků katedrální kapituly ustálil na dvanácti, což byl zřejmě obvyklý počet. Katedrála v Hamaru pravděpodobně měla méně kanovníků, zatímco arcidiecézní kapitula byla dvakrát větší.

Vzhledem k významu krále při zavádění křesťanství v Norsku i k ústřední úloze, kterou hrál v řízení církve v jiných částech raně středověké Evropy, lze s vysokou pravděpodobností odvodit, že v raném období před vznikem církevní provincie král v praxi účinkoval jako hlava norské církve. To jen potvrzuje papežský list králi Haraldu Hardrádemu citovaný Adamem z Brém, který odhaluje konflikt mezi králem a arcibiskupem hambursko-brémským z let 1061–1066 týkající se jmenování biskupů. Podle Adama král na arcibiskupovy protesty odpověděl, že nezná jiného vládce norské církve, než je on sám.⁴⁵ Papež ve svém listu považuje norskou monarchii za nezkušenou, co se týče křesťanských způsobů a církevních zákonů. Podobný postoj se odráží i ve vstřícnějším listu papeže Řehoře VII. králi Olafu Kyrremu z roku 1078. Po ustavení arcibiskupství se přední církevní hodnostáři snažili o implementaci gregoriánských idejí církevních svobod (*libertas ecclesiae*) a podařilo se jim v tomto směru získat důležité výsady týkající se jmenování kněží a biskupských voleb bez královského vměšování. Pokud krále Sverreho (1177–1202) o zrušení těchto privilegií vedl k závažnému střetu mezi církví a monarchií. Jeho nástupci sice většinu výsad uznali, určité napětí však přesto přetrvávalo.

Norský arcibiskup měl ve své jurisdikci jedenáct biskupství – kromě pěti ve vlastním Norsku také Skálholt a Holar na Islandu a dále diecéze v Grónsku, na Faerských ostrovech, Orknejích a (společnou) pro Hebridy a ostrov Man. Norský arcibiskup měl nad ostatními biskupy jen omezené pravomoci. Na druhé straně si však zřejmě zachoval silnější postavení, než bylo obvyklé, i v období po gregoriánské reformě, kdy byla arcibiskupská moc většinou omezena ve prospěch papeže na straně

jedné a sufragánů na straně druhé. Společenské postavení vyššího kněžstva se odráží ve světských hodnostech, které jeho členům udělovalo norské právo. Arcibiskup byl druhým nejvyšším mužem hned po králi a měl stejný status jako vévoda. Biskupové byli řazeni mezi jarly a opatové a abatyše nad vrstvu pozemkových vlastníků (*lendir menn*).

Církevní správa byla centralizována v rezidenčních městech jednotlivých biskupství, která se počínaje vládou krále Olafa Kyrreho stala i správními středisky království. Co se týká vztahu mezi královskými a církevními správními oblastmi obecně, nejstarší církevní správní dělení bylo zřejmě do jisté míry založeno na ještě starších krajových děleních, například na právní okrsky a hrabství (*fylki*). Monarchie i církev však později rozvíjely další správní jednotky, které si často vzájemně neodpovídaly.

První kláštery v Norsku založili benediktini. Anglické prameny zmiňují mnichy v souvislosti s Norskem v první polovině 11. století, mimo jiné mnicha jménem Sigurd, který byl biskupem za vlády Olafa Haraldssona. Z anglického pramene pochází i tvrzení, že Knut Veliký založil v roce 1028 klášter poblíž Trondheimu, které však většina badatelů odmítá. Norsko-islandské prameny připisují založení tohoto kláštera (Munkholm) norskému velmoži a datují je kolem roku 1100. Na počátku 12. století vznikly benediktinské mužské kláštery také v Bergenu (Munkeliv) a na svatém ostrově Selja. Přibližně ve stejné době byl zřejmě založen i klášter benediktinek v Trondheimu. Konvent Nonneseter v Bergenu byl pravděpodobně zřízen ve 40. letech 12. století a jeho členky nejspíše patřily k cisterciáckému řádu. Klášter Gimsøy ve východním Norsku založil v první polovině 12. století norský velmož, jehož dcera se zde stala abatyší. Augustiniánský klášter sv. Jana byl vybudován v polovině 12. století nebo o něco později. Prvním mužským cisterciáckým klášterem v Norsku se stal klášter v Lyse, založený na okraji Bergenu biskupem v roce 1146. Cisterciácký klášter na ostrově Hovedøya zřídil v roce 1147 rovněž biskup. Další klášter téhož řádu vznikl o něco později na ostrově Tautra v Trøndelagu. Některé z prvních norských klášterů, mj. dva nejstarší cisterciácké, získávaly mnichy ze zahraničí, obzvláště z východní části Anglie, kam se někteří z nich později vrátili. Kolem roku 1160 založil jarl Erling Skakke, otec krále Magnuse Erlingssona, augustiniánský klášter na ostrově Halsnøy. Několik dalších norských klášterů, mužských i ženských, a dalších řádových domů bylo zřízeno později. Během středověku dosáhl celkový počet těchto institucí v Norsku jedenatřiceti. Většina z nich byla malá a některé existovaly pouze krátce. Prameny uvádějí mezi zakladateli klášterů

krále, biskupy a světské velmože, ve většině případů však o identitě zřizovatele nemáme žádné doklady. Je proto nemožné vysledovat konkrétní vzory, jimiž se způsoby zakládání klášterů řídily, ani jejich změny v čase.

Trvalé rozdělení farností bylo dokončeno až hluboko ve 13. století. Pojmy jako „farnost“, „farár“ či „farníci“ se v historických pramenech začínají častěji objevovat teprve ve druhé polovině 13. věku. Podrobná ustanovení o místní církevní organizaci však obsahovaly již krajské zákoníky z 12. věku. Podle *Práva Gulatingu* měl být v každém hrabství (*fylki*) jeden kostel označovaný jako hlavní. Hrabství se dále dělila na čtvrtiny a osminy a v každé z nich byl kostel nižšího stupně. Za jejich údržbu byli společně zodpovědní místní obyvatelé. Je možné, že tato ustanovení pocházejí již z doby Olafa Haraldssona. Zákon také zmiňuje kostely zvané *heraðskirkjur* pro menší komunity a *hoegendiskirkjur*, „soukromé kostely“, které si pro vlastní využití budovali bohatí lidé, aby nemuseli pro návštěvu kostela cestovat daleko. Podle zákonů byl za udržování těchto kostelů zodpovědný jejich zakladatel. Ve městech byly budovány tzv. „kongregační kostely“ a královské kaple. Jmenování kněží do kostelů bylo v pravomoci biskupů. Zjevně existovaly rozdíly v postavení jednotlivých kostelů a máme doklady o tom, že kněží menších kostelů byli podřízeni kněžím nadřazených jednotek. Vzorem složitě církevní organizace západního Norska snad bylo starší schéma místních církevních organizací nazývaných *ecclesiae baptismales*, které byly středisky větších oblastí, jaké známe například z anglosaské Anglie.⁴⁶ Je však nepravděpodobné, že by toto schéma v Norsku existovalo v praxi ve své úplnosti. Později se farní organizace vyvinuly i z kostelů typu *hoegendiskirkjur*. Tak došlo k tomu, že „soukromé“ i „veřejné“ kostely získaly funkci v zásadě podobnou jako staré hlavní kostely a postupně se všechny staly kostely farními. Podle Adama chovali Norové kněží i kostely ve velké úctě, museli však platit za všechny církevní úkony. Desátek byl podle seznamu z biskupství trondheimského zaveden za krále Sigurda Jorsalfareho (vládl v letech 1103–1130), obecného přijetí se však nejspíše dočkal až ve druhé polovině 11. století. Podle zákonů z 12. století měl být desátek rozdělen rovným dílem mezi biskupa, kostel, kněze a chudé.

Církevní architektura se v jednotlivých částech Norska mírně liší. V nejstarším období byly kostely v západní a střední části Norska ovlivněny Anglií a Normandií (anglo-normanský sloh), na východě země Dánskem a Německem. Po celé 12. a na počátku 13. století převládal románský sloh. Kostely ve východním Norsku se obvykle vyznačovaly jednoduchým půdorysem s lodí nerozdělenou sloupy, zatímco katedrály

v Hamaru a Oslu, stejně jako několik dalších kostelů, byly bazilikami. Lokálnější styl se rozvinul například v Trondheimu, který byl v 11. století nejdůležitějším městem země. Místní kamenická huť výrazně ovlivnila sloh a stavbu kostelů v okolním kraji. Podobná tendence se projevila v architektuře biskupských paláců, které se podobají architektuře místního kraje i sobě navzájem v okruhu arcidiecéze.

Předmětem diskuse zůstává vztah mezi architekturou dřevěných a kamenných kostelů. Má se za to, že stavba kostelů se sloupovou konstrukcí byla ovlivněna kostely kamennými. Výzdoba raných kamenných kostelů je v románském slohu, přičemž součástí přístřešků u vchodů do kostelů se sloupovou konstrukcí jsou někdy vyobrazení pohanských mýtů. Podle nedávné interpretace se jedná o vyjádření obecného zájmu lidí 13. století o minulost, lze je však chápat i jako paralelu k tvorům „chaosu“, kteří jsou součástí výzdoby kamenných kostelů.

Nedávný archeologický výzkum obecně prokázal, že většinu kamenných kostelů v daném místě předcházela alespoň jeden dřevěný kostel se sloupovou konstrukcí. Většina (přibližně tři čtvrtiny) kostelů postavených během středověku byla vybudována ze dřeva. Nejstarší z nich byly podporovány sloupy. Přibližně od roku 1000 byly tyto sloupy stavěny na příčné trámy a později na základy, čímž bylo dosaženo delší životnosti celé stavby. Některé nálezy považované archeology za pozůstatky kostelů, například v lokalitě Høre v oblasti Valdres nebo Lom v oblasti Gudbrandsdalen, pocházejí přibližně z poloviny 11. století. Nejstarší dendrochronologická datace do let 1129–1130 se týká kostela se sloupovou konstrukcí v Urnes v kraji Sogn.

Podle vyprávění ság je nejstarší známou kamennou budovou v zemi palác vybudovaný v Trondheimu Magnusem Dobrým, později přeměněný jeho nástupcem Haraldem Hardrádem na kostel a dokončený kolem roku 1050. Ságy připisují stavbu kostelů hlavně Olafu Tryggvasonovi, Olafu Haraldssonovi, Haraldu Hardrádemu, Olafu Kyrremu a Sigurdu Jorsalfaremu (1103–1130).

Během 12. století bylo postaveno několik kamenných a větší množství dřevěných církevních budov. V Bergenu byla do roku 1200 vystavěna katedrála, tři kamenné kláštery a sedm či osm kamenných kostelů. Stavbu katedrály zvané Kostel Kristův (Kristkirken) zde zahájil Olaf Kyrre, její dokončení však trvalo zhruba sto let. Její loď je bazilikálního typu. Stavba kostelů Panny Marie a sv. Kříže v Bergenu začala někdy ve 30. nebo 40. letech 12. století a musela být dokončena před rokem 1181, kdy jsou oba kostely zmíněny v sáze o králi Sverrem (*Sverris saga*). Nejbližší obdobou kostela Panny Marie z podobné doby je katedrála

v Lundu. Hans-Emil Lidén našel podobnosti ve zdívu, výzdobě a slohu, které mohou nasvědčovat tomu, že sem kameníci přišli z lundské oblasti.⁴⁷ Na druhé straně ale poukazuje na to, že klášter v Lyse byl založen přímo z opatství Fountains v Yorkshiru a že mniši si s sebou přivedli vlastní řemeslníky. Západní stěna se dvěma věžemi byla běžná také v Anglii a Normandii, takže je možné, že architektura kostela Panny Marie vznikla pod vlivem z těchto zemí.

Největší středověkou budovou v Norsku byla katedrála v Trondheimu. Sloužila jako centrum národního kultu sv. Olafa, jako biskupská a později arcibiskupská katedrála a do první poloviny 12. století i jako královská nekropole. Kristův kostel, jehož nejstarší fáze se později stala nidarorskou katedrálou, nechal vystavět Olaf Kyrre. Po vzniku arcibiskupství a katedrální kapituly v polovině 12. století byl kostel rozšířen v románském slohu a v 80. letech téhož století, po vyhnanství arcibiskupa Øysteina v Anglii, pak i ve slohu gotickém. První fází tohoto rozšíření byla přístavba ve tvaru osmiúhelníka vybudovaná nad hrobem sv. Olafa a dokončená mezi léty 1210–1220. Tehdy bylo přistavěno i kněžiště v raně anglickém gotickém slohu. Gerhard Fischer nazval nejstarší části trondheimské katedrály anglosaskými, protože se její půdorys podobá půdorysu anglosaských kostelů; našel však i několik rozdílů.⁴⁸ Z tohoto kostela se bohužel dochovalo jen velmi málo pozůstatků, které by svědčily o konkrétním slohu. Následující fázi stavby katedrály Fischer označil za styl „normanský“, na základě výzdoby ve tvaru krokve a dalších ozdob, které silně připomínaly kostely v Normandii a zejména v Anglii. Jsou zde například podobné plastiky ve formě masky a jedna z hlavic sloupu v nidarorské katedrále je téměř identická s hlavicí v katedrále v Lincolnu. Je dokonce možné, že řemeslníci, kteří ji vytvořili, pocházeli z Anglie. Tento styl však není charakteristický pro celý kostel. Po krátké době přestala být výzdoba ve tvaru krokve používána a byla nahrazena výzdobou listovou, která pravděpodobně reprezentuje čistě anglický vliv. Nidarorská katedrála dosáhla své současné délky do poloviny 13. století.

Arcibiskupský palác byl vystavěn na jih od katedrály v Trondheimu. Po celou dobu od svého založení v roce 1153 sestával z kamenných i dřevěných staveb, přičemž vnější stěnu tvořily silné kamenné hradby, případně kamenné budovy. Oproti bohatě zdobené katedrále postavené z dobře opracovaných kamenů s hladkým šedým povrchem byl palác šedobílý a bez ozdob; jeho hrubý povrch bylo nutné omítnout vápencem.

Nevíme jistě, kdy začali Norové vstupovat do kněžského stavu. Duchovní, kteří přicházeli s misionářskými králi, byli Angličané s velmi

dobrym vzděláním, jejichž postavení odpovídalo jejich příslušnosti ke královskému dvoru. První biskupové ustanovení v Norsku byli cizinci, zhruba od poloviny 12. století se však již povětšinou zřejmě jednalo o Nory, často příslušníky předních rodů. V listu Olafu Kyrremu nabízel papež, že vybrané Nory přijme v Římě a poskytne jim vzdělání pro služby církvi a papežství; o praktických důsledcích této iniciativy však nic nevíme. Hlavní důkazy o Norech studujících v zahraničí pocházejí z poloviny 12. století a z pozdějších období. Zákony přibližně z poloviny 11. století vyžadují, aby biskup jmenoval kněží, „znalé toho, jak vykonávat svou službu“, což ukazuje na to, že nezkušení kněží nebyli výjimkou. Vzdělání norských kněží probíhalo pod dozorem biskupa. Poté, co na konci 11. století došlo k ustavení trvalých biskupství, byla výuka kněží přesunuta k biskupským kostelům, kde začaly vznikat katedrální školy. Jeden z nejstarších zákoníků, *Právo Borgartingu*, který se používal na území kolem Oslofjordu, přiznával rolníkům právo jmenovat kněží místních kostelů, zatímco podle jiných zákoníků měli toto právo biskupové. Kněží, kteří přináleželi k soukromým kostelům, byli považováni za členy domácnosti majitele daného kostela. Byli nízkého postavení, na úrovni ostatních služebníků. To se podle úryvku z *Práva Gulatingu*, pocházejícího pravděpodobně z poloviny 12. století, časem změnilo a kněží se stali uznávanými členy obce, za něž mohli vážení muži provádět své dcery. Celibát byl v Norsku zaveden pozdě. Kardinál Mikuláš Breakspear, který zde byl papežovým zástupcem v době založení arcidiecéze, se snažil kněžská manželství omezit, kategoricky je však nezakázal. Obecný zákaz byl zaveden až papežským listem z roku 1237. O vnitřním způsobu života farností v období rozvinutého středověku nevíme téměř nic.

O Olafu Tryggvasonovi se uvádí, že přivedl ke křesťanství pět zemí, konkrétně Shetlandy, Orkneje, Faerské ostrovy, Island a Grónsko. Sága mnicha Odda navíc tvrdí, že Olaf obrátil na víru Vladimíra, krále na Rusi, a mnoho lidí z jeho okolí. Adam z Brém uvádí, že Olaf Haraldsson vysílal biskupy a kněží, aby evangelizovali Švédsko a ostrovy na západě. Olafovi je připisována i zásluha o christianizaci ostrova Gotland. Příspěvní Olafa Tryggvasona k pokřesťanštění Islandu potvrzuje na začátku 12. století Ari fróði. Tuto informaci lze dozajista považovat za důvěryhodnou, a to i přes obecnou tendenci narativních pramenů význam obou Olafů při christianizaci zveličovat.

V roce 1108 opustil král Sigurd Jorsalfare zemi a zúčastnil se křížové výpravy, která trvala tři roky. Podle ságy *Heimskringla* měl šedesát lodí a mnoho lidí, kteří s ním bojovali v osmi bitvách proti muslimům ve

Středomoří a zúčastnili se i dobytí muslimského hradu v Sýrii. V ságách se zdůrazňuje čest a množství zajatců, které tato výprava králi přinesla. Třebaže samotná křížová výprava je věrohodně potvrzena, je dost dobře možné, že její úspěch a význam ságy zveličují. Je rovněž těžké cokoliv přesného soudit o jejích motivech a pozadí. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je asi kombinace náboženského zápalu a touhy po kořisti, prestiži a dobrodružství, stejně jako tomu bylo jinde v Evropě. K tomu můžeme přidat existenci vojenského aparátu a organizace, které se k tomuto účelu dobře hodily, konkrétně rozsáhlé flotily a zkušených námořníků. I po skončení vikinského období došlo k několika velkým námořním expedicím, jako byly například výpravy Haralda Sigurdssona Hardrádeho proti Dánsku v 50. a 60. letech 11. století a proti Anglii v roce 1066 nebo výpravy jeho vnuka Magnuse Olafssona (1093–1103) proti Irsku a dalším územím na západě. Naproti tomu máme jen málo dokladů o norské účasti na křížových výpravách v Pobaltí. Je ale pravděpodobné, že se jednotliví velmoži účastnili dánských výprav v této oblasti. V tomto kontextu můžeme zmínit i tažení proti kalmarské oblasti ve Švédsku, údajně motivované bojem proti pohánům. Nejspíše jde ale pouze o záminku, protože uvedená oblast tehdy (roku 1123) již s velkou pravděpodobností pohanská nebyla.

Zavedení křesťanství vedlo k mnoha důležitým kulturním, společenským a administrativním změnám. Jednou z nejdůležitějších bylo používání písma. Písmo zde ale nebylo neznámé ani v pohanských dobách. Používala se staroseverská runová abeceda, jejíž starší verze obsahovala 24 symbolů, mladší 16.⁴⁹ Runy se používaly od 6. či 7. století až do konce středověku. Badatelé se neshodují v tom, zda byly runy využívány primárně jako prostředek komunikace, nebo zda se jednalo o magické symboly. Druhá z těchto hypotéz se opírala o způsob, jakým se o runách někdy píše ve staré poezii, například v 80. sloce básně *Hávamál*, kde jsou nástrojem při věštění. Většina nálezů runových nápisů z pohanského a raně křesťanského období pochází z kamenů vztýčených na paměť mrtvým, existují však i příklady nápisů ve dřevě, kosti a kovu. Nevíme, v jakém rozsahu byly runy používány v každodenním životě, ani zda sloužily k zápisu poezie. Ve všech severských zemích byla nalezena jen jedna úplná strofa skaldské poezie zapsaná runovým písmem. Je vytesána do kamenného sloupu nalezeného na ostrově Öland, vztýčeného na paměť dánského náčelníka kolem roku 1000. Ze staletí následujících po christianizaci se ale dochovaly runové kameny, nápisy na zdech kostelů a množství dřevěných hřebů s runovými nápisy. Po celý středověk byla runová abeceda používána k zápisu značek na zboží,

krátkých zpráv, básní, modliteb včetně jmen svatých a magických nápisů. Většina z těchto nápisů byla v národním jazyce, existují však i příklady runových nápisů v latině.

Otevřenou otázkou zůstává, zda bylo využití run pro praktické účely novinkou křesťanské doby, nebo zda byly podobně používány i během pohanského období. Doklady z dob křesťanství pocházejí z archeologického průzkumu středověkých měst, která mají v pohanském období jen málo paralel. Dojem, že runy byly téměř výhradně používány až v křesťanském období, lze tedy vysvětlit faktem, že dochování nápisů v kameni je pravděpodobnější než v případě krátkých poznámek zapsaných na materiálu podléhajícímu zkáze. Existuje však množství dokladů ukazujících na to, že runy nebyly používány pro skládání delších textů, a tedy že pohanská norská kultura byla z literárního pohledu převážně ústního charakteru. Důležité vědomosti o náboženství, právu a historii byly uchovávány ústně a skaldové, kteří skládali verbální pozemí, se těšili vysokému postavení. Křesťanství tedy primárně nepřineslo technologii písma, nýbrž potřebu psaní.

Nejnaléhavější byla po zavedení křesťanství potřeba textů pro latinskou liturgii. První misionáři si bezpochyby liturgické knihy přinášeli s sebou a tyto knihy jistě začaly být již poměrně brzy v Norsku opisovány. Útržky liturgických textů anglického původu datované do 11. století byly nalezeny jako součást vazby účetních knih z období po reformaci. Některé z nich, pocházející z konce tohoto století, byly pravděpodobně sepsány v Norsku.⁵⁰ Zavádění kultu specificky norských světců od roku 1030 navíc vedlo k tvorbě liturgických textů, které se jich týkaly. Dochovaly se útržky z officia sv. Olafa z poloviny 11. století a svátek tohoto světce je zmíněn i ve skaldské básni *Erfidrápa* přibližně z roku 1040. Hlavní rysy Olafovy legendy byly možná složeny poměrně brzy, ačkoli dochovaná verze pochází až období kolem roku 1160. Původně byla sepsána v latině a později přeložena do staroseverštiny.

Nejstarším dochovaným textem a (snad s výjimkou zákoníků) také prvním textem sepsaným v Norsku v národním jazyce je *Staroseverský homiliiář* z první poloviny 12. století, složený z překladů a adaptací starých latinských kázání. V následujícím období, tzn. na konci 12. a hlavně ve 13. století, se rozvinula bohatá literatura, poněkud ve formě vyprávění, historiografie, *Životů* svatých, hrdinských příběhů, rytířských románů, ale i textů didaktického a ideologického charakteru. Většina z této literatury je ve staroseverštině, částečně ve formě původní tvorby, částečně překladů, převážně z latiny či francouzštiny. Přestože značnou

část této tvorby napsali Islandčané a většina dochovaných rukopisů je rovněž islandského původu, mnohé z těchto textů pravděpodobně existovaly i v Norsku. V praxi je často nesnadné rozlišit mezi norským a islandským původem rukopisů. Třebaže se nářečí obou zemí (stejně jako jednotlivá nářečí celého Norska) liší dostatečně, aby bylo z originálu, ve kterém se dané nářečí vyskytuje ve své ryzí podobě, možné určit zemi či kraj původu rukopisu, existuje množství příkladů, kdy se jednotlivá nářečí mísila, případně kdy byly originály v jednom nářečí přepisovány do jiného.

Za zakladatele norsko-islandského dějepisectví je obvykle považován Islandčan Sæmundr fróði (1056–1133), jehož práce o prvních norských kráľích byla pravděpodobně sepsána v latině v první polovině 12. století. Tato práce se nedochovala, stejně jako další z nejstarších historických děl, která sepsal ve staroseverštině Ari fróði (1068–1148).⁵¹ Nejstarší dochované spisy pocházejí z druhé poloviny 12. století. Jsou jimi *Historia Norvegiae*, latinská historie norských kráľů mnicha Theodorica (*Historia de antiquitate regum Norwagiensium*, asi z roku 1180) a *Ágrip* (asi z roku 1190), stručná historie sepsaná ve staroseverštině. V této době bylo v Trondheimu založeno arcibiskupství a město se stalo střediskem písemnictví v Norsku. V následujícím období, především v první polovině 13. století, byla sepsána řada ság o norských kráľích ve staroseverštině; autory většiny z nich byli Islandčané. Nejslavnějším z těchto děl je *Heimskringla* Snorriho Sturlusona, vytvořená pravděpodobně kolem roku 1230. Relativně pozdní rozvoj dějepisectví znamená, že jedinými prameny soudobých informací o době před koncem 12. století jsou skaldská poezie a několik zmínek v různých cizích kronikách; v obou případech se však jedná o informace poměrně skrovné.

Rozšiřování církevní i kráľovské administrativy vedlo i k rozvoji správní gramotnosti. První kráľovská listina dochovaná v originále pochází z roku 1207 a je sepsána ve staroseverštině, která zůstala obvyklým správním jazykem i v následujícím období. Latina se používala pouze v korespondenci s církví a se zahraničím. Staroseverštinu využívala pro správní účely ve značném rozsahu dokonce i církve, ačkoli tomu tak bylo méně než v případě kráľovské kanceláře. Zmínky o různých kráľovských sděleních a rozhodnutích nacházíme již od počátku 12. století, není však zcela jisté, zda byla písemného charakteru. V souvislosti se založením arcibiskupství v letech 1152–1153 je zmiňována kráľovská listina zpečetěná kráľem Øysteinem, její text však byl ztracen. Některé listiny kráľe Magnuse Erlingssona se dochovaly v podobě přepisu, případně obnovení či shrnutí z pozdější doby. Z období do poloviny

13. století se v Norsku zachovalo jen málo listin. Poté začal jejich počet růst, což se týká především posledních dvou desetiletí 13. století. Styl a formulace používané v listinách ve staroseverštině byl ovlivněn zahraničními latinskými listinami, s určitými místními obměnami. Nejstarší známý papežský list norskému králi pochází z doby kolem roku 1050. Z následujícího období, do 60. let 12. století, se dochovalo několik příkladů korespondence s papežem a dalšími církevními úřady; poté se již kontakty s papežským stolcem staly poměrně pravidelnými.

S rostoucím používáním písma a korespondence se zahraničím nabývalo umění číst a psát na důležitosti. Kněžstvo muselo jistě být do určité míry gramotné, třebaže vzdělání obyčejných kněží nejspíše nebylo nijak důkladné. Do jaké míry byla vzdělanost ve formě čtení a psaní rozšířena i mezi laiky, nevíme. Podle zprávy anglického opata uměl král Olaf Kyrre (1066–1093) patrně číst latinsky. Je ale nepravděpodobné, že by se světská gramotnost výrazněji rozšířila již v 11. či 12. století. Běžnější se asi stala až v průběhu 13. století. Existují důkazy o tom, že král Sverre (1177–1202) a jeho následovníci měli dobré vzdělání a intelektuální zájmy. Jisté je, že ve 13. století byli do jisté míry gramotní i příslušníci světské aristokracie; někteří z nich dokonce studovali na zahraničních univerzitách. Během relativně klidného období, přibližně od roku 1240, se z aristokracie zřejmě vyvinula spíše správní než vojenská vrstva společnosti.

Norský systém shromáždění zástupců neboli sněmů vznikl již v pohanském období. Země se skládala ze čtyř právních okrsků, z nichž každý měl vlastní zákoník i sněm: *Právo Gulatingu* pro západní Norsko, *Právo Frostatingu* pro Trøndelag a severní část země, *Právo Borgartingu* pro oblast kolem Oslofjordu a *Právo Eidsivatingu* pro vnitrozemské kraje východního Norska. První dva z těchto zákoníků se dochovaly ve formě rukopisů z poloviny 13. století, ve skutečnosti jsou ale mnohem starší. Z druhých dvou se zachovaly pouze části týkající se křesťanství. Existují doklady podporující hypotézu, že *Gulating* ustavil Hákon Dobrý. Tento okrsek byl za jeho vlády s největší pravděpodobností rozšířen a byl v něm zaveden systém zastoupení. Stejně starý je snad *Frostating*, zatímco obě východní shromáždění jsou pravděpodobně o něco mladší. Zákony, které chtěli misionářští králové prosadit, musely být schváleny sněmem (*þing*) svobodných rolníků a náčelníků. První zákony z křesťanského období se skladbou i obsahem v různých částech země výrazně lišily, podrobné studie zabývající se tímto tématem však neexistují. Podle narativních pramenů byl autorem nejstarších křesťanských

zákonů sv. Olaf. Nařízení, která údajně vydal, jsou zmiňována i v dochovaných zákonech. Není ale jisté, s jakou přesností byla tato ustanovení převzata. Je rovněž možné, že uvedené zmínky jsou výrazem všeobecné tendence připisovat zákonodárství bájnému zákonodárci v minulosti.

Mnohé naopak ukazuje na to, že první zákonodárcem byl Olaf Kyrre a že pasáže *Práva Gulatingu* připisované „Olafovi“ se ve skutečnosti týkají jeho. Ačkoli musíme připustit, že i pro tuto hypotézu existují pouze nepřímé důkazy, jeho dlouhá vláda se jeví jako pravděpodobná doba, kdy došlo k sepsání zákonů.⁵² Datum vzniku těchto zákoníků, obvykle nazývaných krajské (na rozdíl od *Žemského zákoníku* vydaného v 70. letech 13. století, který byl společný pro celou zemi), je nejisté. Panuje však obecná shoda na tom, že vznikly před polovinou 12. století. Zákony se poměrně podrobně zabývají i církví a křesťanstvím. *Právo Gulatingu* například obsahuje usnesení připisovaná Olafovi týkající se organizace sněmu (*þing*), počtu zástupců, kteří se na něm scházejí, každoročního osvobozování menšího počtu otroků, pitek „za blahobyt a mír“ na počest Krista a Panny Marie, stavby a údržby kostelů, svátků, půstů v páteřích a před Velikonocemi, povinnosti křtu, manželství a pohřbívání na hřbitovech, zákazu opouštění dětí i nejrůznějších druhů magie a pohanského kultu. Ustanovení týkající se svátků uznává za sváteční dny všechny neděle a navíc čtrnáct dnů, v nichž se měly konat mše, jak je údajně zavedli sv. Olaf a biskup Grimkjell na sněmu (*þing*) v Mosteru. Byly mezi nimi svátky Panny Marie, apoštolů Petra a Pavla, Bartoloměje, Šimona, Judy, Ondřeje a Jana Evangelisty, jakož i Jana Křtitele, archanděla Michaela, sv. Vavřince, svátek Všech svatých a konečně svátky tří norských světců – Olafa, Hallvarda a Sunnivy.

Odstavec, týkající se odkládání dětí (těžce postižení novorozenci měli být pokřtěni a přineseni do kostela, aby zde zemřeli), je kompromisem mezi starým pravidlem, podle kterého o tom, zda má novorozenec žít, rozhodoval otec, a zákazem pohazování dětí obecně platným v křesťanství. Tento ústupek byl později, pravděpodobně za vlády Magnuse Erlingssona (1161–1184), zrušen. Co se týče manželství, bylo zakázáno mnohoženství, stejně jako manželství příbuzných až do sedmého kolene, v souladu se zákony zavedenými v západní církvi v 11. století (čl. 24–25). Rané verze zákoníku však ještě stále povolovaly rozvod. Ustanovení týkající se obřadních pitek bylo nejspíše pokusem o pokřesťanštění tradičních shromáždění na počest pohanských bohů. Konečně zákaz různých druhů magie a pohanského kultu výslovně uvádí oběti (*blót*), požívání koňského masa, věštění, kouzelná zařikání (*galdr*)

a čarodějnictví (*gerningar*) (čl. 28). Krajské zákony z přelomu 11. a 12. století rovněž zakazovaly pohanské pohřby.

Nejstarší nalezené norské mince nesou nápis *ONLAFREXNOR*, tzn. „Olaf, král norský“; soudě podle data nálezů se nejspíše jednalo o Olafa Tryggvasona. Mince, na níž je zobrazen symbol kříže a královo poprsí, vykazují známky vlivu anglického mincovnictví. Známe i několik mincí z období vlády sv. Olafa, avšak žádné z doby jeho nástupců, Knuta Velikého a Magnuse Olafssona. Mince začaly být v Norsku trvale používány kolem roku 1047, za vlády Haralda Hardrádeho.

6. ZÁVĚR

Relativně bohatý pramenný materiál týkající se pohanského období a náboženství ukazuje na jistou kulturní kontinuitu mezi pohanským a křesťanským obdobím. Tu potvrzuje i skutečnost, že skaldská poezie, včetně bájeslovných zmínek, existovala až do 13. století. Tento materiál poskytuje důležitý zdroj informací o pohanském období a přechodu ke křesťanství; není však prost problémů a je třeba jej doplňovat archeologickými nálezy.

Zatímco pozdější narativní prameny popisují christianizaci jako krátký proces, který byl převážně důsledkem misionářské činnosti Olafa Tryggvasona a sv. Olafa z období let 995–1030, archeologický materiál ukazuje na delší období křesťanského vlivu se značnými místními rozdíly. Jako příklad lze uvést sámské obyvatelstvo, které bylo během středověku ovlivněno křesťanstvím jen poměrně málo. Králové přesto zřejmě hráli v přechodu země ke křesťanství velmi významnou úlohu; tohoto procesu se ale účastnila většina králů vládnoucích přibližně v období let 930–1030, a nikoli pouze oba Olafové. Naopak nemáme žádné doklady toho, že by do země přicházeli jednotliví misionáři ze zahraničí, ani politického tlaku ze strany mocných křesťanských sousedů, snad s výjimkou dánského vlivu v jihovýchodní části země. Tento „domácí“ charakter christianizačního procesu, ve spojení s podněty z anglosaské Anglie, by mohl vysvětlovat silnou pozici národního jazyka a pokračující existenci pohanských tradic. Specifický charakter Norska bychom však neměli zveličovat. Obzvláště po polovině 12. století se organizace i pozice církve stále více přizpůsobovaly stavu v ostatních evropských zemích a církev i křesťanství sehrály vůdčí úlohu ve formování státu i v kulturním rozvoji země.

Poznámky

- ¹ Vries 1956–1957; Lindow 1985; Harris 1985; Fidjestøl 1999; Clunies Ross 1987; 1994.
² Vědma, ve staroseverštině *volva*, je žena s věšteckými schopnostmi. ³ Düwel 1985. Alternativní hlediska uvádí Steinsland 2000, 111–112; Meulengracht Sørensen 2001.
⁴ Farbregd 1986b; Narmo 1996. ⁵ Olsen 1995. ⁶ Solberg 2000. ⁷ Adam z Brém IV.32. ⁸ Schanche 2000. ⁹ Bagge 1991, 218–224; Steinsland 2000, 53–59; 2001; Krag 2001. ¹⁰ Výjimkou je Claus Krag, který tvrdí, že báseň byla ve skutečnosti složena ve 12. století za účelem dodání legitimacy norským králům v jejich zápase s Dánskem o jihovýchodní část země (Krag 1991). Tuto hypotézu však většina badatelů odmítá – srov. recenze: Fidjestøl 1994, Sandnes 1994. ¹¹ Krag 2003, 185–189.
¹² Oblast Trøndelag byla rozdělena do osmi *fylki*, západní Norsko do šesti. Tyto jednotky pravděpodobně pocházejí z doby dlouho před vikinským obdobím, v Trøndelagu možná již z let 300–600. *Fylki* zřejmě dlouho neexistovaly ve východním Norsku, kde byly zavedeny po západonorském vzoru až na konci 13. století. ¹³ Datum vzniku básně *Rígsþula* bylo a je předmětem mnoha debat, přičemž škála názorů sahá od 9. až do poloviny 13. století – See 1981, 84–95, 96–98, 514–516; Bagge 2000, 20–38. ¹⁴ Krag 1989; 2003, 185–196. ¹⁵ Birkeli 1973. ¹⁶ Gabrielsen 2002, 57–60. ¹⁷ Skre – Stylegar 2004, osobní sdělení Christopa Kilgera. ¹⁸ Skre – Pilø – Pedersen 2001, 24; Lager 2002, 140. ¹⁹ Blindheim, Heyerdahl-Larsen – Tollnes 1981, 119. ²⁰ Solberg 2000. ²¹ Gräslund 2002. ²² Farbregd 1986a. ²³ Typ džbánů z Vestfálska často používaného k liturgickým účelům. ²⁴ Munch – Johansen – Roesdahl 2003.
²⁵ Cruickshank 2002. ²⁶ Solli 1996. ²⁷ Eide 1974; Farbregd 1986c; Sandmo 1990. ²⁸ Gellein 1997. ²⁹ Forseth 2003. ³⁰ Lönnroth 1963; Andersson 2003; Bagge 2006. ³¹ Mortensen – Mundal 2003, 354–357. ³² Viz Steinsland 2000; 2001; srov. kritiku v Krag 2001. ³³ Krag 2003, 194. ³⁴ Myking 2001. Základní prací týkající se anglického vlivu zůstává Taranger 1890. ³⁵ Birkeli 1960; Jørgensen 1996. Jedná se o odkaz na seznam mnichů z Glastonbury, kteří se stali biskupy, vytvořený Vilémem z Malmesbury; jedním z nich byl Sigfrid, který se stal biskupem v Norsku. Není uvedeno žádné datum, ale jeho umístění v seznamu odpovídá Hákonově vládě. ³⁶ Bagge 2002b; Krag 2003, 193–196. ³⁷ Bagge 2002a. ³⁸ Snorri Sturluson, *Heimskringla, Sága o Magnusi Erlingssonovi*, 35. kapitola. ³⁹ Skre 1998.
⁴⁰ Bagge 1986; 1999; Helle 2003b. ⁴¹ Tobiassen 1964. ⁴² Vzhledem k tomu, že tato výsada nebyla nikdy použita v praxi, nevíme, co se mělo konkrétně s korunou stát. Žádná koruna ani jiné královské insignie se totiž nedochovaly. ⁴³ Bagge 1987, 113–153. ⁴⁴ O vývoji církevní organizace Bagge 2003, 51–80; Orrman 2003, 421–462. ⁴⁵ Adam z Brém III.17; list je otištěn také ve Vandvik 1959, č. 1.
⁴⁶ Skre 1998. ⁴⁷ Lidén 2000. ⁴⁸ Zde i dále srov. Fischer 1965, 23–340. ⁴⁹ Lie-støl 1969; Moltke 1985; Odenstedt 1990. ⁵⁰ Pettersen – Karlsen 2003. ⁵¹ El-lehøj 1965; Andersson 1985; 2003; Lange 1989; Bagge 2006. ⁵² Helle 2001, 20–23.

Bibliografie

- Adam z Brém, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, (ed.) B. Schmeidler, MGH SRG, Hannover-Leipzig 1917.
- Andersson, T. 1985, *Kings' Sagas*, in: Clover and Lindow, s. 197–238.
- Andersson, T. 2003, *Introduction*, in: *The Saga of Olaf Trygvason*, Ithaca, s. 1–27.
- Bagge, S. 1986, *Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen*, *Historisk Tidsskrift* 65, s. 145–197.
- Bagge, S. 1987, *The Political Thought of The King's Mirror*, Odense.
- Bagge, S. 1991, *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, Berkeley.
- Bagge, S. 1999, *The Structure of Political Factions in the Internal Struggles of the Scandinavian Countries During the High Middle Ages*, *Scandinavian Journal of History* 24, s. 299–320.
- Bagge, S. 2000, *Old Norse Theories of Society. From Rigspula to Konungs skuggsiá*, in: *Speculum regale. Der altnorwegische Königsspiegel (Konungs skuggsiá) in der europäischen Tradition*, (edd.) J. E. Schnall, R. Simek, Wien, s. 7–45.
- Bagge, S. 2002a, *Eleventh Century Norway: The Formation of a Kingdom*, in: *The Neighbours of Poland in the 11th Century*, (ed.) P. Urbańczyk, Warszawa, s. 29–47.
- Bagge, S. 2002b, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi. Olav den hellige, aristokratiet og rikssamlingen*, *Historisk Tidsskrift* 81, s. 173–212.
- Bagge, S. 2003, *Den heroiske tid – kirkereform og kirkekamp 1153–1214*, in: *Ecclesia Nidrosiensis 1153–1537. Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*, Senter for middelalderstudier, Trondheim, s. 47–80.
- Bagge, S. 2006, *The Making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olaf Trygvason and the Conversion of Norway*, *Journal of English and Germanic Philology* 106, s. 473–513.
- Birkeli, F. 1960, *Hadde Håkon Adalsteinsfostre likevel en biskop Sigfrid hos seg?*, *Historisk Tidsskrift* 40, s. 113–136.
- Birkeli, F. 1973, *Norske steinkors i tidlig middelalder. Et bidrag til belysning av overgangen fra norøn religion til kristendommen*, Oslo.
- Blindheim, C., Heyerdahl-Larsen B., Tollnes R. 1981, *Kaupang-funnene I: Norske oldfunn*, Oslo.
- Clover, C., Lindow, J. (edd.) 1985, *Old Norse-Icelandic Literature: A Critical Guide*, Ithaca (Islandica XLV).
- Clunies Ross, M. 1994, *Prolonged Echoes. Old Norse myths in medieval Northern society*, Odense.
- Clunies Ross, M., 1987, *Skáldskaparmál. Snorri Sturluson's ars poetica and medieval theories of language*, Odense.
- Cruickshank, M. 2002, *Jern- og middelalderbosetning på Hunstad, Bodø kommune*, in: *TROMURA Kulturhistorie* 35, s. 27–33.
- Düwel, K. 1985, *Das Opferfest von Lade*, Wien.
- Eide, O. E. 1974, *De toskipede kirker i Oslo*, Bergen.
- Ellehøj, S. 1985, *Den ældste norrøne historieskrivning*, København 1985.

- Farbregd, O. 1986a, *Elveosar. Gamle sentra på vandring*, Spor 1986/2, s. 6-12.
- Farbregd, O. 1986b, *Hove i Åsen – kultstad og bygdesentrum*, Spor 1986/1, s. 42-46.
- Farbregd, O. 1986c, *Kongsmakt, kristning og Frostatinget. Graufunn på Hernes, Frosta*, Spor 1986/2, s. 38-41.
- Fidjestøl, B. 1994, *Claus Krag: Ynglingatal og ynglingesaga. En studie i historiske kalder*, Maal og Minne, s. 191-199.
- Fidjestøl, B. 1999, *The Dating of Eddic Poetry: A Historical Survey and Methodological Questions*, København (Bibliotheca Arnarnagnæana 41).
- Fischer, G. 1965, *Domkirken i Trondheim. Kirkebygget i middelalderen. Nidaros erkebispesetel og bispesete 1153-1953*, Oslo 1965.
- Forseth, L. 2003, *Maktsentra og forskjeller mellom Østfold og Vestfold under jernalderen: en kildekritisk undersøkelse basert på de arkeologiske funnene og fornminnene*, in: *Over grenser, Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder*, (edd.) J. V. Sigurðsson, P. G. Norseng (Centre for Viking and Medieval Studies Occasional papers 5), s. 31-70.
- Gabrielsen, K. H. 2002, *Vestlandets steinkors. Monumentalisme i brytningen mellom hedendom og kristendom. Hovedfagsoppgave i arkeologi*, University of Bergen (diss.).
- Gellein, K. 1997, *Kristen innflytelse i hedensk tid? En analyse med utgangspunkt i graver fra yngre jernalder i Hordaland*, University of Bergen (diss.).
- Gräslund, A.-S. 2002, *Ideologi och Mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*, Uppsala.
- Harris, J. 1985, *Eddic Poetry*, in: Clover, Lindow 1985, s. 68-156.
- Helle, K. (ed.) 2003a, *The Cambridge History of Scandinavia*, díl 1, Cambridge.
- Helle, K. 2001, *Gulatinget og Gulatingslova*, Leikanger.
- Helle, K. 2003b, *The Norwegian Kingdom. Succession Disputes and Consolidation*, in: Helle 2003a, s. 369-391.
- Jørgensen, T. 1996, *From Wessex to Western Norway: Some Perspectives on one Channel for the Christianisation Process*, in: *Church and People in Britain and Scandinavia*, (ed.) I. Brohed, Lund, s. 29-44.
- Krag, C. 1989, *Norge som odel i Harald Hårfagres ætt*, Historisk Tidsskrift 68, s. 288-301.
- Krag, C. 1991, *Ynglingatal og ynglingesaga. En studie i historiske kalder*, Oslo.
- Krag, C. 2003, *The Early Unification of Norway*, in: Helle 2003a, s. 184-201.
- Krag, C. 2001, *Trosskiftet og teorien om sakralkongedømmet*, Collegium Medievale 14, s. 233-241.
- Lager, L. 2002, *Den synliga tron. Runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige*, Uppsala.
- Lange, G. 1989, *Die Anfänge der isländisch-norwegischen Geschichtsschreibung*, Reykjavík (Studia Islandica XLVII).
- Lidén, H.-E. 2000, *Mariakirken i Bergen*, Bergen.
- Liestøl, A. 1969, *The Literate Vikings*, in: *Proceedings of the Sixth Viking Congress*, Uppsala, s. 69-78.
- Lindow, J. 1985, *Mythology and Mythography*, in: Clover, Lindow 1985, s. 21-67.

- Lönnroth, L. 1963, *Studier i Olav Tryggvasons saga*, Samlaren 84, s. 54–94.
- Meulengracht Sørensen, P. 2001, *Den norrøne litteratur og virkeligheden*, in: *At fortælle historien. Telling History. Studier i den gamle nordiske litteratur. Studies in Norse Literature*, Trieste, s. 113–122.
- Moltke, E. 1985, *Runes and their Origin: Denmark and elsewhere*, København.
- Mortensen, L. B., Mundal E. 2003, *Erkebispesetet i Nidaros – arnestad og verkstad for olavslitteraturen*, in: *Ecclesia Nidrosiensis 1153–1537. Søkelys på Nidaroskirken og Nidarosprovinsens historie*, (ed.) S. Imsen, Trondheim, s. 353–384.
- Munch, G. S., Johansen O. S., Roesdahl E. (edd.) 2003, *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*, Trondheim.
- Myking, M. 2001, *Vart Norge kristna frå England: ein gjennomgang av norsk forskning med utgangspunkt i Absalon Tarangers avhandling Den angelsaksiske kirkes inflydelse paa den norske (1890)*, Oslo.
- Narmo, L. E. 1996, *Kokekameratene på Leikvin*, Viking 59, s. 79–100.
- Odenstedt, B. 1990, *On the origins and early history of the runic script: typology and graphic variation in the older futhark*, Uppsala.
- Olsen, O. 1995, „Hørg, hov og kirke“ – 30 år etter, in: *Møtet mellom hedendom og kristendommen i Norge*, (ed.) H.-E. Lidén, Oslo, s. 121–128.
- Orrman, E. 2003, *Church and Society*, in: Helle 2003a, s. 421–462.
- Pettersen, G., Karlsen E. 2003, *Katalogisering av latinske membranfragmenter som forskningsprosjekt*, in: *Arkivverkets forskningsseminar, Gardermoen 2003, Riksarkivaren: Rapporter og retningslinjer 16*, Oslo, 43–88.
- Sandmo, A.-K. 1990, *Haug i Hadsel – gårdshaug med graver og mulige kirkerester*, in: *TROMURA Kulturhistorie 17*, s. 51–78.
- Sandnes, J. 1994, *Review of Claus Krag, Ynglingatal og Ynglingesaga*, *Historisk Tidsskrift* 73, s. 229–231.
- Schanche, A. 2000, *Graver i ur og berg: samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*, Karasjok.
- See, K. von 1981, *Edda, Saga, Skaldendichtung: Aufsätze zur skandinavischen Literatur des Mittelalters*, Heidelberg.
- Skre, D. 1998, *Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events*, *Scandinavian Journal of History* 23, s. 25–43.
- Skre, D., Pilø L., Pedersen U. 2001, *The Kaupang Project: Annual Report 2001*, Oslo.
- Skre, D., Stylegar F.-A. 2004, *Kaupang. The Viking Town. The Kaupang exhibiton at UKM*, Oslo.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla I–IV*, (ed.) F. Jónsson, København 1893–1901.
- Solberg, B. 2000, *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*, Oslo.
- Solli, B. 1996, *Narratives of Veøy. An investigation into the poetics and scientifics of archaeology*, Oslo.
- Steinsland, G. 2000, *Den hellige kongen. Om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*, Oslo.

IV. Království norské

- Steinsland, G. 2001, *Om Claus Krag's syn på kilder og metoder*, *Collegium mediaevale* 14, s. 233-241.
- Taranger, A. 1890, *Den angelsaksiske Kirkes indflydelse paa den norske*, Kristiania.
- Tobiassen, T. 1964, *Tronfølgelov og privilegiebrev. En studie i kongemaktens ideologi under Magnus Erlingsson*, *Historisk Tidsskrift* 43, s. 180-273.
- Vandvik, E. (ed.) 1959, *Latinske dokument til norsk historie*, Oslo.
- Vries, J. de 1956-1957, *Altgermanische Religionsgeschichte*, Berlin.

V. KRÁLOVSTVÍ ŠVÉDSKÉ

Nils Blomkvist, Stefan Brink, Thomas Lindkvist

1. PŘED KŘESŤANSTVÍM: NÁBOŽENSTVÍ A MOC

Ve Švédsku existuje množství archeologických dokladů z období pozdní doby železné (asi 600–1100),¹ obzvláště ze středního Švédska a z oblasti kolem jezera Mälaren. V tomto období se zde rozvinula charakteristická pohřební tradice, kdy se u každé prehistorické osady nacházelo jedno nebo více pohřebišť. Ta se do značné míry dochovala, protože se nenacházela na orné půdě, ale na neplodné zemi poblíž osad. Pohřbívalo se jak žárově, tak do země; nad hrobem byla typicky navršena nízká mohyla. Některé z hrobů jsou výjimečné – obvykle se v nich nacházejí příslušníci horní společenské vrstvy. Existují například pohřební komory s bohatou a hojnou pohřební výbavou. Některé z nich, nalezené ve vikinském obchodním středisku Birka u jezera Mälaren, dosáhly velkého věhlasu.² Dalším pozoruhodným typem inhumace jsou pohřební čluny. Tělo bylo umístěno do člunu, který byl pohřben do země.³ Mnohé z nich také obsahují výjimečně bohatou pohřební výbavu. Obzvláště proslavená jsou naleziště Valsgårde, Vendel, Alsike a Gamla (Stará) Uppsala v provincii Uppland a Tuna v lokalitě Badelunda v provincii Västmanland. V protikladu k těmto nízkým mohylám se v ústředních lokalitách jednotlivých osídlených oblastí, například v Gamla Uppsale nebo v královských usedlostech (*husabyar*), velmi často nacházely velké („královské“) mohyly. S mnohými z nich zřejmě souvisejí starobylá *bona regalia*, jež soudobé texty v národním jazyce nazývají *Uppsala öd* (doslovně „bohatství Uppsaly“).⁴ Tato pohřebišť a mohyly sloužily jako kultovní místa, což dokazuje význam kultu předků.⁵ Kromě toho odhalil archeologický výzkum v minulých letech pozůstatky (pravděpodobně kultovních domů) v lokalitách Sanda v provincii Uppland, Borg poblíž Norrköpingu v Östergötlandu a Järrestad ve východním Skåne. Jednalo se o poměrně malé budovy, ve kterých archeologové našli množství zvířecích kostí a malé přívěsky, obzvláště tzv. Torshammarringar, přívěsky s miniaturami Thorova kladiva.⁶

Dvěma hlavními písemnými prameny popisujícími Švédsko v předkřesťanském období jsou *Vita Anskarii* arcibiskupa Rimberta a *Gesta*

Hammaburgensis ecclesiae pontificum Adama z Brém. Oba se zabývají misio-nářským úsilím hambursko-brémské diecéze. Ansgarův *Život* sepsal ne-dlouho po jeho smrti jeho učedník Rimbart, jenž byl v roce 865 zvolen druhým hambursko-brémským arcibiskupem. Práci na něm dokončil před rokem 876. Díky těmto okolnostem je *Vita Anskarii* nesmírně cenným pramenem, přestože se Rimbart Švédskem zabývá pouze krátce v sou-vislosti s Ansgarovými dvěma návštěvami Birky. Adamovy zprávy o Švédsku jsou zjevně zaujaté - vyzdvihuje úlohu německé církve a po-tlačuje doklady o anglosaských a dalších církevních podnětech. Jeho vy-právení je proto coby historický pramen problematické. Kromě uve-đených pramenů se Švédskem v předkřesťanském období zabývá několik ság a básní ve staroseverštině napsaných mimo Švédsko. Kvůli nedo-statku soudobých pramenů toho víme velmi málo o folkloru a mytologii (kromě té, která se zabývala „vyššími“ bohy) - tedy o každodenních po-hanských tradicích a o méně významných božstvech.

Informace o bozích však obsahuje množství písemných pramenů z pozdější doby. Nejdůležitějším zdrojem informací o pohanském ná-boženství ve Skandinávii je *Edda* Snorriho Sturlusona.⁷ Snorri byl křesťan, který psal ve 13. století na Islandu, tedy v křesťanské společ-nosti. Je proto třeba k jeho informacím přistupovat s rozvahou. Jeho práci doplňují některé eddické básně,⁸ materiál, z něhož zřejmě čerpal i sám Snorri. Snorriho *Edda* i *Poetická Edda* popisují pohanský panteon se širokou škálou bohů a bohyň: Ódhinn (Wodan), Ullr, Thórr, Freyr, Heimdallr, Balder, Ægir, Ran, Freyja, Síf a další. Pohanské nábožen-ství ve Skandinávii však bylo zjevně nehomogenní, což ilustrují na-příklad toponyma, která jsou jedním z důležitých soudobých pra-menů. Výhodou je jejich nezaujatost - očividně nebyla vytvořena za žádným politickým či náboženským účelem. Místní jména ve Švédsku, Norsku a Dánsku naznačují, že jen někteří z bohů uváděných v *Eddě* byli skutečně uctíváni ve všech těchto zemích. Kultury jiných nenachá-zíme po celé Skandinávii, ale pouze v některých oblastech. Někteří z bohů, kteří se v mytologických příbězích těší výsadnímu postavení, jako například Heimdallr či Balder, zřejmě neměli skutečný kult. Oproti tomu například jméno boha Ullra, který hraje v mytologii, jak ji podává Snorri, jen vedlejší úlohu, se hojně vyskytuje v místních jménech ve Švédsku (Ullr) i v Norsku (Ullr a Ullinn). Dále byli ve Švédsku zřejmě uctíváni bohové Freyr, Ódhinn, Thórr (Thor) a bo-hyně Freyja a *Niærdher. Jméno boha Tyra, které bylo zřejmě spojeno s právem, nacházíme v místních jménech v Dánsku a jižním Norsku, avšak nikoli ve Švédsku.

Rimbert popisuje proces, jakým činil rozhodnutí lid Birky.⁹ Pokud se lidé chtěli dohodnout v důležité záležitosti, obrátili se místní o radu k bohům tím, že metali los, což je zvyk v pohanských společnostech dobře známý. Adam i staroseverské prameny se zaměřují na Gamla Uppsalu, která prý byla sídlem pohanských králů. Vytvářejí dojem, že král Sveů, národa obývajícího Svitjod (rané Švédsko), měl v Uppsale důležitou funkci jako kultovní vůdce. Adam hovoří o slavné svatyni se třemi hlavními bohy ve formě idolů, zatímco ságy nazývají krále Sveů Yngvi-Freyr (ve staroseverštině Ingi-Frø) a uvádějí, že s Uppsalou a s králem Sveů byl obzvláště spjat bůh Freyr.¹⁰

Informace o dalším aspektu pohanských zvyků nabízí provinční zákoník ostrova Gotland a tzv. *Guta sága*, která se dochovala spolu s tímto zákoníkem. „Obětovávali,“ uvádí sága, „své syny a dcery a svůj dobytek, spolu s jídlem a pitím.“ Nejvyšší oběť (*blót*) zahrnující lidské oběti přinášela „celá země“; každá oblast zvaná *treding* (třetina) pořádala vlastní oběť a menší sněmy (*þing*) obětovaly dobytek, jídlo a pití v menších obětech.¹¹ O spolehlivosti tohoto popisu, jehož autorem byl samozřejmě křesťan, můžeme ovšem mít pochyby.

Citované pasáži odpovídá článek textu samotného zákoníku, jenž zakazuje právě tyto rituály. Obzvláště však kriminalizuje „haizl (...) miþ mati eþa miþ drycki“, tzn. „vzývání pomocí jídla a pití“, neodpovídající křesťanským zvyklostem.¹² Torsten Blomkvist ukázal, že se tyto zakazy do velké míry vztahují ke kultu předků. Termín *haugr* označuje mohyly předků, *stafgarþr* charakteristické pozůstatky základů domů z doby železné, obvykle známé pod názvem *kämpagravar*, a je zde i ona zmínka o vzývání jídlem a pitím. Blomkvist do své systematické interpretace zahrnul i tajemné, kamením ohrazené prostory, *stensträngar*, které někdy vedou k pohřebním mohylám, a slavné obrazové kameny z ostrova Gotland.¹³ Autor nachází pozoruhodné analogie v pravoslavném kraji Setomaa v jihovýchodním Estonsku (a obecně na Rusi), kde byl zvyk pojidání pokrmů na hrobech archeologicky vysledován od předkřesťanských dob až do současnosti.¹⁴

Informace o předkřesťanském náboženství poskytuje i další významný soudobý pramen o Švédsku vikinské doby – runové kameny, jejichž počet přesahuje 3 000. Většina z nich byla vztyčena právě v období christianizace a převažují na nich nápisy stereotypního charakteru: uvádějí, že někdo tento runový kámen vztyčil na paměť někomu jiného (typicky příbuzného), Bůh žehnej jeho duši. Tím, pro koho byl kámen vztyčen, byl téměř vždy muž – manžel, otec či syn; často tak ale činily ženy – manželky či matky. Některé runové kameny nesou delší nápisy

a občas poskytují jedinečné informace týkající se náboženství, společnosti či různých událostí.¹⁵ Několik set nápisů pochází z pohanského období (200–1000). Použití run, a obzvláště „tajných run“ *lönnrunor* (jistý druh šifry), ukazuje na zřejmý náboženský podtext tohoto písma a umění jeho tesání. To ostatně dokazuje už samotné slovo runa, které znamená „tajemství, tajná moudrost“.¹⁶ Nejslavnější, nejdelší a bohužel nejspíše také nejproblematičtější je text z runového kamene z farnosti Rök v provincii Östergötland, pocházející přibližně z roku 800. Nedomůžeme mu plně porozumět, protože obsahuje zmínky a odkazy na vyprávění, o nichž máme jen nedostatečné znalosti. Jedna z těchto legend se týká slavného gótského krále Theodoricha.¹⁷ Text run vytesaných v lokalitě Ramsunds popisující stavbu mostu není příliš významný, jedinečné však jsou obrazy vytesané do tohoto kamene. Zobrazují scény z dobře známé pověsti o tom, jak Sigurd zabil draka Favnera.¹⁸ Runový kámen z lokality Altuna v provincii Uppland představuje příběh o tom, jak bůh Thor lovil mocného mořského hada zvaného Midgardhs. Plaz je tak těžký, že Thorova noha prorazí dno člunu.¹⁹

V mnoha místních jménech ve Skandinávii je obsaženo starošvédské slovo *vi*, které pochází z protogermánského adjektiva **wiha* („svatý“), často spolu s vymezujícím jménem pohanského boha či bohyně, například Frösvi, Odense (< *Othinsvæ*), Torsvi či Frövi. Tato jména jsou obvykle chápána jako kultovní místa daného boha či bohyně. Máme k dispozici jen nemnoho soudobých zmínek, které vysvětlují institut *vi*; nejpozoruhodnější z nich je runový kruh z farnosti Forsa v oblasti Hög v severním Švédsku.²⁰ Text je místy nejasný či diskutabilní, avšak jeho pravděpodobný překlad podle současného stavu vědění zní: „Jeden vůl a dva *aura* [tj. *ørar*, coby pokuta] [pro] *staf* [význam tohoto slova není znám] na obnovení *vi* do dobrého stavu poprvé; dva volí a čtyři *aura* podruhé; potřetí však čtyři volí a osm *aura*; nezaplatí-li [viník] odškodné, propadne veškerým majetkem. To vše je lid oprávněn vyžadovat v souladu s právem lidu, které bylo vyhlášeno a schváleno dříve. Avšak to [pravděpodobně kruh, případně právo] vlastnoručně vytvořili Anund z Tåsty a Ofeg z Hjortsty. Avšak vyryl Vibjörn.“

Jedná se o nejstarší známý právní text ve Skandinávii, pravidlo z raného vikinského období kolem roku 800. Velmi pravděpodobně upravuje údržbu *vi*, tj. kultovního a sněmovního místa.²¹ Uvaluje pokuty za nedodržení zákonné povinnosti opravy *vi* ve výši jednoho vola a dvou *aura* (*ørar*) za první takový prohřešek, dvou volů a čtyř *ørar* za druhý a čtyř volů a osmi *ørar* za třetí. Nebyla-li pokuta zaplácena, měl být zabaven veškerý viníkův majetek. Asi nejdůležitější částí nápisu je fráze

svadh liudhir æigu at liudhretti, tj. „to vše je lid oprávněn vyžadovat v souladu s právem lidu (s právem země)“.²¹ Tento doklad ukazuje na existenci zvláštního práva lidu (Hälsingar) či země (takřka s jistotou Hälsingland) zvaného *liudhrettr* (ve staroseveršitně *lýrettr*).²² Tento soudobý výrok, podle současné znalosti jedinečný v celé Skandinávii vikinského období, odpovídá tvrzení Snorriho Sturlusona v sáze *Heimskringla*,²³ že jednotlivé národy rané Skandinávie měly každý své právo. Tento runový kruh se nejspíše používal na místě sněmu (*þing*) celé provincie Hälsingland v lokalitě Hög, kde se nacházela sněmovní mohyla. Lákavá je myšlenka, že se může jednat o příklad prehistorického kruhu přísahy.

Kromě runového kruhu z Forsy je jedním z nejvýznamnějších známých dokladů předkřesťanských právních zvyklostí ve Švédsku runový nápis z 9. století na plochém kameni v osadě Oklunda v provincii Östergötland. Text je poněkud nejasný; lze jej přeložit takto: „Toto, tyto runy, vyryl Gunnar. A uprchl, vinen [zabitím], vyhledal pohanské kultovní místo (*vi*) a poté získal bezpečný průvod [na sněm] a svázal Vi-Finn [význam neznámý].“ Jak ukazuje tento nápis, byla pachateli poté, co se dopustil zabití a svůj zločin oficiálně ohlásil, poskytnuta na *vi* ochrana, pokud se tam však dokázal dostat předtím, než jej zabili jeho nepřátelé, kteří k tomu měli právo. Podobnou zvyklost známe z křesťanských zákonů, kdy byly kostely považovány za místo, kde měli lidé právo azylu.²⁴ Interpretace tohoto významného nápisu je velmi ne snadná, přesto však můžeme bezpečně říci, že se jedná o právní dokument z počátku 9. století, jehož účelem bylo oznámení, že muž jménem Gunnar, poté co se dopustil zločinu zabití, postupoval řádným způsobem podle práva. Uprchl na *vi*, kultovní a sněmovní místo, kde získal azyl a snad nakreslil ochranný prostor (*fridskrets*), v němž byl v bezpečí.

Shrneme-li tyto informace, můžeme s velkou mírou jistoty *vi* rekonstruovat jako ústřední místo společenského života dané oblasti osídlení, kde se lidé velmi pravděpodobně shromažďovali, aby řešili právní, kultovní a obchodní záležitosti, ale kde také pořádali hostiny a hráli hry.²⁵ Indikátory takových míst jsou obzvláště místní jména obsahující prvky *vi, hov, hög, ljung, vall a lund*.²⁶

Ve Skandinávii vikinského období nejspíše neexistovaly souhrnné zákony, které by byly prototypy pozdější provinciálních zákoníků.²⁷ Právní zvyky a tradice se s největší pravděpodobností lišily mezi jednotlivými provinciemi. Runové doklady nám nabízejí určitý vhled do některých z těchto právních zvyklostí: V provincii Hälsingland máme doklady o *liudhrettr*, „právu lidu (případně země - *land*)“²⁸, které je pravděpodobně

třeba chápat jako právo *hoelsing(i)ar*, tedy lidí žijících v provincii Häl-singland. To znamená, že v 9. století se lidé Häl-singlandu považovali za lid mající korpus právních pravidel a zvyklostí. Ty byly považovány za *liudhrettr*, „právo lidu“, a tedy nikoli za královské právo. Tento fakt je významný při srovnání situace ve Švédsku s ranými zákoníky na evropském kontinentu. Kruh z Forsy připomíná, že součástí těchto pravidel byla i údržba *vi*, pohanského kultovního místa. My jsme však toho názoru, že *vi* bylo shromaždištěm, kde se řešily i mnohé další záležitosti dané komunity. Ve společnosti, kde je takřka nemožné rozlišit mezi právními a kultovními záležitostmi, mělo *vi* zjevně právní i kultovní funkce, jak pozoruhodně dokazuje runový nápis z Oklundy. Jinými slovy řečeno, jasně se ukazuje, že ve Skandinávii bylo před příchodem křesťanství a římského práva nemožné oddělit „náboženství“ od práva.

Podle představy vzniklé ve středověku bylo Švédsko vytvořeno spojením dvou velkých pohanských národů, Sveů (Svear) a Geatů (Götar). Zmínky o Svecch (*Suiones*) nacházíme v Tacitově *Germanii*, která vznikla v prvním století našeho letopočtu, a v několika dalších kontinentálních i britských pramenech z prvního tisíciletí.²⁸ Z pramenů 9. století, jako jsou například Rimbertyův *Vita Anskarii* či překlad Orosia vytvořený na dvoře krále Alfréda, vyplývá, že Sveové vytvořili jakýsi druh multiregionálního raného státu, jehož jádro leželo kolem jezera Mälaren (jež bylo tehdy zálivem otevřeným do Baltského moře) a který sahал na jih až k Dánsku a na východ až k oblasti východního Pobaltí.

Geaty zmiňuje v 6. století Jordanes, jehož *Getica* obsahuje historii vzniku Ostrogótů, kteří v jeho době žili v Byzancii a v Itálii a o nichž prohlašuje, že jsou původem ze Skandinávského poloostrova (*Scandza*). Jordanes vyjmenovává dlouhý seznam skandinávských *gentes*, mezi nimiž jsou tři „gótské“ kmeny (*Ugoth*, *Gautigoth* a *Ostrogotha*) a kromě nich mimo jiné Sveové (*Suchans*).²⁹ Související názvy však mají i další regionální uskupení, konkrétně zejména ostrov Gotland a Jutský poloostrov v pozdějším Dánsku. Podobné výrazy se pak vyskytují i ještě rozptýlenějším středověkém kontextu, například v anglosaském *Beowulfovi*. Spíše než jako důkaz existence multiregionálního „národního“ raného státu Sveů či Geatů je však tato pozorování třeba interpretovat jako náznak pestré mozaiky větších a menších místních komunit.

Prvním autorem, který se zabývá vztahem mezi Svey a Geaty, je Adam z Brém, který psal v 70. letech 11. století. Ten regiony Östergötland a Västergötland chápe jako součásti švédského království. Dává je však do souvislosti s Vizigóty, kteří vyplnili Řím v roce 410, a v ještě od-vážnějším kroku i s Ezechielovým proroctvím o národech Gog a Magog,

kteří lze podle něj použít na Geaty. Adamovy názory snad byly inspirací pro papeže Řehoře VII., když o několik let později oslovil švédského krále „I a A“ jako *reges visigothorum*, s použitím gótské terminologie z pozdního starověku. Od této doby získávala myšlenka, že část švédského obyvatelstva je potomky dobyvatelů Říma, ve Švédsku stále hlubší kořeny a tato pověst byla v průběhu staletí postupně vylepšována.³⁰

Ve skutečnosti existovalo na území pozdějšího Švédska několik kmenových svazů a malých království, o nichž ale máme jen mlhavé znalosti, založené čistě na archeologických dokladech. (Hlavní mocenská centra, jak nejvyššího krále, tak podřízených králů a náčelníků z pozdní doby železné, byla nalezena především ve východním Švédsku. Tyto osoby pravděpodobně nezůstávaly na jednom místě, a nálezy proto nejspíše ukazují na lokality, kde si vybudovaly svá dočasná sídla. Místní jména a runové kameny naznačují existenci vojenských družin (*karlar, thegnar, rinkar, sveinar*) a dalších vojenských vůdců (například *visi, stýrir, hersi[r]*). Tytéž omezené prameny dokládají i existenci kultovních vůdců, nebo snad vůdcích osobností světských i kultovních, například *godi, thulr, lytir, vífill*; i ti patřili k vyšší společenské vrstvě.³¹

Mnohá místní jména ve Švédsku pocházejí z pozdní doby železné, a jsou proto klíčovými a nezbytným pramenným materiálem vypovídajícím o kultu a náboženství té doby. Značný význam ale mají i pro analýzu mocenských vztahů ve společnosti, přestože je většina z nich spojena se zemědělskými aspekty života a využitím půdy. V mnoha okresech Švédska, obzvláště ve středo-východní části země okolo jezera Mälaren, nacházíme v ústředních lokalitách toponymum Hus(e)by. Tato jména pocházejí ze starošvédského slova *husaby* a představují královský statek nebo osadu. Tyto majetky, v množném čísle *husabyar*, tvořily v raně středověkém Švédsku (asi v letech 1050–1300) většinu toho, co známe pod názvem *bona regalia*.

V mnoha okresech nacházíme v centrálních či strategických polohách v krajině jiná místní jména, která obsahují výrazy *tuna(r)*, *salr* a *husa(r)*. I ty je pravděpodobně třeba chápat jako statky či „dvorce“ prehistorických králů či náčelníků. Za pozornost stojí, že mnohá ze jmen obsahujících výraz *tuna* jsou teoforického typu – jejich první částí je jméno pohanského boha či bohyně, například Torstuna (*tuna* zasvěcená bohu Thórovi), Frötuna (*tuna* zasvěcená bohyni Freyji) či Ultuna (*tuna* zasvěcená bohu Ullrovi). Nejzajímavější z nich jsou některé usedlosti s názvy obsahujícími výraz *tuna* (Ultuna a Torstuna) v provincii Uppland. V těchto konkrétních případech odvozoval správní okres zvaný setnina

(hundred) svůj název od jména boha (*Ulleråkers hundare*, resp. *Torsåkers hundare*). Podle okresu byl původně pojmenován sněm *þing* a sněmovní místo daného okresu (*Ulleråker* a *Torsåker*).³² Tato sněmovní místa, jejichž názvy obsahují jména bohů, jsou interpretována jako lokality obklopené úrodnou půdou, kde se konaly pohanské kultovní rituály, pravděpodobně společně s rozhodováním právních záležitostí.

Ve Skandinávii pozdní doby železné byly ústřední lokality kompletem prostorů s různými funkcemi, umístěných ve vzájemné blízkosti. Nacházíme zde například hlavní dvorec krále, podkrále či náčelníka, pravděpodobně se zvláštní síní pro oficiální účely, usedlosti řemeslníků, například kovářů, dvorce kultovních a vojenských vůdců, statky rozdělené družiníkům, kultovní místa a háje, tržiště a sněmovní místa, to vše rozptýlené v krajině, obvykle v rámci menšího osídleného okrsku. Tyto centrální komplexy pozdní doby železné se dozajista řídily určitými „vzory“, byly budovány podle pevné myšlenkové struktury. Tu nejlépe vidíme v krajině středního Švédska, obzvláště v oblasti kolem jezera Mälaren, podobné komplexy však byly nalezeny i v provinciích Östergötland, Småland, Västergötland a Bohuslän. Zřejmě se jednalo o celoskandinávský vzor, protože jeho pozůstatky nacházíme i v Dánsku a (zřetelněji) také v Norsku.

Mezi většinou míst týkajících se společenského pořádku ve švédské krajině nejspíše existovaly vzájemné vztahy nějakého druhu. Z archeologických nálezů, z písemných dokladů z eposu *Beowulf*, islandských ság a runových kamenů i z dokladů spojených s místními jmény si můžeme o komunitě pozdní doby železné ve Švédsku utvořit následující obrázek. Mezi vedoucími osobami ve společnosti existovaly různé druhy spojení a vazeb, které byly následkem sňatkové politiky a výměny darů. Určité osídlené okrsky ovládaly po dlouhá časová období tytéž rodiny. V každém okrsku byla, nejspíše na vyvýšeném a významném místě, postavena budova se síní pro oficiální světská či rituální setkání a hostiny. Řemeslníci a většina družiníků po většinu času žili a hospodařili na vlastních usedlostech a v jednotlivých osadách, někteří členové družiny (*hirdh*) však přebývali v této ústřední budově. Dvorce a pevnosti na strategických místech ovládaly obchod a pravděpodobně usnadňovaly vybírání mýta ze zboží. Je možné, že některé usedlosti byly přiděleny kultovním vůdcům. Některá ze shromaždišť, velmi často umístěných na velké pohřební mohyle, měla s největší pravděpodobností v místní tradici metafyzický význam – spojovala obyvatele s jejich předky a bohy. Několik pohanských kultovních míst a hájů bylo zasvěceno různým bohům a bohyňm předkřesťanského skandinávského panteonu.

2. KONTAKTY

Rimbert ve *Vita Anskarii* vypráví o poselstvu „Sveů“ k císaři Ludvíku Pobožnému. Součástí jejich pověření bylo sdělit císaři, že si mnozí z jejich národa (*gens*) přejí stát se křesťany a že jejich král (*rex*) je této myšlence natolik nakloněn, že by povolil vstup do země kněžím. Ansgar, benediktinský mnich, byl vybrán, aby se tam vypravil a shledal, „zda je tento lid připraven na víru“. K tomu došlo na konci 20. let 9. století.³³ Po dramatické cestě do Birky ve Švédsku, kde se setkal s tehdy vládnoucím králem Björnem (*Bern*), byl Ansgar jmenován prvním hamburským arcibiskupem; později byla tato stolice přesunuta do Brém.

Navázání styků mezi králem a císařem mělo zjevně politický aspekt. Ansgarova misie navíc nemusela být jedinou svého druhu.³⁴ Misijní ofenzivu dynastie Karlovců ve Skandinávii potvrzuje mimo jiné problematická sbírka opisů listin, z nichž některé vykazují známky „vylepšení“ i manipulací v zájmu hambursko-brémské církve. I podle buly papeže Mikuláše I. z 31. května 864, jež se dochovala v Římě, a nejedná se tedy o hamburský falzifikát, měl brémský biskup vykonávat arcibiskupské důstojenství *super Danos et Svevos*.³⁵ Můžeme předpokládat, že jedním z hlavních účelů navázání uvedených kontaktů bylo sjednat mír pro císařské poddané, obzvláště pro kupce, na baltských námořních cestách a v obchodních střediscích, která byla pod švédskou ekonomickou kontrolou. (Koneckonců, je možné, že si takový mír přáli i Sveové.) Ansgarova misie byla zřejmě omezena na Birku, hlavní obchodní středisko u jezera Mälaren. Na dohled odtud, přes jezero, se nacházelo významné královské panství jménem Alsnö. V textu nacházíme cenné náhledy do života v tomto mnohonárodním místě a do základních pravidel království, podle nichž museli králové své návrhy vyjednat na sněmech (*þing*).³⁶

Ansgarovým nejbližším kontaktem mezi Švédy byl Herigarius či Hergeir, *praefectus* krále Berna v Birce. Byl mezi prvními, kdo požádali o křest, a brzy vystavěl kostel na svém vlastním území, které se později, po vypuknutí pohanské reakce, stalo útočištěm křesťanů. Rimbert jej líčí jako muže, jenž dokázal činit zázraky, aby demonstroval Kristovu moc a nicotnost pohanských bohů.³⁷ V dalším ze svých příběhů vypráví Rimbert o zbožné ženě jménem Frideburg, která po celý život snášela výsměch pohanů a která po tři roky uchovávala lahev vína, aby se mohla před smrtí zúčastnit svatého přijímání. Byla bohatá a vždy dávala almužny. Protože však v Birce bylo jen málo chudých, bylo jejím posledním přáním, aby se její dcera Catla vypravila do Dorestadu (v karolínské říši), „kde je

mnoho kostelů, kněží a duchovního lidu, stejně jako těch, kdo potřebují pomoc“, a rozdala všechny její peníze v almužnách za spasení její duše. Tak se i stalo a odměnou za to byl další zázrak.³⁸ Tato vyprávění jasně ukazují těsnou spojitost mezi karolínskou misí a obchodem i společenské dopady obchodu. Hergeir coby politický vůdce Birky bránil právo křesťanů otevřeně provozovat své náboženství. Většina křesťanů snad byli kupci ze západní Evropy. Zbožné ženy z druhého z našich příběhů zjevně měly úzké vazby na Dorestad; je dost dobře možné, že jejich jména byla fríská.

Po dvou desetiletích došlo k pohanské reakci. Misijní biskup Gautbert musel Birku opustit a jeho stoupenec a příbuzný Nithard se stal prvním křesťanským mučedníkem v zemi.³⁹ Tyto události přiměly Ansgara ke druhé cestě do Birky v roce 852. Setkal se s novým králem Olofem (Olof) a přesvědčil jej, aby přijal opatření k zabezpečení práva provozovat v jeho království křesťanské kultovní aktivity. Král akceptování křesťanských kultovních aktivit zařídil na sněmech na místní i vyšších úrovních, kde tehdy byla přijímána rozhodnutí. Předpokládá se, že misijní biskup v Birce zůstal přinejmenším do Ansgarovy smrti v roce 865,⁴⁰ celkem brzy poté však křesťanské praktiky zřejmě vymizely. Birka sama zůstala kvetoucím centrem až přibližně do roku 975. Adam z Brém zmiňuje Ansgarovu návštěvu Birky i cestu, kterou od tohoto města asi o sto let později podnikl arcibiskup Unni, který tam údajně v září roku 936 zemřel.⁴¹ V této době již byla švédská kultura více pod východním vlivem než pod západním a jakékoli organizované formy křesťanského kultu zřejmě přestaly existovat.

Částečné (a snad dokonce hlavní) vysvětlení neúspěchu misie v 9. století nám může poskytnout skladba obchodu. V oblastech kolem Baltského moře bylo objeveno mimořádné množství nálezů stříbra tezaurovaného během vikinského období (přibližně v letech 800–1150). Nejpozději v 9. století nabyl tok stříbra takovou stálost a sílu, že v 9. a 10. století již můžeme předpokládat existenci významných hospodářských styků mezi kalifátem, Byzancí, baltskou oblastí a karolínskou říší. Krátce před rokem 800 začaly do Pobaltí proudit mince Abbásovců, od druhé poloviny 9. století již začala arabská měna převládat. Přibližně od roku 890 (arabské mince obsahují přesný rok ražby) sem plynulo stříbro převážně od dynastie Samanidů, jež vládla v oblasti kolem Turkestánu (Transoxania) poblíž Hedvábné stezky.

Více než století úzkých východních vazeb mělo i své kulturní důsledky. Archeologické objekty ukazují obecným způsobem na islámský vliv. Střediska, s nimiž Seveřané udržovali styky, však byla příliš geograficky

i kulturně vzdálená, než aby mohla v baltské oblasti dominovat. Namísto toho obyvatelé svobodněji rozvíjeli místní kulturní formy, do nichž z východních civilizací zahrnuli to, co považovali za vhodné. Dobrým příkladem jsou časté nálezy vah a závaží z vikinského období v oblasti kolem Baltského moře. Jak ukázal Heiko Steuer, reprezentují arabské obchodní techniky používané na rozsáhlé severovýchodní hranici kalifátu. V období islámské dominance si udržovaly velkou přesnost, která však později postupně upadala.⁴² V mnoha stránkách života se rozvinuly nezávislé jevy, ve kterých smíšením výpůjček z téměř všech směrů vznikaly původní severské prvky. Jako příklad můžeme jmenovat abstraktní reprezentaci zvířecích forem, pravděpodobně s kultovními konotacemi. Obrazový obsah tohoto druhu často nesou například již zmíněné runové kameny.

Po téměř celé století se do baltské oblasti nedostávaly téměř žádné západoevropské mince. Situace se však dramaticky mění kolem roku 975, kdy tok stříbra z východu náhle vysychá a je okamžitě nahrazen přílivem německých a anglosaských mincí. Ohledně možných příčin této změny existuje několik hypotéz, lze z ní však vyvodit nepopiratelný závěr: fakt, že se oba druhy stříbrné měny vzájemně vylučují a že jeden rychle nahradil druhý, jasně ukazuje na posun v mezinárodní konstelaci. Tento posun v 70. letech 10. století „odráží změnu pozice severských zemí, kterou nelze než nazvat ohromnou“, jak napsal v roce 1945 Sture Bolin. Započal tak proces, jímž se severní Evropa stala součástí Evropy západní.⁴³ Existuje zřejmá souvislost mezi touto změnou hospodářských poměrů, která ovlivnila poměrně početnou společenskou vrstvu osob cestujících na rozmanitá místa, a rychlým průnikem křesťanství, který následoval v oblasti kolem Baltského moře.

První křesťanská misie do Švédska v 9. století měla úzkou souvislost s tehdejší expanzí karolínského dálkového obchodu. Její neúspěch přišel v době, kdy se do baltské oblasti začalo dostávat velké množství arabských dirhamů, jež lze považovat za známku převahy východních styků. Z dosud nejasných příčin se tento východní vliv v 70. letech 10. století zhroutil; tato událost se v podstatě časově shoduje s trvalým příklonem Švédska ke křesťanství.

3. CHRISTIANIZACE

Definitivní příklon Švédska ke křesťanství se odehrál v desetiletích kolem roku 1000. Bylo ale třeba více než staletého úsilí, částečně násilného charakteru, než došlo k úplné konverzi veškerého obyvatelstva a než

bylo zrušeno uctívání pohanských bohů. Tento zápas se odráží v náhlém růstu obliby vztyčování runových kamenů. Většina mladších runových kamenů nese známky akceptace křesťanství, kombinované však s propracovanými motivy hadů a draků, které mají ne-křesťanské konotace. Častým názorem je, že tyto památníky jsou znamením obecné krize životních postojů a perspektiv. Některé snad vztyčili svobodní neurození muži na hranicích svých dědičných pozemků směrem k cestě či vodnímu toku, jiné vznikaly v souvislosti s oblastní infrastrukturou, například se stavbou mostů či organizací sněmovních míst, případně v souvislosti s pohanskými pohřebišti přináležejícími k usedlostem. Obvykle připomínaly zemřelého příbuzného – otce, manžela, bratra, manželku či syna.

Některé z nápisů uvádějí podrobnosti o jednotlivých případech přijetí křesťanství, jako například nápis na runovém kameni v provincii Uppland, který nechala vztyčit žena nad hrobem svého manžela: „Zemřel v Dánsku v bílých šatech“ (*Hann varð dauðr a Danmarku i hvitavatum*). V Upplandu víme o sedmi nápisech, které zmiňují, že někdo zemřel ve svém křesťním rouchu – v bílých šatech, které měli nosit novokřtění první týden po křtu. Takové nápisy naznačují, že lidé, jež připomínají, přijali křesťanství na smrtelném loži; dva z nich pak tvrdí, že k tomu došlo v Dánsku.⁴⁴ Několik skandinávských pramenů zmiňuje označení znamením kříže (*prima signatio*) coby předběžné přijetí symbolu víry, jehož prostřednictvím se člověk stal katechumenem. To umožňovalo pohánům komunikovat s křesťany v křesťanském prostředí jako rovný s rovným.⁴⁵

Vyjádření náboženského přesvědčení prostřednictvím runových nápisů bylo poměrně konvenční záležitostí, alespoň podle pozdějších standardů. Snadno nahlédneme, že se řídily určitým stylem, obzvláště pokud se zabýváme pouze textem.⁴⁶ Mnohé z nápisů obsahují modlitby, například „Bůh pomoz jeho duši“ (*Guð hialpi salu hans*), případně v rozvinutější podobě „Bůh a Matka Boží pomozte jeho duchu a jeho duši, darujte mu světlo a ráj“ (*Guð hialpi hans and ok salu ok Guðs moðir, le hanum lús ok paradís*). Existuje však i chmurnější varianta, žádající Boha, aby duši daného člověka ochránil „více, než si zasloužil“ (*boetr þoen hann goerði til*). Komplexnější náhled získáme, pokud runové kameny interpretujeme jako kombinaci různých umění: kameny, na nichž se nachází text spolu s motivy kříže i draků, představují krajinné prvky vyjadřující hodnoty těch, kdo je vztyčili. Působí dojmem nesmírného úsilí mnoha lidí, kteří téměř současně experimentovali s novou formou vyjádření základních existenciálních otázek. Jejich datování nám navíc

umožňuje sledovat tento ožehavý proces jako posunující se hranici, která pozvolna postupovala od jihozápadu k severovýchodu. V Götalandu kvetl zvyk vztyčování runových kamenů převážně v první polovině 11. století, zatímco na sever od jezera Mälaren dosáhl vrcholu intenzity kolem roku 1125 a poté skončil. Nejmladší památky tohoto druhu se pak nacházejí kolem centra kultu pohanských bohů ve (Staré) Uppsale. Od tohoto vzoru se odchyľuje ostrov Gotland, kde tento zvyk přetrval o několik staletí déle.⁴⁷

Několik runových kamenů v provincii Uppland poblíž nového královského města Sigtuna pochází z prvních desetiletí 11. století, kdy byly za vlády králů Olafa Skötkonunga († 1022) a Anunda Jakoba († 1035) také raženy mince s vyobrazením kříže a s křesťanskými nápisy, jako například *SITUNE DEI*. Jsou znakem neúspěšného raného pokusu o zavedení křesťanství shora. Po následující více než století nebyly raženy žádné mince.⁴⁸ Interpretace některých dokladů zavádění křesťanství je předmětem diskusí. Nejsevernější runový kámen, vztyčený na ostrově Frösön (poblíž dnešního města Östersund) asi v letech 1020–1030 jistým Östmanem Gudfastssonem, připomíná, že Östman „pokřesťanštil Jämtland“ (*that han lit kristna qatalant*). Tento kámen byl vztyčen na místě, kde se tradičně konaly krajské sněmy. Název tohoto místa je spojuje s pohanským bohem Freyrem. Provincie Jämtland nejspíše přijala křesťanství převážně během 11. století. Podle jedné z interpretací nehrála v tomto procesu úlohu žádná vnější politická moc (tedy ani moc královská). Formální rozhodnutí o své christianizaci přijal samotný lid pod vedením svých náčelníků či zákonopracců (švédsky lagman, znalec a vykladatel práva). Östman snad byl ve svém kraji zákonopraccem.⁴⁹ Mohlo se však také jednat o královského správce vyslaného sem ze Sigtuny s pověřením zavést novou víru.⁵⁰

I přes bohatství hmotných dokladů zůstává politická dimenze christianizace švédského království jen málo známá. Badatel je v zásadě odkázán na jediné vyprávění, jehož autorem je Adam z Brém. Jeho *Gesta* (Skutky) hamburských arcibiskupů, práce napsaná kolem roku 1075, však nejsou pouze cenným pramenem, ale i rozhodnou obranou práv těchto biskupů (kteří jsou zde prezentováni jako právoplatní dědici Ansgarovi, přestože se jejich stolice nachází v Brémách) evangelizovat severské země. Jejich ofenziva začala v 50. letech 11. století pod energickým vedením arcibiskupa Adalberta. Tou dobou však švédští králové byli již půl století pokřtěni a vykazovali všechny znaky křesťanských monarchů.

Do úzkého kontaktu s křesťanskými zvyklostmi přišel král Erik Segersäll (Vítězný), který měl v 90. letech 10. století državy i v Dánsku. Údajně byl svědkem ordálu podstoupeného Poppem, budoucím šlesvickým biskupem, a oženil se s křesťanskou princeznou jménem Gunhilda, snad dcerou polského knížete Měška I. Podle Adama z Brém byl Erik v Dánsku pokřtěn, ale po návratu do Uppsaly se obrátil zpět k pohanství. Adam uvádí, že do svého království povoloval vstup křesťanským misionářům. Prvním křesťanským králem byl jeho syn Olaf Skötkonung, který údajně založil biskupství ve městě Skara v provincii Västergötland. Adam uvádí, že byl nucen se tam uchýlit po svém pokusu o zničení svatyně v Uppsale.⁵¹ Podle seznamu králů, dochovaného spolu se starým zákoníkem Västgöta, krále pokřtil jistý Sigfrid. O švédském biskupovi jménem Sigfrid vypráví i Adam z Brém. V jiném kontextu pak zmiňuje Sigfrida, který přišel z Anglie do Norska a kázal Norům i Švédům. Adam dodává, že se dožil „našich vlastních časů“, spolu s „dalšími kněžími, kteří v těch zemích nejsou neznámi“. Zdá se tedy, že prvního křesťanského krále Švédska pokřtil Angličan. To nejspíše vysvětluje, proč se Adam o této události nezmiňuje.⁵²

Jiná, široce diskutovaná hypotéza tvrdí, že krále Olafa ve skutečnosti pokřtil mnich jménem Robert, kterého vyslal polský arcibiskup Bruno z Querfurtu k národu zvanému *Suigi* a kterému se podařilo pokřtít *ipsam seniore Suigiorum*, jehož žena již křesťankou byla. Dátce události do roku 1008 odpovídá švédskému kontextu a jméno *Suigi* by mohlo být zkreslenou, avšak stále srozumitelnou verzí jména *Suioni*; ostatní informace jsou však dosti mlhavé. Mnoho badatelů považuje toto hypotetické tvrzení za jisté. Nedávno je odmítl i Bertil Nilsson, který tvrdí, že národ *Suigi* je třeba hledat „na březích Černého moře“.⁵³

Brémská církev dorazila na švédské misijní pole pozdě a její zástupci se setkali s misionáři, kteří zde byli dávno před nimi. Pokud můžeme soudit z materiálu na runových kamenech, byla téměř celá oblast Götalands a velká část kraje Svealand oddána kříži již před polovinou 11. století a mnozí se prohlašovali za křesťany, třebaže snad ještě zcela neodvrhli pohanský kult. Adamovými slovy řečeno, Švédové společným rozhodnutím (*communi sententia*) vyhlásili, že křesťanský Bůh je nejsilnější. O plně zavedeném biskupství však v 11. století víme pouze v provincii Västergötland. Adam věděl do roku 1075 o čtyřech raných biskupech,⁵⁴ kteří nebyli jmenováni z Brém, a o čtyřech dalších vyslaných arcibiskupem Adalbertem.⁵⁵

Adalbertova misie nejenže přišla pozdě, ale navíc stavěla na nevědomosti. Některé z jeho projektů byly založeny na psaných, ve skutečnosti

však iluzorních nárocích. Přisuzoval tak například velký potenciál biskupství v Birce, které založil Ansgar a navštívil Unni.⁵⁶ Adalbert nevěda, že toto místo již ztratilo svůj význam, jmenoval biskupa „Birky a ostrovů v moři“, který ve Švédsku strávil, zřejmě bezvysledně, několik let. Později, v 60. letech 11. století, využil biskup jmenovaný pro město Sigtuna příležitosti Birku navštívit a nalezl toto místo „tak zpustošené, že zde stěží zbyly jakékoli stopy města“.

Hrob sv. Unniho se mu najít nepodařilo.⁵⁷ Dalším výstřelem do prázdna byl nápad vyslat biskupa k *Scridephinni*, neboli k národu Sámů žijících na severu. Ti žili kočovným způsobem života a zdaleka nebyli pod kontrolou královských úřadů (ty se spokojily s tributem ve formě cenných koží). Vážný pokus o jejich pokřesťanstění byl podniknut až v 17. století.

Ani snaha o nastolení sufragána ve městě Sigtuna, které bylo nástupcem Birky, se nesetkala s úspěchem, neboť zde již sídlil jiný biskup – Angličan (pravděpodobně skandinávského původu) jménem Osmond.⁵⁸ Další Angličan, Eskil, byl misijním biskupem ve městě Tuna v provincii Södermanland a zemřel mučednickou smrtí během pohanské reakce, asi kolem roku 1080. Jeho příběh vypráví Ailnoth, Angličan žijící v Dánsku, který psal na začátku 12. století. Eskil začal být brzy považován za svatého. Jeho působiště bylo nazváno Eskilstuna a byl zde před rokem 1185 založen klášter johanitů.

Neznáme žádné tvrzení o tom, že by misionářskou činnost vyvíjela některá z obou anglických církevních provincií. Základnu anglosaských misionářů ve Švédsku je podle všeho třeba hledat spíše v dánské severomořské říši první poloviny 11. století. Svend Aggesen, dánský kronikář píšící ke konci 12. století, uvádí, že Knud (Knut) Veliký s sebou při návštěvě své rodné země „přivedl množství kněží a biskupů; některé si ponechal při sobě a jiné vyslal, aby kázali. Tito kněží, roztroušeni po celém Švédsku, Götalandu a Norsku a vysláni i na Island, rozsévali slovo boží a získali mnoho duší pro Krista.“⁵⁹ Tento typ církevní imigrace pokračoval i ve 12. století. Siward, první uppsalský biskup, měl anglo-skandinávské kořeny, třebaže svůj titul získal v roce 1123, kdy navštívil Řím v doprovodu brémského arcibiskupa Adalbera. Zde byl jmenován papežem Kalixtem II. během slyšení ve spontánním gestu na usmířenou po uzavření Wormského konkordátu. O finském národním svatci Jindřichovi (Henry), který byl údajně zabit pohany při tzv. první švédské křížové výpravě do Finska, se uvádí, že byl rovněž anglického původu, stejně jako první uppsalský arcibiskup, cisterciák Štěpán (Stephen).

Je ale také možné, že první úspěšná misie nepocházela ani z Brém, ani z Anglie, nýbrž z Lotharingie, konkrétně z Kolína nad Rýnem. Henrik Janson ukázal, že první biskupové města Skara udržovali intenzivní styky s lotharinginskými reformátory; jeden z nich, Ancelinus, byl dokonce v Kolíně nad Rýnem děkanem. Dokonce i Osmund, který byl jmenován v Polsku, reprezentoval podle Jansona misionářskou tradici vycházející z galské církve. Když papež Řehoř VII. psal v roce 1080 poprvé švédskému králi Ingemu, zvláště se zmínil o tom, že slyšel, že ve Švédsku je již zastoupena galská církev (*Gallicana ecclesia*). Reformní papež ji chválil za to, že káže pravou víru.⁶⁰

Až přibližně do roku 1150 přetrvával, obzvláště na ostrově Gotland, významný pravoslavný vliv. Podle *Guta ságy* zaujalo obyvatele ostrova Gotland (Gutar) křesťanství při jejich obchodních cestách do cizích zemí a někteří z nich na svůj ostrov přivedli kněží. Botair z Akebecku, který podle ságy postavil první kostel, byl jistě jedním z těchto kupců. Jeho zájem o křesťanství však nesdílela širší populace, takže údajně musel postavit jiný kostel na *vi*, svatém místě podle pohanských zvyků, které se později stalo městem Visby. Byl to právě posvátný status pohanského *vi*, který zde Botairovi umožnil postavit křesťanský kostel. Jedná se o pozoruhodný příklad legalismu, který byl charakteristický pro přístup Gotlandanů k cizincům a jejich zvykům.⁶¹ Jiná část ságy vypráví o návštěvě sv. Olafa,⁶² norského krále, který byl prohlášen za světce a později se stal nejuctívanějším svatým ve Skandinávii a na obchodních cestách směrem na Rus.⁶³ Tato pasáž se zmiňuje o poutním místě Akergarn, které bylo stanicí na mořské cestě východním směrem. Kult sv. Olafa zde byl propojen s obchodem; bylo zde obětováno velké množství vosku, který byl převážně ruskou vývozní komoditou.

Můžeme tedy shrnout: v polovině 11. století, kdy hambursko-brémské arcibiskupství zahájilo svou druhou misijní vlnu, bylo již Švédsko kvetoucím misionářským polem, na něž křesťanství proudilo ode všech jeho více či méně křesťanských sousedů. Zdá se, že zde existovaly dvě rodící se diecéze, které můžeme identifikovat jako biskupství Gothia (Skara) a Suonia (Sigtuna); žádná z nich však nebyla pod plnou arcibiskupskou kontrolou.

Nejstarší dochovanou součástí přímé komunikace mezi římskou kurií a švédským králem je list vydaný Řehořem VII. v roce 1080. Podle záhlaví byl odeslán *ad regem Sueciae* a adresován *I. glorioso Sueonum regi*.⁶⁴ Kvůli pohanskému povstání pravděpodobně zastihl krále Ingeho I. v provincii Västergötland. Poté, co požádal, aby se zástupce švédské církve odebral do Říma, zmínil Řehoř ve druhém dopise konverzaci

se švédským biskupem R. Tento list z roku 1081 ale papež adresoval *Visigothorum regibus I. et A.*⁶⁵ Jedná se nejen o potvrzení pravděpodobného dočasného sídla krále Ingeho a snad i jeho spoluvládce jménem (H)alsten či (H)ákan,⁶⁶ ale i o jasný odkaz na gótský mýtus, protože Řehoř zvolil zápis jména národa (*Visigothi, Visigothae*) způsobem, jakým se v antice psalo o vojsku, jež vyplnilo Řím v roce 410. Jen o několik let dříve navrhl Adam z Brém, že by národ Geatů (Götar), s nímž se misionáři setkali v jižních částech švédského království, měl být ztotožněn nejen s *Gothi* pozdního starověku, ale i s biblickými národy Gog a Magog.⁶⁷

Tato myšlenka měla později na pokračující proces integrace švédského království do katolické církve velký vliv. Tradice a pověst Vizigótů byly v té době udržovány také na Pyrenejském poloostrově, kde se „staly symbolem myšlenky reconquisty“.⁶⁸ Tehdy již byly dávnou minulostí barbarské konotace, které byly nahrazeny představami vznešené skupiny křesťanských bojovníků. Řehořovy listy švédským králům z let 1080 a 1081 navíc patří k písemnostem, ve kterých uvedl své nejradikálnější myšlenky týkající se *regimen universale*, tedy o nadřazenosti papežů nad světskými králi.⁶⁹ Dopisy vyjadřují uspokojení nad tím, že do Švédska byla povolána galská církev, aby zde kázala. Učí, že *sacerdotium* by měli radit *regnum*, přičemž ti druzí, tedy světská moc, by se měli starat o mír a spravedlnost. Ve druhém z obou dopisů papež projevuje povědomí o pokračující pohanské reakci ve Švédsku. Zdůrazňuje, že by světská vláda měla zajistit hmotné přežití *sacerdotium* a podporovat diecézní organizaci, výběr desátků a pomoc chudým. Ve znění dopisu *reges visigothorum* se tak odrážejí ideje utváření řádných křesťanských států. Jak ukázaly následující události, následkem bylo vyhlášení křesťanského království Geatů v protikladu ke stále polopohanskému království Sveů. Tento rozpor pak zemi sužoval až do poslední třetiny 12. století, kdy byla na území dualistické monarchie Geatů a Sveů vytvořena církevní provincie se sídlem v Uppsale.⁷⁰

V roce 1103 byl prohlášen Lund za sídlo arcibiskupství pro celou Skandinávii. Tento krok je třeba chápat jako součást pokračujícího boje mezi reformními papeži a západními císaři. Zdá se, že zřízení tohoto arcibiskupství bylo signálem podporujícím ustavování diecézí; zdroj přibližně z roku 1120 zmiňuje ve Švédsku šest biskupských stolic: Skara, Linköping, Strängnäs, (Eskils-) Tuna, Sigtuna a Västerås. Jak již bylo zmíněno, vedl smír mezi hambursko-brémským arcibiskupem Adalberem a papežem Kalixtem II. v roce 1123 k utvoření další švédské diecéze se sídlem v Uppsale. Víme však, že její biskup, Siward,

strávil léta 1134–1157 v Německu.⁷¹ Máme rovněž informace o tom, že Jindřich (Henry), poslední sigtunský biskup, který byl sufragánem arcibiskupství v Lundu, zemřel na bitevním poli ve Foteviku ve Skåne v roce 1134 coby „vyhnanec ze Švédska“ (*expulsus de Swethia*).⁷² Tyto okolnosti naznačují, že tou dobou zuřil ve Švédsku poslední boj za pohanské hodnoty.

Kromě vyprávění o Olafu Skötkonungovi a jeho nuceném přesídlení do Västergötlandu se zprávy o hnutí odmítajících křesťanství tradují i z období kolem roků 1080 a 1120. Islandská sága *Hervararsaga* z 13. století říká, že král Inge I. (70. léta 11. století – 1110) odmítl provádět pohanské rituály (*blót*) a musel se, stejně jako jeho předchůdce, uchýlit do exilu do Västergötlandu. Po tři roky pak údajně vládl jeho pohanský švagr Blót-Sven (doslovně „služebník při oběti“). Král Inge se však vrátil s brannou mocí a Svena zabil. Třebaže tento příběh může být literární konstrukcí, potvrzují pohanské povstání kolem roku 1080 i jiné prameny.⁷³ O několik desetiletí později kritizoval Sveve i Geaty Ailnoth. Tvrdil, že oba národy jsou stejně barbarské a hrubé a že svou křesťanskou víru zachovávají, pouze dokud jim štěstěna přeje. Pokud však proti nim zavanou vichry neštěstí, „ať už země nenese úrodu, nebesa nedají déšť, napadne je nepřítel nebo udeří požár“, obrátí se proti křesťanům a pokoušejí se je vyhnat ze země.⁷⁴

Co se týče posledního a rozhodujícího pohanského povstání ve 20. letech 12. století, nalezneme popis tohoto neklidného období včetně přesné datace v pozoruhodné legendě sv. Botvida. Toto pojednání o životě světce se dochovalo v rukopisu z druhé poloviny 13. století a předpokládá se, že se jedná o mírně revidovanou verzi originálu z 12. století.⁷⁵ Botvid, úspěšný obyvatel provincie Södermanland, byl pokřtěn během obchodní cesty do Anglie a později zabit nevděčným vendským otrokem, jehož sám pokřtil a zamýšlel ho poslat zpět do jeho rodné země. Botvid byl pohřben v soukromém kostele, kde jeho tělo spočívalo „přibližně devět let“, zatímco Pán prováděl za jeho zásluhy nesčetné množství zázraků. Během let, kdy Botvidovo tělo odpočívalo v tomto hrobě, se mezi nevěřícími v království Sveů, a obzvláště v budovách, ve kterých se shromažďovali, šířil tak veliký strach, že skákali kolem a drásali svá těla. Nemohli se uzdravit, dokud nebyli pokřtěni, a volali sv. Botvida na pomoc. Té se jim dostalo a všechny posvátné háje byly pokáceny a svatyně zničeny. Během těchto let byly na oněch místech, kde byli pověřivými pohany dříve uctíváni démoni, vybudovány kostely. Botvidův bratr mezitím vystavěl na jejich dědičném pozemku dřevěný kostel. Když byl dokončen, „vysvětili jej dva biskupové,

Jindřich z Uppsaly a Gerder ze Strängnäsu *bonae memoriae* na počest Boha a sv. Botvida. [...] To se stalo v roce 1129.⁷⁶

Přes všechny jeho nedostatky coby historického pramene je příběh o Botvidovi jediným vyprávěním o těchto událostech, které máme k dispozici, neboť 20. léta 12. století jsou obdobím, o kterém toho ze švédských pramenů nevíme téměř nic. Zahraniční prameny naznačují, že v zemi vypukla občanská válka. Jednou z jejích příčin bylo vymýcení pohanství v oblasti kolem Uppsaly. V těchto letech v této oblasti definitivně skončila tradice vztyčování runových kamenů s víceznačnými křesťansko-pohanskými konotacemi. Na počátku 30. let 12. století získal moc nad Geaty i Svey nový král, Sverker, který založil vlastní dynastii. Podporoval církevní reformu a za jeho vlády se ve Švédsku objevují první cisterciácké kláštery jako přímá dceřiná založení kláštera v Clairvaux.⁷⁷

S christianizací Švédska je spojena i změna v pohřebních zvyklostech. Během vikinského období koexistovaly různé pohanské pohřební zvyky, které se lišily jak interním provedením samotného pohřbu, tak mohylou či jinou konstrukcí vztyčenou nad zemí. Zvyky se lišily nejen mezi jednotlivými kraji, ale dokonce i na jednom a tomtéž území. Je předmětem diskuse, zda byly tyto místní rozdíly spojeny se společenskou vrstvou zesnulého či s rodinnou tradicí. Během pohanského období existovaly jak pohřby žárového typu, tak do země, v obou případech s pohřební výbavou. Ke druhému z uvedených typů patří pohřby ve člunech a v komorách, u kterých byla pohřební výbava často přepychového charakteru. Ve východním a středním Švédsku měla vnější konstrukce nad hrobem velmi často podobu ploché mohyly a hroby zde často tvořily rozsáhlá pohřební území patřící k určité usedlosti či osadě z vikinského období. Nacházíme však také aranžmá s plochým kamenem i oba extrémy – jak veliké mohyly, často nazývané královské, tak pohřby bez jakékoli nadzemní konstrukce.⁷⁸ V rané fázi christianizace (v 11. a snad již v 10. století) dochází ke stereotypizaci pohřbů ve formě inhumací bez pohřební výbavy (nebo jen s velmi chudou výbavou) a bez viditelných nadzemních konstrukcí. Pro tyto rané křesťanské pohřby byla nadále používána pohanská pohřebiště. Diskuse o soudobých církevních postojích k pohřbívání křesťanů na pohanských hřbitovech, a nikoli v posvěcených pohřebních okrscích kolem kostelů, nadále trvá. Poté, co byly postaveny první kostely, již nacházíme typické křesťanské pohřby kolem nich.⁷⁹

Tradiční křesťanští svatí se v zemi dočkali rychlého a širokého přijetí. V obzvláštní oblibě zde byli například sv. Vavřinec, Jan, Mikuláš

a Panna Marie. Je však těžké vysledovat jakýkoli záměrný a zřejmý import svatých.⁸⁰ Kromě zahraničních světců zde navíc existovala tradice mnoha místních svatých, většinou mučedníků z prakticky nedokumentovaného období náboženských bojů. V této době vznikl kult početných svatých domácího původu, jako jsou například sv. Mikuláš z Edsleskogu, sv. Torgils z Kumly, sv. Sven z Arbogy a dvě rané mučednice, sv. Ragnhild z Tälje a sv. Helena (Elin) ze Skövde.⁸¹ Většina z nich byla uctívána lokálně či regionálně. Místním světcem dlouho zůstal i svatý král Erik; vzestupem jeho významu počínaje 14. stoletím se budeme zabývat dále. Většina z těchto domácích kultů je známa z pozdějších liturgických pramenů. Vyznačují se více než náhodnou spojitostí s pozdně středověkými tržními centry, což může naznačovat, že znovobjevení některých z těchto kultů může být záměrné.

Mezi nejdůležitější světce patřili anglosaští misionáři, jako například již zmíněný Sigfrid a Eskil. Sigfridův kult si přisvojila diecéze ve Växjö, která vznikla kontroverzním způsobem na popud z Lundu v 60. letech 12. století, kdy již byla vyhlášena nezávislá švédská církevní provincie. Rovněž z této dekády pochází nejstarší verze legendy, která je spojena se založením a legitimizací tohoto biskupství.⁸² Tato tradice byla později značně rozvinuta⁸³ a v pozdním středověku byl Sigfrid považován za jednoho z patronů Švédska.⁸⁴ Eskilova legenda byla vytvořena v 80. letech 13. století a obsahuje zmínky o vládě Ingeho I. a o pohanském povstání Blót-Svena. Ve 20. letech 12. století je jako sídlo biskupství zmíněna Eskilova stolice ve městě Tuna, později však byla zrušena ve prospěch blízkého Strängnäs. Legenda řeší problém legitimizace tím, že za místo jeho mučednické smrti označuje sněm ve Strängnäs.⁸⁵

Sv. Jindřich (Henry či Henrik) byl také misijním biskupem z Anglie. Doprovázel krále sv. Erika na „první křížové výpravě“ do Finska, kde zemřel mučednickou smrtí u jezera Kjølo v kraji Satakunta v 50. letech 12. století. Zmínku o něm nacházíme v legendě o sv. Eriku z 80. let 13. století a jeho vlastní legenda pak byla sepsána v následujícím desetiletí. Byl pohřben v kostele v Nousiainen (švédsky Nousis), avšak v roce 1296 bylo jeho tělo přemístěno do katedrály v Turku (švédsky Åbo).⁸⁶ Podobně jako kult sv. Botvida, i pozdně středověký kult sv. Davida z Munktorpu⁸⁷ dokládá anglický vliv.⁸⁸ Jednou z možných příčin obliby anglických misionářů je, že se nezdáli reprezentovat žádnou z vnějších mocenských skupin, které později v zemi působily. V následujících staletích je proto mohli švédští duchovní vyzývat bez nebezpečí, že by tím uznávali případné nároky svých rivalů v Lundu a Brémách.

Legendy obvykle vznikaly poměrně dlouho po smrti příslušných svatých; klíčovým a produktivním obdobím v tomto ohledu bylo pozdní 13. století.

4. PANOVNICKÁ MOC

Středověké Švédsko nemá tradici apoštolského vládce, který zemi přivedl ke křesťanství, jakým je například uherský sv. Štěpán. Prvním pokřtěným švédským králem byl Olaf († 1022), netraduje se však žádné vyprávění o tom, že by na novou víru sám aktivně obracel jiné. Jediným příkladem svatého vladaře ve Švédsku je pak sv. Erik. Ani on však, ač vlašně a neochotně přijat za národního patrona, nebyl nikdy spojován s přijetím křesťanství a christianizací země. Typická *vita* přibližně z roku 1280 tvrdí, že vedl křížovou výpravu do Finska a byl zavražděn v Uppsale. Jisté je, že byl pohřben na místě patrona uprostřed kamenné katedrály, která byla budována ve Staré Uppsale, přestože krev starobylé dynastie Stenkilovců ve skutečnosti kolovala v žilách jeho rivala a předpokládaného vraha, Magnuse Henriksena. Kult sv. Erika propagoval jeho syn Knut, který získal královský titul v roce 1167 od Karla Sverkerssona. Knut Eriksson se nejspíše inspiroval dánským králem Valdemarem I., který dosáhl svatořečení svého otce v roce 1170. V případě sv. Erika však otázka papežského souhlasu vzbuzuje větší pochyby. V papežském listu z roku 1171 či 1172 zmiňuje Alexandr III., že Švédové uctívali jako svatého muže, který zemřel opilý.⁸⁹ Ačkoli přímo neuvádí světce, jehož kult má na mysli, mohlo se jednat o sv. Erika. V každém případě tento papežský list naznačuje, že o některých švédských svatých panovaly pochybnosti.

Jisté je, že účelem kultu sv. Erika bylo využít vzpomínku na Uppsalu jako starobylé, předkřesťanské královské a kultovní centrum.⁹⁰ Na konci 11. a ve 12. století byli téměř všichni králové spojeni s provinciemi oblasti Götaland. Uppsala tedy byla v období rané křesťanské monarchie poměrně netypickým královským centrem. Erikův kult je poprvé výslovně zaznamenán v kalendáři města Vallentuna z roku 1198. Na raný kult sv. Erika snad i přes svůj špatný stav ukazuje nástěnná malba královského světce přibližně z roku 1170 v kostele v Eriksbergu v provincii Västergötland.⁹¹ V období vnitřních nepokojů kolem roku 1250 byl ražen typ mince s nápisem *REX UPSALIE*. Podle jedné z hypotéz je vyjádřením ideje, že sv. Erik je věčným králem Švédska (podobně jako sv. Olaf v Norsku a sv. Knut *rex* v Dánsku). Postupem času byl sv. Erik

obecně přijat za patrona Švédska;⁹² v 15. století tomu tak již velmi zřejmě bylo.

Výrazy královské moci prostřednictvím křesťanské symboliky byly ve Švédsku poměrně slabé. Již první křesťanští králové začali razit mince s křesťanskými symboly. Nejstarší mince ve Švédsku byly raženy v Sigtuně přibližně v letech 995–1030 za vlády Olafa Skötkonunga. Tyto mince, ražené podle anglosaských vzorů, nezdídko nesou křesťanské symboly, nejčastěji pak motiv kříže. Na některých z nich se nacházejí nejednoznačné nápisy, jako je například nápis *SIDEI*, který je vykládán jako *SITTUNE DEI*. Ražba nejstarších mincí je interpretována jako způsob, jakým král Olaf propagoval křesťanství. V pozadí této první monetarizace bylo nejspíše rovněž přijetí cizích vzorů reprezentace moci. Tato ražba skončila po roce 1030. Znovu byly mince raženy v Sigtuně a Lödöse až v průběhu druhé poloviny 12. století.⁹³

První kostely byly typicky budovány na pozemcích patřících k *husaby* (královskému statku či osadě), což ukazuje na významnou roli, kterou v jejich stavbě jistě hráli králové.⁹⁴ Některé kostely byly s královskou mocí spjaty ještě silněji. Nejpozoruhodnějším příkladem je kostel v Husaby ve Västergötlandu, v místě, které je podle tradice spojeno se křtem prvního křesťanského krále Švédska. Vyznačuje se masivní západní věží s ochozy pro ceremoniální účely. Byl vystavěn podle vestfálského vzoru a je považován za královský kostel. Má i svůj menší protějšek v lokalitě Örberga v provincii Östergötland, který má podobnou věž s ochozem. Obě věže pocházejí z počátku 12. století (dendrochronologická metoda je datuje do konce druhé dekády tohoto století).⁹⁵ Zbytek kostela v Husaby kromě věže je ale možné datovat již s menší jistotou. Oba kostely pocházejí z období politických zmatků, kdy docházelo k četným sporům o trůn. Předpokládá se, že se jednalo o královské kostely vystavěné za účelem ceremoniální reprezentace.

S královskou mocí byla spojena i urbanizace, která však byla ve Švédsku před polovinou 13. století slabá. Cílem první Ansgarovy misie v 9. století byla Birka na ostrově Björkö v jezeře Mälaren, obchodní středisko či přístav; zde se setkal s králem Bernem a jeho *praefectem*. Sigtuna, založená v 70. letech 10. století, byla již plánována jako město; měla se stát královským a křesťanským centrem. V jistých ohledech byla nástupnickým městem Birky, avšak s mnohem viditelnější královskou přítomností. V 11. století se jako obchodní město objevuje Lödöse na řece Göta Älv. Známkou velkého významu, který Lödöse mělo v polovině 12. století, jsou tři kostely a mincovna. Ve 14. století se město stalo i významným královským správním střediskem. Skara v provincii

Västergötland vznikla v 11. století jako biskupské městečko. S výjimkou záměrné královské přítomnosti v Sigtuně v provincii Uppland sídlili králové v raném křesťanském období (do poloviny 13. století) převážně v Östergötlandu a Västergötlandu. Častým královským sídlem býval malý hrad na ostrově Visingsö v jezeře Vättern.

Symbolsy moci do jisté míry souvisely s inaugurací nových králů. Volbu nového krále i jeho uvedení do úřadu předepisovaly a popisovaly zákoníky, ne však jednotným způsobem. Zákoník království z poloviny 14. století kupříkladu jasně odděluje světskou volbu od následné korunovace v katedrále. Volba se skládala z holdu zástupců jednotlivých komunit a z předepsané cesty zvané *eriksgata*, kterou musel nový král podniknout koňmo do provincií oblastí Svealand a Götaland, aby zde byl zvolen, resp. aby byla jeho volba potvrzena. Tato cesta, poprvé popsaná v zákoníku Upplandslagen z roku 1296, začínala v Uppsale v provincii Uppland a vedla proti směru hodinových ručiček do provincií Södermanland, Östergötland, Västergötland, Närke, Västmanland a zpět do Upplandu. Na hranicích probíhala výměna rukojmí, kterou je ale ve 13. století třeba považovat za pouhou formalitu. Tato cesta zjevně odráží rituál, který by se mohl zdát starobylý až archaický a který je snad sám odrazem starší tradice světské volby králů. Podle zákoníků provincie Uppland i celého království se volba měla konat pod širým nebem na místě zvaném *Mora sten*, několik kilometrů východně od Uppsalý.⁹⁶ Samostatný církevní obřad, korunovace, byl ke světské volbě přidán v roce 1210. Tehdy proběhla ve Švédsku první korunovace krále (Erika Knutssona) potvrzená prameny.

Rozdělení na světský a bohoslužebný obřad bylo zřetelné. Přestože zákoník království doporučoval, aby se korunovace konala v Uppsale, známe i další místa korunovací: Linköping, Söderköping, Stockholm a Kalmar, přičemž pouze první z nich bylo sídlem biskupství.⁹⁷ Neexistovala tedy žádná vžitá tradice, která by korunovací vázala na určité místo či kostel. Ze středověkého Švédska se nedochovaly žádné korunovační řády (*ordines*).

Švédsko zůstalo po celý středověk volenou monarchií. Třebaže z období před polovinou 13. století nemáme o jednotlivých volbách žádné informace, byla křesťanská monarchie založena na dynastickém principu: králové byli vždy voleni z jednoho ze dvou rodů, které zůstávaly neměnné. Myšlenku dědičné monarchie hájilo švédské *Královské zrcadlo*, pozměněný překlad práce Egidia Romana z první poloviny 14. století (plným švédským názvem *Om styrilse konunga ok höfdinga*).⁹⁸

5. DŮSLEDKY CHRISTIANIZACE

Vývoj církevní organizace a institucí trval ve Švédsku několik staletí. Podle Adama z Brém byla Birka v 10. století biskupstvím. Byla považována za misijní diecézi a opěrný bod Adamova arcibiskupství.⁹⁹ Charakter biskupské moci je ale nejasný, což ilustruje například Adamovo tvrzení, že biskupstvím byla i provincie Hälsingland, třebaže tomu tak nejspíše nebylo.¹⁰⁰ Jeho informace jsou poměrně neurčité a je možné, že spíše než skutečnost odrážejí misijní záměry. Z 20. let 12. století se dochoval seznam švédských diecézí, často nazývaný florentský seznam, protože je uchováván v laurentinské knihovně (*Biblioteca Medicea Laurenziana*). Obsahuje následující biskupství: Skara, Linköping, Tuna (Eskilstuna), Strängnäs, Aros (snad Västra Aros, tj. Västerås) a Sigtuna.¹⁰¹

Sigtuna se stala sídlem biskupství v 60. letech 11. století, po určitá období však byla tato stolice neobsazena, což Adam z Brém vysvětluje pohanským odporem. Adam vedle sebe klade křesťanskou Sigtunu a pohanskou Uppsalu (Gamla Uppsala). To je asi přílišné zjednodušení, přesto však Sigtuna reprezentovala církevní organizaci protežovanou arcibiskupstvím hamburským a brémským.¹⁰² Nedávno byl nedaleko předpokládaného královského sídla v Sigtuně objeven kostel, možná nejstarší ve městě, obsahující biskupský hrob.¹⁰³ Ve 12. století měla Sigtuna nejméně pět kamenných kostelů, což je známkou toho, že se jednalo o křesťanské město a královské sídlo.¹⁰⁴ Sídlem biskupství zůstala až do začátku 12. století. Poslední zmínka o sigtunském biskupovi pochází z roku 1134. Jeho stolice pak byla definitivně opuštěna zřejmě ve 40. letech 12. století, kdy se biskupským sídlem stala Uppsala. Stavba katedrály v (Gamla) Uppsale začala v románském slohu ve 12. století, nikdy však nebyla dokončena. Těžkopádné architektonické techniky naznačují, že stavba nebyla dílem zahraničních odborníků.¹⁰⁵

Nejdělnější kontinuitou coby sídlo biskupství se pyšní město Skara. Pozdější tradice připisuje založení biskupství králi Olafu Skötkonungovi a jako první biskup je uváděn Turgot.¹⁰⁶ Biskupství zde bylo ustaveno v první polovině 11. století. První katedrála, postavená ještě během tohoto století, byla pravděpodobně dřevěná. Kamenná katedrála (postavená z vápence), slavnostně vysvěcená v roce 1150, prošla přestavbami a rozšířeními ve 13. a 14. století.¹⁰⁷ Skarské biskupství původně zahrnovalo i provincii Östergötland, která se na počátku 12. století stala samostatnou diecézí se sídlem v Linköpingu.¹⁰⁸

Prvním biskupem linköpingským, kterého známe jménem, byl v roce 1139 Gisle. Jedná se o jméno švédské (nebo přinejmenším skandinávské),

byl tedy domácího původu.¹⁰⁹ První kamenná katedrála v Linköpingu byla vystavěna pravděpodobně ve 20. a 30. letech 12. století,¹¹⁰ v období dominance a počátku vlády Sverker I. Později ji nahradila větší kamenná katedrála, jejíž stavba byla zahájena kolem roku 1230. Ve 40. letech 12. století se stala biskupským městem Gamla Uppsala, namísto Sigtuny. V roce 1164 zde bylo ustaveno švédské arcibiskupství, které bylo v 70. letech 13. století přesunuto dále na jih, do tehdy vznikajícího města Östra Aros. Jméno Uppsala stolici následovalo: nejstarší doklad přejmenování města z Östra Aros na Uppsala pochází z roku 1286.¹¹¹ Důvod, proč bylo arcibiskupství umístěno právě zde, není zdaleka zřejmý. Existují různá vysvětlení. Podle jednoho z nich Uppsala již byla křesťanským centrem.¹¹² Podle jiného byla vybrána proto, že byla spojována se starou královskou hodností a kvůli své roli kultovního centra.¹¹³

V provinciích oblasti Svealand byla biskupství ustavena později a jejich umístění bylo volnější a proměnlivější než v případě Götalandu. Biskupství ve městě Tuna (dnešní Eskilstuna) je uvedeno pouze ve florentském seznamu ze začátku 12. století. Toto místo je spojeno s legendou o sv. Eskilovi. Tuna byla později nahrazena městem Strängnäs, které se stalo trvalým biskupským sídlem provincie Södermanland a jako takové je uvedeno ve florentském seznamu a znovu v roce 1164.¹¹⁴ Västerås (*Arusia* ve florentském seznamu) je jinak poprvé zmíněno v roce 1164, kdy je jeho biskup uveden jako jeden ze sufragánů arcibiskupa uppsalského.¹¹⁵ Växjö v roce 1164 mezi biskupstvími uvedeno není; bylo dokázáno, že zde byla diecéze zřízena na konci 60. let 12. století. Do té doby byla tato část Smålandu součástí diecéze se sídlem v Linköpingu. Prvním známým biskupem z Växjö byl Baldwin v roce 1170. Tvrzení tradované v legendě o sv. Sigfridovi z 13. století, že biskupství ve Växjö bylo založeno již na začátku 11. věku, je pozdější konstrukcí.¹¹⁶ Poslední diecéze přísluší k městu Turku (Åbo) ve Finsku, které se postupně stalo součástí království švédského a církevní provincie uppsalské. Za první sídlo misijního biskupa je považována vznikající finská diecéze v lokalitě Nousiainen (Nousis) severně od Turku. Přibližně od roku 1220 se sídlo biskupství pravděpodobně přesunulo do lokality Korois na řece Aura.¹¹⁷ K dalšímu přesunu došlo na konci 13. století, a to o několik kilometrů jižněji na místo zvané Unikankare, poblíž vznikajícího města Åbo. Na konci 13. století byla zahájena stavba katedrály; v té době již byla diecézní organizace stabilnější.¹¹⁸

Odhlédneme-li od katedrál, stavěli první kostely ve Švédsku králové, náčelníci a hospodáři na svých dvorcích a usedlostech. V Götalandu jich

bylo mnoho postaveno na konci 10. a v 11. století, a to na královských i jiných panstvích. Archeologické průzkumy odkryly několik z nich, přičemž nejstarší pocházejí z 10. století. *Vita Anskarii* obsahuje zmínku o kostele v Birce, který by zde tedy stál v první polovině 9. století, nedochovaly se však po něm žádné pozůstatky. V následující fázi stavěli králové na královských panstvích (*husabyar*) opevněné kamenné kostely, ovládli tržní města a dostali pod královskou kontrolu i další důležitá a ústřední místa. Toto úsilí se zřejmě soustředilo převážně do 12. století. Během středověku bylo ve Švédsku postaveno přibližně 1 150 kamenných kostelů, které se vyznačovaly velkými krajovými odlišnostmi. Románské kostely v provinciích Götalandu původem z 12. a počátku 13. století jsou považovány za kostely soukromé. V provincii Västergötland pocházejí téměř všechny kamenné kostely z románského období, tedy z 12. století. Množství raně románských kostelů se nachází v Östergötlandu, obzvláště na západě této provincie, a také na ostrově Öland a kolem města Kalmar.¹¹⁹

Po ustavení biskupství, k němuž došlo převážně ve 12. století, a po zavedení placení desátku (přibližně v letech 1100–1150) byl položen základ tvorby farní sítě. Rozsáhlou výstavbu stovek kamenných kostelů, které se měly stát centry utvářených farností, zahájila církev spolu s ústřední mocí na konci 12. a ve 13. století. V oblasti Götaland byly na farní kostely přetvořeny existující soukromé kostely na jednotlivých dvorcích, v osadách a městech, ve velkých částech severního Švédska bylo ale třeba vystavět kostely pro farnosti, které byly obvykle vytvářeny ze starších osídlených okrsků (*bygd*). V těchto okrscích byly kostely stavěny buď na ústředním místě z hlediska komunikací, nebo na místě staršího sněmovního a kultovního místa, patrně společného pozemku v centru daného okrsku. V druhém z těchto případů se zjevně jednalo o kontinuitu kultovní aktivity.¹²⁰ V některých provinčních zákonících, například v zákoníku provincie Uppland, nacházíme určité informace o rané církevní hierarchii – kněžstvu v kostelech typu *hundares a tolf*. Ta byla jistě spjata se správními okrsky se shodnými názvy (*hundare, tolf*).¹²¹ Organizace církevní hierarchie zřejmě probíhala ve dvou fázích, na což ukazuje i existence organizační struktury s „mateřskými kostely“ pocházejícími z období před ustavením farností (*socknar*). Nedávný výzkum skutečně objevil pozůstatky starší farní struktury, systému velkofarností, protějšku chrámových farností (*minster parishes*) nalezených v anglosaské Anglii. Kolem raného kostela (protějšku anglosaského chrámu – *minster*) se nacházela územně nedefinovaná oblast, po níž cestovalo *presbyterium* a plnilo kněžské povinnosti. Tato raná

struktura byla zřejmě úplně rozbita pozdějším utvářením farní sítě,¹²² kdy byly ustavovány farnosti s kostely a s knězem přiřazeným ke každé z nich. K tomu docházelo v jižním Švédsku ve druhé polovině 12. a na počátku 13. století a ve zbytku země během 13. století.¹²³ V minulosti převažoval názor, že církevní organizace kopírovala (nebo na něm alespoň stavěla) starší správní systém založený na námořní obranné organizaci raného Švédska zvané *leding*, o níž nacházíme zmínky v provinčních zákonících.¹²⁴ Dnes se však badatelé shodují, že církev byla na farní úrovni organizována nezávisle a že nepoužívala žádné starší správní dělení.¹²⁵

Mnišské hnutí se ve Švédsku rozvinulo pozdě. Neproniklo sem okamžitě po přijetí křesťanství, ale spíše až v době církevní i světské institucionalizace moci. Prvním klášteřem ve Švédsku byl pravděpodobně ženský konvent Vreta v provincii Östergötland založený králem Ingem I. a královnou Helenou kolem roku 1100. Je možné, že do něj po svém ovdovění vstoupila sama Helena.¹²⁶ Velký nástup klášteřů přišel spolu s cisterciáky ve 40. letech 12. století, po obnovení křesťanské monarchie za vlády Sverker I. V roce 1143 byly založeny kláštery Alvastra (na svazích hory Omberg v provincii Östergötland) a Nydala (poblíž jezera Rusken ve Smålandu). Podle spisu Konráda z Eberbachu *Exordium Magnum Cisterciense* z počátku 13. století sem byli mniši vysláni Bernardem z Clairvaux na žádost švédské královny. Král Sverker a jeho královna Ulfhild zjevně hráli aktivní úlohu v založení kláštera Alvastra na půdě patřící královské dynastii. Archeologické výzkumy odhalily poblíž kláštera starší kostel s kryptou; ten je interpretován jako královský kostel, jehož návrh předcházela založení kláštera. Alvastra se stala pohřebním kostelem králů z dynastie Sverkerovců.¹²⁷ Podobně jako v případech většiny ostatních švédských klášteřů byla i Alvastra založena na místě, které bylo obděláváno již odedávna, a v jejím hospodářství proto hráli *conversi* méně významnou úlohu, než tomu bylo v jiných zemích. Výjimkou v tomto ohledu byl klášter Nydala, založený pod ochranou biskupa Gisleho z Linköpingu, který se nacházel na víceméně neobydleném území a hrál významnou úlohu v kolonizaci a zúrodnění půdy v centrální části provincie Småland.¹²⁸

Z Alvastry a Nydaly bylo v relativně krátké době založeno několik dalších klášteřů, například Varnhem z Alvastry a Roma z Nydaly. Klášter Roma v Gotlandu vlastnil několik panství na východním pobřeží Baltského moře.¹²⁹ Klášter Varnhem v provincii Västergötland byl založen kolem roku 1150 na půdě věnované ženou jménem Sigrid. Tento klášter, který měl pravděpodobně předchůdce na malém ostrově Lurö

uprostřed jezera Vänern, se stal pohřebním klášteřem králů z dynastie Erikovců. V 60. letech 12. století byl založen klášter Viby severně od města Sigtuna. Ten měl pravděpodobně souvislost se založením řádové kapituly při arcibiskupství uppsalském. Král Knut Eriksson však kolem roku 1185 tento klášter přesunul do farnosti Julita v Södermanlandu.¹³⁰

Cisterciácká založení ve Švédsku se vyznačovala pozoruhodně vysokým podílem ženských klášterů, do nichž vstupovalo mnoho žen ze šlechtických rodů, včetně královského. Získávání mužských šlechticů pro klášterní život se setkávalo s většími potížemi. Monasticismus byl ve Švédsku zaveden pozdě a nenavazoval na žádnou starší tradici klášterů.¹³¹ Král Karl Sverkersson přeměnil klášter Vreta na cisterciácký řádový dům, do něhož pravděpodobně vstoupila jeho sestra Ingegerd. V 60. letech 12. století byl založen klášter Askaby v Östergötlandu. Mezi důležitější ženské kláštery patřil Gudhem v provincii Västergötland, založený na královské půdě ve 12. století. Později jej podporoval král Erik Eriksson a jeho žena Katarina, která zde byla pohřbena. Ženský klášter na ostrově Fogdö v jezeře Mälaren v provincii Södermanland byl založen ve 12. století (přesněji jej datovat neumíme). Podle katastru z poloviny 13. století jej založil jinak zcela neznámý *jarl* Sivard (či Sigvard) a jeho dcera Ingeborg.¹³² Další ženský klášter, Byarum v provincii Småland, je znám z konce 12. století, později však byl přemístěn do lokality Sko v provincii Uppland. Byl pravděpodobně založen na pozemcích patřících dynastické linii Folkungů.¹³³ Ženský klášter Riseberga v provincii Närke, založený na konci 12. století, podporoval mocný *jarl* Birger Brosa, jehož vdova do něj později vstoupila.¹³⁴

Cisterciáci udržovali úzké vztahy s královskými dynastiemi i s dalšími mocnými rody. Ve Švédsku měl tento řád velký politický význam – poskytoval rodící se křesťanské monarchii administrativní dovednosti i legitimizující ideologii. V Eskilstuně byl sice založen klášter johanitů, který potvrdili arcibiskup, král a *jarl* Birger Brosa, to vše před rokem 1185, cisterciáci přesto mnišskému hnutí ve Švédsku zcela dominovali až do příchodu žebavých řádů během 13. století.¹³⁵

Při katedrálních kostelech původně vznikaly spíše řádové než světské kapituly. První kapitula v Uppsale, pocházející z doby založení arcibiskupství v roce 1164, byla řádová, zůstává však předmětem diskusí, zda se jednalo o řád augustiniánů, benediktinů, nebo cisterciáků.¹³⁶ Nedávno byly prezentovány přesvědčivé argumenty ve prospěch tvrzení, že se jednalo o kapitulu cisterciáckou. Cisterciáci, kteří jinak měli ke světské církvi averzi, hráli v raném uppsalském arcibiskupství významnou úlohu. První arcibiskup, Štěpán, byl jedním z mnichů,

kteří osídlili klášter Alvastra v roce 1143. Jako sídlo kapituly snad sloužil klášter Viby severně od města Sigtuna. Poté, co původní řádová kapitula zanikla, nebyla v roce 1224 v Uppsale žádná kapitula.¹³⁷ Biskup Bengt založil v roce 1220 kapitulu ve městě Skara (nebo to alespoň zamýšlel).¹³⁸ Nejstarší doklad o existenci kapituly v tomto městě máme z roku 1257.¹³⁹ První švédskou diecézí, ve které víme o světském kolegiálním kostele, byl Linköping. Ten byl založen v roce 1232, kdy byl biskupem Bengt, jeden z bratrů *jarla* Birgera.¹⁴⁰ Katedrála v Linköpingu měla úzký vztah ke královské dynastii Sverkerovců a k politické moci. Linköpingská katedrála a církve byly v mnoha ohledech prvními, které byly v zemi organizovány podle norem a požadavků Říma. Ve městě Åbo víme od roku 1276 o kapitule s právem volit biskupa. Ke všeobecnému ustavování kolegiálních kostelů vedla mise papežského legáta Viléma ze Sabiny a církevní shromáždění ve Skänninge v roce 1248.¹⁴¹

První liturgické knihy určené pro Švédsko svého cíle nedosáhly – Ansgar přišel o téměř čtyři desítky knih při pirátském útoku na cestě do země. První liturgické práce používané ve Švédsku pocházely z různých částí severní Evropy. Předpokládá se, že rukopisy anglického původu převažovaly nad francouzskými a německými.¹⁴² Příklady existuje jen málo, ponejvíce z Anglie, severního Německa a Porýní. Identifikovány byly také importy z Flander a severní Francie. Anglický a francouzský vliv byl silnější v západním Švédsku (provincie Västergötland a Värmland), německý na východě země (Småland, Östergötland). Ve 13. století byl neméně významný vliv dánské církevní provincie se sídlem v Lundu. Z toho, co dokážeme rekonstruovat z nejstarší liturgie ve Švédsku, usuzujeme, že jednotlivé diecéze měly odlišné tradice a často prosazovaly kult svatých z daného biskupství či kraje. Nejstarší dochovanou liturgickou knihou ve Švédsku je kalendář farního kostela ve městě Vallentuna z roku 1198. Podle Toniho Schmidy byl vytvořen v místním kraji a odráží německé, anglické a anglonormanské vlivy, některé snad zprostředkované lundskou arcidiecézí.¹⁴³ Slavily se zde svátky pěti severských svatých: Erik král (18. květen), Sunniva ze Selji (8. červenec), Knud (Knut) král (10. červenec), Botvid (28. červenec) a Olaf (29. červenec). Se Švédskem však souviseli pouze dva z nich.

Liturgie arcibiskupství v Uppsale byla pravděpodobně zpočátku pod cisterciáckým vlivem, neboť první arcibiskup, Štěpán, byl cisterciák.¹⁴⁴ Katedrální liturgie však neměla žádný vliv na liturgii světských kostelů v diecézi. Zpočátku byla v diecézi používána velmi roztržštěná a smíšená liturgická tradice. Příčinou byly různorodé vlivy, které zde působily,

třebaže rané liturgické knihy byly povětšinou anglické. Významnější produkce domácích liturgických textů je zaznamenána až na konci 13. století. Při většině katedrál byly ke konci 40. let 13. století založeny světské kapituly, což podporovalo sjednocování liturgie v rámci příslušných diecézí. V oblibě byli regionální svatí, převážně spojení s misionářskou činností a obracením dané oblasti na víru. Jedním z cílů bylo posílit historickou legitimitu dané diecéze a katedrály. Tato liturgie tak představovala středověký obraz christianizace.¹⁴⁵

Období let 1164–1248 bylo dobou stabilizace a konsolidace. V roce 1152 schválil papežský legát Mikuláš Breakspear oddělení norské církve od dánského arcibiskupství.¹⁴⁶ Takovou pravomoc měl i v případě Švédska. Saxo však vypráví, že se Sveové a Geatí nebyli schopni dohodnout na vhodném městě a osobě pro toto vyznamenání. Mikuláš považoval tento spor za nedůstojný a švédský národ za nekultivovaný a v náboženských otázkách stále barbarský, a tedy nehodný nejvyšší církevní pocty.¹⁴⁷ Později, během rozepře mezi císařem Fridrichem Barbarossou a papežem Alexandrem III., kdy museli cisterciáci věrní papeži opustit Německo, stál dánský král Valdemar I. na straně císaře. Následkem toho odešel lundský arcibiskup Eskil v roce 1159 do vyhnanství.¹⁴⁸ Eskil, nadšený podporovatel cisterciáckého řádu, založil švédskou církevní provincii tím, že vysvětil Štěpána, bývalého mnicha kláštera Alvastra, prvním uppsalským arcibiskupem. K tomu došlo 5. srpna 1164 v katedrále Sens ve Francii za přítomnosti papeže Alexandra.¹⁴⁹ Tou dobou se zřejmě spor mezi Svey a Geaty, kteří ve 12. století vybojovali několik vnitřních válek týkajících se nezávislosti Geatů, do jisté míry utišil, neboť papež oslovil tehdejšího krále „náš syn Karl [Sverkersson], věhlasný král Sveů a Geatů“ (*filii nostri caroli illustris regis sweorum et gothorum*), přičemž do jeho království (*regni illius*) údajně patřili biskupové a *jarl* Ulf. Švédské království tedy bylo považováno za dualistickou monarchii. Toto šalamounské rozhodnutí bylo dílem papeže Alexandra III., arcibiskupa lundského Eskila a prvního švédského arcibiskupa Štěpána. Ti jednali ve shodě s králem Karlem Sverkerssonem, který uvedený titul začal okamžitě používat v královských dokumentech.¹⁴⁹

Od této chvíle se začala církevní organizace v zemi postupně přizpůsobovat kanonickým normám. Byly vymezeny hranice farností a biskupové začali získávat určitou kontrolu nad soukromými kostely založenými šlechtickými vlastníky. Každý církevní region (*prepositura*) měl v čele probošta (*prepositus*), jenž zpravidla sídlil v některém z městských center. Na téže regionální úrovni vlastnili majetky, často darované

králi a šlechtou, i biskupové. Do konce 12. století začali část desátek získávat nejen farní kněží, ale i biskupové, což otevřelo zcela nové dimenze pro jejich ekonomický potenciál.

Ke sjednocení křesťanských předpisů v kanonickém smyslu došlo ve Švédsku až po roce 1248. To můžeme považovat za důsledek vzestupu rodu *jarla* Birgera Magnussona ke královskému důstojenství. Birger, který patřil k jedné z nejvlivnějších rodin v zemi, se oženil se sestrou krále Erika Erikssona. V roce 1247 (nebo 1248) získal hodnost jarla a po smrti svého švagra, krále, prosadil na trůn vlastního syna Valdemara. Dosáhl též úplného dobytí údolí Mälär v letech 1247–1251. Nechal popřavit přední místní šlechtice, uvalil na oblast daně a začal zde stavět hrady. Je pravděpodobné, že založil Stockholm, a jisté, že pozval kupce z Lübecku, aby se tam usídlili. Birger byl rovněž hostitelem převratné synody ve Skänninge v roce 1248, na níž kardinál Vilém ze Sabiny vydal statuta, jež měla vést k církevní reformě, včetně nařízení o kněžském celibátu.¹⁵⁰ Švédsko tak přijalo normy římské církve a začalo zavádět předpisy kanonického práva.

Švédská křesťanská monarchie také šířila nové náboženství dále, východním směrem. Válčné výboje i založení biskupství vedly k tomu, že se od poloviny 12. století postupně stávalo součástí švédského království dnešní Finsko. O žádném švédském králi či princovi nevíme, že by se zúčastnil křížových výprav do Svaté země a Levanty. Sv. Erik se však údajně spolu se sv. Jindřichem vydal na křížovou výpravu do Finska, pravděpodobně v polovině 50. let 12. století. První zmínka o této výpravě však pochází až z legend o obou světcích z konce 13. století, a její historicita je proto sporná. Neexistují o ní žádné soudobé písemné doklady. Proces christianizace Finska byl zdoluhavý a komplikovaný – nešlo o dobytí a pokřesťanstění země mečem.¹⁵¹ Podle archeologických dokladů došlo v jižním a jihozápadním Finsku k posunu ke křesťanským pohřebním praktikám již v 11. a 12. století.¹⁵²

Christianizace neměla okamžitý vliv na gramotnost. Nadále se používalo runové písmo, latinka začala být zaváděna až poté, co se jak monarchie, tak církevní struktury upevnily. Gramotnost byla v zemi široce rozšířena již dlouho před příchodem křesťanství. Zjednodušená podoba runového písma se šestnácti fonémy, zapisovaná do dřeva či březové kůry, se používala ke každodenním účelům. Za své první návštěvy Birky přivezl Ansgar Ludvíku Pobožnému list napsaný královnou vlastní rukou, jak bylo u Sveů zvykem. Při své druhé návštěvě pak s sebou měl doporučující dopis pro nového švédského krále od jeho dánského protějšku.¹⁵³ Lidé z nižších společenských vrstev, přinejmenším

v okrajových oblastech, používali runy pro komunikaci ve své mateřštině po celý středověk.

Vznikající švédská křesťanská monarchie a církve pak přijaly gramotnost latinskou. Nejstarší dochovanou listinu, o níž víme, že byla sepsána ve Švédsku, lze datovat do období let 1164–1167. Vydal ji první arcibiskup, Štěpán (Stephen), u něhož předpokládáme anglický původ, za přítomnosti krále Karla Sverkerssona, *jarla* Ulfa, několika dalších světských hodnostářů a tří *prepositi* (regionálních proboštů) se zcela nešvédskými jmény Johannes, Walterus a Ricardus. Listina se týkala darování majetku jistou ženou za účelem založení cisterciáckého kláštera, které zpochybnil její syn. Arcibiskup vyjednal mezi oběma příbuznými smír a přidal osobní dar, aby založení pomohl. Dokument jako celek poskytuje přesvědčivý vhled do kulturních poměrů christianizace v kraji, který definitivně přijal křesťanství snad jen o čtyři desetiletí dříve.¹⁵⁴ K rozvoji gramotnosti úředníků, podílejících se na správní činnosti, došlo za vlády Knuta Erikssona (1167–1195/96). Zpočátku byla královská kancelář plně v rukou duchovních,¹⁵⁵ kteří používali ve správě latinu a přejímali správní zvyklosti církve. Používání latinky namísto runového písma v národním jazyce se rozvinulo ve 13. století. Významným dílem byly v tomto ohledu zákoníky, po jednom pro každou z hlavních provincií, které byly sepsány ve švédštině ve 13. a 14. století. Jako vhodný nástroj pro sepisování listin byl národní jazyk přijat až ve 14. století; první švédsky psané listiny pocházejí z 30. let tohoto století. První významná rýmovaná kronika ve švédštině, *Erikskrönikan* (*Kronika o Erikovi*), sepsaná pravděpodobně ve 20. letech 14. století, dlouze vypráví o dramatických událostech občanské války mezi třemi syny krále Magnuse Birgerssona Ladulåse v období let 1302–1319. Na rozdíl od svých skandinávských sousedů nepověřovali Švédové psaním ság Islandany. Jejich kněží také nevytvořili žádné latinské *Gestae* či *Historiae*. Známe pouze dvě výjimky, které pocházejí z odbojných nebo poměrně nezávislých regionů: na ostrově Gotland existuje krátká sága zvaná *Guta saga* v rukopise ze 14. století, v provincii Västergötland pak řada seznamů králů, biskupů a zákonopraců podobná kronice, nalezená v rukopise z konce 13. století. *Guta saga* obsahuje rovněž vyprávění o christianizaci ostrova, jak bylo popsáno výše.

Přeměna předkřesťanského právního systému proběhla prostřednictvím zákoníků.¹⁵⁶ Zákonodárství bylo důsledkem christianizace a ustavení křesťanské monarchie. Prvním (přínejmenším prvním dochovaným) zákoníkem ve Švédsku byla první verze zákoníku *Västgöta* pocházející asi z 20. let 13. století. Předpokládá se, že podnět k sepsání

králi a šlechtou, i biskupové. Do konce 12. století začali část desátek získávat nejen farní kněží, ale i biskupové, což otevřelo zcela nové dimenze pro jejich ekonomický potenciál.

Ke sjednocení křesťanských předpisů v kanonickém smyslu došlo ve Švédsku až po roce 1248. To můžeme považovat za důsledek vzestupu rodu *jarla* Birgera Magnussona ke královskému důstojenství. Birger, který patřil k jedné z nevlivnějších rodin v zemi, se oženil se sestrou krále Erika Erikssona. V roce 1247 (nebo 1248) získal hodnost jarla a po smrti svého švagra, krále, prosadil na trůn vlastního syna Valdemara. Dosáhl též úplného dobytí údolí Mälär v letech 1247–1251. Nechal popravít přední místní šlechtice, uvalil na oblast daně a začal zde stavět hrady. Je pravděpodobné, že založil Stockholm, a jistě, že pozval kupce z Lübecku, aby se tam usídlili. Birger byl rovněž hostitelem převratné synody ve Skänninge v roce 1248, na níž kardinál Vilém ze Sabiny vydal statuta, jež měla vést k církevní reformě, včetně nařízení o kněžském celibátu.¹⁵⁰ Švédsko tak přijalo normy římské církve a začalo zavádět předpisy kanonického práva.

Švédská křesťanská monarchie také šířila nové náboženství dále, východním směrem. Válčné výboje i založení biskupství vedly k tomu, že se od poloviny 12. století postupně stávalo součástí švédského království dnešní Finsko. O žádném švédském králi či princovi nevíme, že by se zúčastnil křížových výprav do Svaté země a Levanty. Sv. Erik se však údajně spolu se sv. Jindřichem vydal na křížovou výpravu do Finska, pravděpodobně v polovině 50. let 12. století. První zmínka o této výpravě však pochází až z legend o obou světcích z konce 13. století, a její historicitu je proto sporná. Neexistují o ní žádné soudobé písemné doklady. Proces christianizace Finska byl zdoluhavý a komplikovaný – nešlo o dobytí a pokřesťanštění země mečem.¹⁵¹ Podle archeologických dokladů došlo v jižním a jihozápadním Finsku k posunu ke křesťanským pohřebním praktikám již v 11. a 12. století.¹⁵²

Christianizace neměla okamžitý vliv na gramotnost. Nadále se používalo runové písmo, latinka začala být zaváděna až poté, co se jak monarchie, tak církevní struktury upevnily. Gramotnost byla v zemi široce rozšířena již dlouho před příchodem křesťanství. Zjednodušená podoba runového písma se šestnácti fonémy, zapisovaná do dřeva či březové kůry, se používala ke každodenním účelům. Za své první návštěvy Birky přivezl Ansgar Ludvíku Pobožnému list napsaný královnou vlastní rukou, jak bylo u Sveů zvykem. Při své druhé návštěvě pak s sebou měl doporučující dopis pro nového švédského krále od jeho dánského protějšku.¹⁵³ Lidé z nižších společenských vrstev, přinejmenším

v okrajových oblastech, používali runy pro komunikaci ve své mateřštině po celý středověk.

Vznikající švédská křesťanská monarchie a církve pak přijaly gramotnost latinskou. Nejstarší dochovanou listinu, o níž víme, že byla sepsána ve Švédsku, lze datovat do období let 1164–1167. Vydal ji první arcibiskup, Štěpán (Stephen), u něhož předpokládáme anglický původ, za přítomnosti krále Karla Sverkerssona, *jarla* Ulfa, několika dalších světských hodnostářů a tří *prepositi* (regionálních proboštů) se zcela nešvédskými jmény Johannes, Walterus a Ricardus. Listina se týkala darování majetku jistou ženou za účelem založení cisterciáckého kláštera, které zpochybnil její syn. Arcibiskup vyjednal mezi oběma příbuznými smír a přidal osobní dar, aby založení pomohl. Dokument jako celek poskytuje přesvědčivý vhled do kulturních poměrů christianizace v kraji, který definitivně přijal křesťanství snad jen o čtyři desetiletí dříve.¹⁵⁴ K rozvoji gramotnosti úředníků, podílejících se na správní činnosti, došlo za vlády Knuta Erikssona (1167–1195/96). Zpočátku byla královská kancelář plně v rukou duchovních,¹⁵⁵ kteří používali ve správě latinu a přejímali správní zvyklosti církve. Používání latinky namísto runového písma v národním jazyce se rozvinulo ve 13. století. Významným dílem byly v tomto ohledu zákoníky, po jednom pro každou z hlavních provincií, které byly sepsány ve švédštině ve 13. a 14. století. Jako vhodný nástroj pro sepisování listin byl národní jazyk přijat až ve 14. století; první švédsky psané listiny pocházejí z 30. let tohoto století. První významná rýmovaná kronika ve švédštině, *Erikskrönikan* (*Kronika o Erikovi*), sepsaná pravděpodobně ve 20. letech 14. století, dlouze vypráví o dramatických událostech občanské války mezi třemi syny krále Magnuse Birgerssona Ladulåse v období let 1302–1319. Na rozdíl od svých skandinávských sousedů nepověřovali Švédové psaním ság Islandčany. Jejich kněží také nevytvořili žádné latinské *Gestae* či *Historiae*. Známe pouze dvě výjimky, které pocházejí z odbojných nebo poměrně nezávislých regionů: na ostrově Gotland existuje krátká sága zvaná *Guta saga* v rukopise ze 14. století, v provincii Västergötland pak řada seznamů králů, biskupů a zákonopraců podobná kronice, nalezená v rukopise z konce 13. století. *Guta saga* obsahuje rovněž vyprávění o christianizaci ostrova, jak bylo popsáno výše.

Přeměna předkřesťanského právního systému proběhla prostřednictvím zákoníků.¹⁵⁶ Zákonodárství bylo důsledkem christianizace a ustavení křesťanské monarchie. Prvním (přinejmenším prvním dochovaným) zákoníkem ve Švédsku byla první verze zákoníku *Västgöta* pocházející asi z 20. let 13. století. Předpokládá se, že podnět k sepsání

zákoníku dal zákonopravce Eskil Magnusson z provincie Västergötland, protože ten je jako velký zákonodárce této provincie zmiňován v seznamu (či rudimentální kronice) zákonopraců Västergötlandu, který byl sepsán pravděpodobně před polovinou 13. století.¹⁵⁷ Většina švédských provinčních zákoníků však pochází z přelomu 13. a 14. století. Podle současných poznatků se předpokládá značný vliv kanonického práva na tyto zákoníky, avšak stěží můžeme přijmout tvrzení Elsy Sjöholmové, že byly celé výsledkem cizích vlivů.¹⁵⁸ Zákoník provincie Uppland (*Upplandslagen*) byl vyhlášen jménem místního podkrále v roce 1296. Šlo o důsledek promyšleně zákonodárné politiky, prosazované převážně zástupci šlechty a uppsalské kapituly. Upplandský zákoník sloužil jako vzor pro pozdější zákoníky provincií Södermanland, Västmanland a Hälsingland a do jisté míry i pro právo provincie Dalarna (Dalecarlia). Všechny švédské zákoníky jsou tedy poměrně pozdní, obzvláště ve srovnání s Norskem; pocházejí z období, kdy už byla církev pevně etablována. Její práva byla předepsána často ve formě podrobných nařízení týkajících se například placení desátků, stavby kostelů či práv a povinností kostela ve vztahu k farnosti a k místní společnosti. Jak *Upplandslagen*, tak další provinční zákoníky předepisovaly pro kněze a církev výjimky z placení královských daní z půdy.¹⁵⁹ Přesto však v zákonících zůstaly některé zmínky vztahující se k době přijímání křesťanství. Zákoník provincie Uppland zakazuje oběti idolům.¹⁶⁰ Podobnou zmínku bojující proti předkřesťanským kultovním praktikám obsahuje i zákoník provincie Gotland.¹⁶¹ Vztahy mezi církví a králi upravovaly výsadní listiny. Královské výsady jsou poprvé zmíněny v listině z roku 1185.¹⁶² Králové, církvi všeobecně udělili práva na královské pokuty a poplatky v letech 1200 a 1219, konkrétně pak institucím jako je klášter Riseberga v roce 1224 či katedrála v Linköpingu v polovině 13. století.¹⁶³ Listinu udělující církvi rozsáhlé výsady vydal v roce 1281 král Magnus Birgersson. Biskupové v ní získali právo na všechny pokuty z veškeré půdy patřící světským kněžím.¹⁶⁴ Vztahy mezi církví a monarchií ve Švédsku se tak v průběhu 13. století do značné míry ustálily.

6. ZÁVĚR

Ve Švédsku neexistuje zřetelná tradice apoštolského vládce, který zemi přivedl ke křesťanství, ani žádná tradice vztahující se k jedné konkrétní události. Prvním známým křesťanským králem Švédska byl

Olaf Skötkonung (asi 995–1022). Vyprávění, které se traduje o jeho křtu misijním biskupem Sigfridem v Husaby, vzniklo později. Jeho otec Erik byl vikinský král, který se účastnil loupení a plnění v oblasti Baltského moře i jinde. Byl pokřtěn během svého pobytu v Dánsku, neznáme však žádnou tradici, která by jej popisovala jako krále, který ve Švédsku podporoval křesťanství. Naopak, po svém návratu do Svealandu se vrátil zpět k pohanství. Předkřesťanská královská hodnost je spjata převážně s provinciemi Svealandu. Gamla Uppsala je známa, obzvláště v severské literární tradici, nejen jako královské centrum, ale také (a především) jako středisko náboženské, kultovní. O struktuře a funkcích předkřesťanské monarchie toho víme jen velmi málo. Přestože v provinciích Götalandu žádné doklady o podobné starší královské hodnosti nemáme, je křesťanská monarchie 11. a 12. století spojena téměř výhradně s touto částí země a zde se také ustavila první biskupství a nejstarší církevní organizace.

S christianizací je úzce spjat král Olaf. Sigtuna, kterou založil jeho otec jako královské sídlo a město, byla místem první švédské mincovny; rané mince svědčí o úmyslné politice christianizace. Je zřejmé, že v průběhu 11. století byly s křesťanskou monarchií spojeny provincie Västergötland a Östergötland. Ve městě Skara a později v Linköpingu se vyvinuly trvalé diecéze. Zasluky za založení skarského biskupství se připisují Olafovi. Christianizace probíhala dříve v provinciích Götalandu, čemuž mimo jiné nasvědčují budovy raných kostelů. O způsobu christianizace Götalandu nemáme žádné doklady, křesťanské hroby tam však existují nejméně od poloviny 10. století. I přes časté zpochybňování křesťanského charakteru království byl Götaland zřejmě základem křesťanské monarchie. Král Inge a jeho žena Helena podpořovali první klášter v zemi. Za Ingeho vlády byly také navázány styky s papežstvím.

Na počátku 12. století upadla křesťanská monarchie do krize. Pohanská povstání, ke kterým docházelo převážně v provinciích Svealandu, zřejmě ukazují na opozici proti monarchii, nebo přinejmenším vůči monarchii, která se snažila prosazovat silnější svrchovanou moc. Změnu přinesl až nástup dynastie Sverkerovců. Přestože se o trůn i nadále ucházely konkurenční dynastie a šlechtické frakce, království se postupně upevnilo a stalo se respektovanějším; církevní organizace se pak stabilizovala a formalizovala. Zřejmější byla i vzájemná závislost krále a církve. Za vlády Sverkera I. se ve Švédsku usadili cisterciáci, řád který byl úzce spjat se světskou a královskou mocí. Cisterciáky podporovala dokonce i konkurenční dynastie Erikovců a na

oplátku se těšila jejich podpoře. Legitimizující funkce tohoto řádu je zřejmě v případě dvou cisterciáckých klášterů, které sloužily jako pohřební kostely příslušných dynastií. Jiné kláštery pak měly souvislost s mocnými aristokratickými skupinami, například klášter Sko v provincii Uppland s dynastií Folkungů. Je možné, že cisterciáci pracovali i ve vznikající královské kanceláři na konci 12. století ve službách krále Knuta Erikssona.

Ve 12. a na počátku 13. století se velmi výrazně uplatnila spolupráce mezi králi a linköpingským biskupstvím. Předpokládá se, že dynastie Sverkerovců se řídila ideály gregoriánské reformy a papežství, zatímco konkurenční dynastická frakce, potomci sv. Erika, se drželi „konzervativnější“ a „nacionálnější“ linie. Vnitřní politické střety byly příčinou toho, že se prosazování sv. Erika jako patrona království zpočátku setkalo s výrazně menším úspěchem než v případě sv. Olafa v Norsku. Dalším faktorem mohly být i papežské pochyby o Erikově svatosti. Mučednická smrt i následný kult sv. Erika měly úzkou souvislost se (starou) Uppsalou a mohly asociovat spojitost mezi starodávným předkřesťanským královstvím a křesťanskou monarchií. K ustálení politických struktur i kultury došlo v polovině 13. století za vlády *jarla* Birgera Magnussona a jeho synů, obzvláště krále Magnuse Birgerssona Laduláse. V tomto období vznikla celá řada zákonů a začaly být prosazovány křesťanské předpisy, jež byly v souladu s kanonickým právem.

Poznámky

- ¹ Hyenstrand 1984.   ² Gräslund 1980.   ³ Müller-Wille 1970.   ⁴ Hyenstrand 1974, 103–118.   ⁵ Birkeli 1938; Arrhenius 1970; Baudou 1989; Artelius 2000; Gräslund 2001; Vikstrand 2001; Andrén 2002; Brink 2004.   ⁶ Åquist 1996; Nielsen 1997; Kaliff 2001.   ⁷ Snorri Sturluson, *Edda*.   ⁸ Snorri Sturluson, *Edda*.   ⁹ *RVA*, 27. kapitola.   ¹⁰ Sundqvist 2002.   ¹¹ *GS*, 1. kapitola.   ¹² *CL*, 4. kapitola: „Nikdo nesmí vyzvat háje ani kopce ani pohanské bohy, a to ani na *vi* (kultovních a sněmovních místech), ani na kamenných základech. Je-li někdo shledán vinným a existuje-li svědectví, že provádí takové vyzvání s jídlem a pitím, které není v souladu s křesťanskými zvyklostmi, pak bude nucen zaplatit farníkům tři marky.“   ¹³ Blomkvist 2002, 135–155.   ¹⁴ Valk 1999, 61–86.   ¹⁵ Jansson 1987; Sawyer 2003.   ¹⁶ Green 1998, 255.   ¹⁷ Jansson 1987, 31–37.   ¹⁸ Jansson 1987, 144–145.   ¹⁹ Jansson 1987, 150; Meulengracht Sørensen 1986.   ²⁰ Železný kruh, do něhož jsou vyřezány runy, Brink 1996a.   ²¹ Ruthström 1990.   ²² Srov. See 1964, 57–63.

- ²³ Snorri Sturluson, *Heimskringla. Nórejs Konunga Sögur*, 260. ²⁴ Nilsson 1991, 486–468. ²⁵ Brink 1997b. ²⁶ Srov. Andersson 1992; Brink 1996b. ²⁷ Srov. Brink 2002. ²⁸ Tacitus, *Germania*, 44. kapitola. ²⁹ Jordanes, 9. kapitola, 16–24. Srov. Svennung 1972. ³⁰ To vše Blomkvist 2005, 572–623; srov. Johannesson 1982. ³¹ Brink 1999. ³² Například Brink 1996b, 263–264. ³³ *RVA*, 9, 10. ³⁴ Staecker 1999. ³⁵ *Regesta Pontificum Romanorum*, 30–32. Srov. Reincke 1960, 57–78. Seegrün 1976, 5–13, 101–110. *DD* č. 117. ³⁶ Dále Blomkvist 2005, 270–271. ³⁷ *RVA*, 11, 19. ³⁸ *RVA*, 20: „quia hic [in Birka] minus pauperes inveniuntur. [...] Ibi [in Dorestad] sunt ecclesiae plurimae et sacerdotes ac clerici; ibi indigentium multitudo.“ ³⁹ *RVA*, 14, 17. ⁴⁰ *RVA*, 26–28; Hallencreutz 1986, 163–167; 1993. ⁴¹ Adam z Brém I.15; 21, schol. 127; I.61; 62, III.72, schol. 127, 142. ⁴² Steuer 1987. ⁴³ Bolin 1945; 1953b. ⁴⁴ Jansson 1987, 112–120; Sawyer 2003. ⁴⁵ Molland 1968. ⁴⁶ Tento názor zastává především Jansson 1987; srov. Zachrisson 1998. Redakci švédských nápisů viz *SR*. ⁴⁷ Blomkvist 2005, 149–152, a obr. 5. ⁴⁸ Například Malmer 1989. ⁴⁹ Brink 1997a. ⁵⁰ Ahnlund 1948, 110–136. ⁵¹ Adam z Brém II.35; 38; 58. Poppův ordál, jehož svědkem byl Erik Vítězný, byl zřejmě napodobením ordálu, který jiný (nebo týž) Poppo podstoupil před králem Haraldem Modrozubým v roce 966; Adam z Brém II.25, schol. 20. Adam čerpal veškeré své informace o Eriku Vítězném od dánského krále Svena Estridsona. ⁵² Adam z Brém II.64, IV.34 a schol. 148; *SSGL*, sv. I, 298; Schmid 1949, 60–62; 1931a, 54–67; Hellström 1996, 13–41; Lundberg 2000, 115–123. ⁵³ Nilsson 2003, 207–213. ⁵⁴ Adam z Brém II.58; 64, IV.22–23. ⁵⁵ Adam z Brém III.76–77, IV.24. ⁵⁶ Adam z Brém I.15; 26; 62; Blomkvist 2005, 581–586. ⁵⁷ Adam z Brém, schol. 142. ⁵⁸ Adam z Brém III.15; 77. ⁵⁹ Svend Aggesen 64, 9. kapitola. ⁶⁰ Janson 1998, 105–175. ⁶¹ *GS*, 4. kapitola. ⁶² Toto jméno se ve švédském kontextu standardně píše Olof a v norském Olav. ⁶³ *GS*, 3. kapitola. ⁶⁴ *DS*, č. 24; Seegrün 1967, 93–94; srov. Janson 1998, 106–107, a seznam další literatury. ⁶⁵ *DS*, č. 25; Seegrün 1967, 95. ⁶⁶ Hallencreutz 1992, 167, však tvrdí, že se mohlo jednat o odkaz na *všechny budoucí* krále země. ⁶⁷ Blomkvist 2005, 586–589; srov. Hallencreutz 1992, 167n. 58. Nevíme s jistotou, zda Řehoř Adamův text znal. S jeho zadavatelem, arcibiskupem Liemarem z Brém, se však setkal například v Canosse v roce 1077 – Janson 1998, 49–104. ⁶⁸ Söhrman 1998, 939. ⁶⁹ *DS*, č. 24, 25; Blomkvist 2005, 572–608, s dalšími odkazy. ⁷⁰ Blomkvist 2005, 617–623. ⁷¹ Kumlien 1962; Seegrün 1967, 137; Smedberg 1983, 63; Johnsen 1981, 29–38; Christensen 1976, 40–45; *Confirmatio Calixti pontificis ad Henricum caesarem de episcopatu Sueciae, Gollandiae, Norvegiae*, *STI*.30. ⁷² *Chronicon Roskildense*, 15. kapitola; srov. Saxo XIII.11.11, který zmiňuje *Henricus Sueticarum partium pontifex*. ⁷³ *DS*, č. 25; *Vitae sanctorum Danorum*, 83; *SRS* II, 389–404. ⁷⁴ *Vitae sanctorum Danorum*, 83. ⁷⁵ Schmid 1931a, 102–114. Srov. Lundén 1944; Odenius 1957. ⁷⁶ *Vita sancti Botvidi*, 378, 381–382. ⁷⁷ Blomkvist 2005, 603–608. ⁷⁸ Například Gräslund 1980; 1992; 2001. ⁷⁹ Například

- Grundberg 2005. ⁸⁰ Fröjmark – Krötzl 1997, 121–144. ⁸¹ Lundén 1972, 52–54, 78–82, 96–97, 98; 1983, 279–289. ⁸² Onnerfors 1968. ⁸³ Schmid 1931a; Larson 1982; Hellström 1996, 13–41. ⁸⁴ *DS*, č. X.1. Berglund 2003, 64–69. Svátí patroni království se měnili, téměř vždy však mezi ně patřili Sigfrid, Erik, Jindřich (Henry) a Eskil. ⁸⁵ Lindqvist 1915; Schmid 1931b. Redakce legendy viz Lundén 1946. ⁸⁶ Maliniemi 1961. ⁸⁷ Fröjmark 1996, 398–400. ⁸⁸ *Vita sancti Botvidi*, 377–388. Schmid 1931b. ⁸⁹ *DS*, č. 41; Krötzl 1994, 76–77. ⁹⁰ Sundqvist 2002. ⁹¹ Sjöberg 1989, 369–379; Hernfjäll 1993, 40–42. ⁹² Například Stjerna 1898; Bolin 1953a; Westman 1954; Ahnlund 1954; Lindkvist 1999. ⁹³ Shrnutí předchozího výzkumu Malmer 1996, 85–113. ⁹⁴ Brink 2000. ⁹⁵ Lindgren 1995, 98–99. ⁹⁶ Sundqvist 2002, 311–333; Lindkvist 2002. ⁹⁷ Beskow 1964; *MEL, Konungabalken*, 7. kapitola. ⁹⁸ Moberg 1984; *Konunga styrilse och höfdinga*. ⁹⁹ Informace o nejstarších biskupstvích ve Švédsku podává Hellström 1971, především 16–86; Adam z Brém IV.20, schol. 127, 146. ¹⁰⁰ Adam z Brém IV.24; Hellström 1971, 63–73. ¹⁰¹ Redakce Fabre – Duchesne 1910. Ohledně florentského seznamu: Tunberg 1912. Ohledně názvů: Schück 1952; Gallén 1958; Envall 1961; Nilsson 1998, 79–84. ¹⁰² Adam z Brém III.76, IV.23, schol. 136, IV.26, IV.29. ¹⁰³ Tesch – Edberg 2001. ¹⁰⁴ Bonnier 1989, 9–12; Redelius 1975. ¹⁰⁵ Bonnier 1991, 94–108. ¹⁰⁶ Adam z Brém II.58. ¹⁰⁷ Sigsjö 1999, 51–69. ¹⁰⁸ Hellström 1971, 45–53. ¹⁰⁹ Schück 1959, 47–50. ¹¹⁰ Cnattingius 1987, 306–308. ¹¹¹ Ferm 1986, 42–77. ¹¹² Janson 1998, především 304–320. ¹¹³ Sundqvist 2002, 302. ¹¹⁴ *DS*, č. 49. ¹¹⁵ Hellström 1971, 59–63. ¹¹⁶ Larsson 1982, 49–64. ¹¹⁷ V roce 1229 dal papež Řehoř IX. svolení k přesunu sídla biskupství na vhodnější místo. *REA*, č. 1. ¹¹⁸ Gardberg 1973, 55–87, 110–121. ¹¹⁹ Claesson 1989; Dahlberg 1998; Lindgren 1995; Redelius 1972. ¹²⁰ Brink 1990; 1996c; 2000. ¹²¹ Například Andersson – Göransson 1982. ¹²² Například Brink 1998. ¹²³ Brink 1990. ¹²⁴ Hafström 1949. ¹²⁵ Rahmqvist 1982. ¹²⁶ Ahnlund 1945, 301–345. ¹²⁷ Holmström – Tollin 1994, 34–37; Tollin 2002, 216–234. ¹²⁸ Tollin 1999, 143–149. ¹²⁹ Markus 1999, 22–57, 146–152. ¹³⁰ Stensland 1945. ¹³¹ Rozdělení klášterů na mužské a ženské Andersson 2003. ¹³² Ossianniilsson 1945, 84. ¹³³ Sjödén 1942, 1–24. ¹³⁴ *DS*, č. 185; Mattsson 1998. ¹³⁵ Collijn 1929, 2. ¹³⁶ Gallén 1938, 139–143; Gallén 1976, předkládá nepřilíš určité argumenty ve prospěch hypotézy, že nejstarší funkce v Uppsale plnili benediktini anglického původu. ¹³⁷ *DS*, č. 225. List papeže Honorio III. týkající se volby arcibiskupa Olafa Basatömera, jehož volil *populus*. ¹³⁸ *DS*, č. 194. ¹³⁹ *DS*, č. 440. ¹⁴⁰ Schück 1959, 399–414. ¹⁴¹ Rosén 1940, 60–81. ¹⁴² Helander 1993, 101–117. ¹⁴³ *Liber ecclesiae Vallentunensis*. O anglickém vlivu Gallén 1976. Helander 2001, 90–91. ¹⁴⁴ Helander 2001, 64–68. ¹⁴⁵ Schmid 1934. ¹⁴⁶ Srov. Kaufhold 2001, 115–117. ¹⁴⁷ Saxo XIV.11.1; srov. *DS*, č. 38, 820; *STI*.38–39; Palme 1959, 128–132; Seegrün 1967, 166–175. ¹⁴⁸ Ehlers 1996, 502–518, s dalšími odkazy. ¹⁴⁹ *DS*, č. 49, 50; srov. *DS*, č. 51 a mnoho

dalších listin. ¹⁵⁰ Carlsson 1953; Lönnroth 1959, 23–47. Životopis *jarla Birgera Magnussona*: Harrison 2002, 175–235. ¹⁵¹ Například Lindkvist 2001.
¹⁵² Edgren 1993, 249–251. ¹⁵³ *RVA*, 12, 24. ¹⁵⁴ *DS*, č. 51. ¹⁵⁵ Larsson 2001, 26–35. ¹⁵⁶ Kompletní edice v *SSGL*. ¹⁵⁷ Holmbäck – Wessén 1933–1946, sv. V, XVIII–XXIII. ¹⁵⁸ Sjöholm 1988; 1990, 65–87; Lindkvist 1997, 211–228.
¹⁵⁹ *UL*, Kyrkobalken, 2. kapitola. ¹⁶⁰ *UL*, Kyrkobalken, 1. kapitola. ¹⁶¹ *GS*, 4. kapitola. ¹⁶² *DS*, č. 85. ¹⁶³ *DS*, č. 115, 184, 690, 144, 863. ¹⁶⁴ Andræ 1960, 111–171.

Bibliografie

- Adam z Brém, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, (ed.) B. Schmeidler, MGH SRG, Hanover-Leipzig 1917.
- Ahnlund, N. 1945, *Vreta klosters äldsta donatorer*, *Historisk Tidskrift* 65, s. 301–345.
- Ahnlund, N. 1948, *Jämtlands och Härjedalens historia*, Stockholm.
- Ahnlund, N. 1954, *Den nationella och följliga Erikskulten*, in: Erik, den helige. Historia, kult, relikv, (ed.) B. Thordeman, Stockholm, s. 109–154.
- Andersson, C. 2003, *Varför satte Svanteþolk Knutsson sina döttrar i kloster? Om egendom, kloster och aristokrati i 1200- och 1300-talet Sverige*, in: Hans och hennes. Gemis och egendom i Sverige från vikingatid till nutid, (ed.) M. Ågren, Uppsala, s. 61–79.
- Andersson, T. 1992, *Kultplatsbeteckningar i nordiska ortnamn*, in: Sakrale navne. Rapport fra NORNAS sekstende symposium i Gilleleje 30.11–2.12 1990, (edd.) G. F. Jensen, B. Holmberg, Uppsala (NORNA-rapporter 48), s. 78–05.
- Andersson, T., Garansson S., (edd.) 1982, *Äldre territoriell indelning i Sverige*, Stockholm (Bebyggelsehistorisk tidskrift 4).
- Andrac, C. G. 1960, *Kyrka och frälse i Sverige under äldre medeltid*, Uppsala.
- Andrén, A. 2002, *Platsernas betydelse. Norrön ritual och kultplatskontinuitet*, in: Plats och praxis. Studier av nordisk fökristen ritual, (edd.) K. Jennbert, A. Andrén, C. Raudvere, Lund, s. 299–342.
- Åquist, C. 1996, *Hall och harg – det rituella rummet*, in: Arkeologi från stenålder till medeltid, (edd.) L. Engdahl, A. Kaliff, Linköping.
- Arrhenius, B. 1970, *Tür der Toten. Sach- und Wortzeugnisse zu einer frühmittelalterlichen Gräber-sitte in Schweden*, *Frühmittelalterliche Studien* 4, s. 384–394.
- Artelius, T. 2000, *Bortglömda föreställningar. Begravningsritual och begravningsplats i halländsk yngre järnålder*, Gäteborg.
- Baudou, E. 1989, *Hög- gård – helgedom i Mellannorrland under den äldre järnåldern*, *Arkeologi i Norr* 2, s. 9–43.
- Berglund, L. 2003, *Guds stat och maktens villkor. Politiska ideal i Vadstena kloster ca. 1370–1470*, Uppsala.

- Beskow, P. 1964, *Kröning*, in: Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IX, s. 497–502.
- Birkeli, E. 1938, *Fedrekult i Norge. Ett försök på en systematik-deskriptiv framställning*, Oslo.
- Blomkvist, N. 2005, *The Discovery of the Baltic. The reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225)*, Leiden.
- Blomkvist, T. 2002, *Från ritualiserad tradition till institutionaliserad religion. Strategier för maklegitimering på Gotland under järnålder och medeltid*. Uppsala.
- Bolin, S. 1945, *Gotlands vikingatidskatter och världshandeln*, in: Boken om Gotland, (ed.) M. Stenberger, Visby, s. 125–137.
- Bolin, S. 1953a, *Erik den helige*, in: Svenskt biografiskt lexikon XIV, s. 248–257.
- Bolin, S. 1953b, *Mohammed, Charlemagne and Ruric*, Scandinavian Economic History Review 1, s. 5–39.
- Bonnier, A. C. 1989, *Sigtuna och kyrkorna*, in: Avstamp för en ny Sigtunafimkning, (ed.) S. Tesch, Sigtuna, s. 9–15.
- Bonnier, A. C. 1991, *Gamla Uppsala – från hednatempel till sockenkyrka*, in: Kyrka och socken i medeltidens Sverige, (ed.) O. Ferm, Stockholm, s. 81–111.
- Brink, S. 1990, *Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden*. Uppsala.
- Brink, S. 1996a, *Forsaringen – Nordens äldsta lagbud*, in: Femtende tværfaglige Vikingsymposium, Aarhus Universitet 1996, (edd.) E. Roedahl, P. Meulengracht Sørensen, Århus, s. 27–55.
- Brink, S. 1996b, *Political and Social Structures in Early Scandinavia: A Settlement Historical Pre-Study of the Central Place*, Tor: Journal of Archaeology 28, s. 235–281.
- Brink, S. 1996c, *Tidig kyrklig organisation i Norden – aktörerna i sockenbildningen*, in: Kristnandet i Sverige. Gamla kolor och nya perspektiv, (ed.) B. Nilsson, Uppsala, s. 269–290.
- Brink, S. 1997a, *Kristnande och kyrklig organisation i Jamtland*, in: Jamtlands kristnande, (ed.) S. Brink, Uppsala, s. 155–188.
- Brink, S. 1997b, *Political and Social Structures in Early Scandinavia II: Aspects of Space and Territoriality – the Settlement District*, Tor: Journal of Archaeology 29, s. 389–437.
- Brink, S. 1998, *The formation of the Scandinavian parish, with some remarks regarding the English impact on the process*, in: The community, the family and the saint, (ed.) J. Hill, M. Swan, Turnhout, s. 19–44.
- Brink, S. 1999, *Social Order in the Early Scandinavian Landscape*, in: Settlement and Landscape, (edd.) Ch. Fabech, J. Ringtved, Aarhus, s. 423–439.
- Brink, S. 2000, *Husaby*, in: Reallexikon der germanischen Altertumskunde XV, col. 274–278.
- Brink, S. 2002, *Law and Legal Customs in Viking Age Scandinavia*, in: The Scandinavians. From the Vendel period to the tenth century. An ethnographic perspective, (ed.) J. Jesch, Woodbridge, s. 87–117.
- Brink, S. 2004, *Some New Perspectives on the Christianization of Scandinavia and the Organization*

- of the Early Church*, in: Scandinavia and Europe, (edd.) K. Holman, E. Adams, Turnhout, s. 163–175.
- Carlsson, S. 1953, *Folkungaran – en slaktkonfederation*, Personhistorisk Tidskrift 51, s. 75–105.
- Claesson, E. 1989, *Cuius ecclesiam ficit. Romanska kyrkor i Västergötland*, Lund.
- Cnattingius, B. 1987, *Linköpings domkyrka I. Kyrkobyggnaden*, Stockholm (Sveriges kyrkor 200).
- Collijn, I. 1929, *Ett nekrologium från johanniterklostret i Eskilstuna*, Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 16, s. 1–21.
- Dahlberg, M. 1998, *Skaratraktens kyrkor under äldre medeltid*, Skara.
- Diplomatarium Danicum*, 1–4:7, (ed.) F. Blatt, København 1938–2000 (DD).
- Diplomatarium Suecanum*, 1–9, (ed.) J. G. Liljegren, Stockholm 1829–2000 (DS)
- Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*, (edd.) G. Neckel, H. Kuhn, Heidelberg 1962.
- Edgren, T. 1993, *Den förhistoriska tiden*, in: Finlands historia, (edd.) T. Edgren, L. Törnblom, Helsingfors, dil 1, s. 9–270.
- Ehlers, J. 1996, *Ausgewählte Aufsätze*, Berlin.
- Envall, P. 1961, *Florenslängden*, Historisk Tidskrift 81, s. 35–55.
- Fabre, P., Duchesne, L. (edd.) 1910, *Liber censuum de l'église romaine*, 2.6, Paris.
- Ferm, O. 1986, *Från Östra Aros till Uppsala. Uppsala under tidig medeltid*, in: Från Östra Aros till Uppsala. En samling uppsatser kring det medeltida Uppsala, (ed.) T. Nevéus, Uppsala, s. 42–77.
- Fröjmark, A. 1996, *Från Erik pilgrim till Erik konung. Om helgonkulten och Sveriges kristnande*, in: Kristnandet i Sverige. Gamla kolor och nya perspektiv, (ed.) B. Nilsson, Uppsala, s. 387–418.
- Fröjmark, A., Krötzl, C. 1997, *Den tidiga helgonkulten*, in: Kyrka – samhälle – stat. Från kristnande till etablerad kyrka, (ed.) G. Dahlbäck, Helsinki, s. 121–144.
- Gallén, J. 1976, *De engelska munkarna i Uppsala. Ett katedralkloster på 1100-talet*, Historisk tidskrift för Finland 61, s. 1–21.
- Gallén, J. 1938, *Regulära domkapitel i Sverige och Finland*, in: Historisk tidskrift för Finland 23, s. 137–150.
- Gallén, J. 1958, *Kring det s. k. Florensdokumentet*, Historisk tidskrift för Finland 43, s. 1–26.
- Gardberg, C. J. 1973, *Åbo stads historia från mitten av 1100-talet till år 1366*, Åbo.
- Gräslund, A.-S. 1980, *Birka: Untersuchungen und Studien. 4. The Burial Customs: A Study of the Graves on Björkö*, Stockholm.
- Gräslund, A.-S. 1992, *Kultkontinuitet – myt eller verklighet? Om arkeologins möjligheter att belysa problemet*, in: Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid, (ed.) B. Nilsson, Uppsala, s. 129–150.
- Gräslund, A.-S. 2001, *Living with the Dead: Reflections on Food Offerings on Graves*, in: Kontinuitäten und Brüche in der Religionsgeschichte, (ed.) M. Satusberg, Berlin-New York (Ergänzungsbande zum RGA 31), s. 222–235.

- Green, D. H. 1998, *Language and History in the Early Germanic World*, Cambridge.
- Grundberg, L. 2005, *Torsåker, Björned och kyrkorna. Möten mellan hednisk och kristen kult*, in: Stora Ådalen. Kulturmiljön och dess glömda förflutna, (edd.) G. Bostrom, L. Grundberg, T. Puktorne, Härnösand, s. 254–349.
- Guta saga*, SSGL VII, s. 93–104 (GS).
- Gutalagen*, SSGL VII, s. 1–93, 104–234 (GL).
- Hafström, G. 1949, *Sockenindelningens ursprung*, in *Historiska studier tillägnade Nils Ahnlund*, (edd.) S. Grauers, Å. Stille, Stockholm, s. 51–67.
- Hallencreutz, C. F. 1986, *Rimbert, Sverige och religionsmötet*, in: *Boken om Ansgar. Rimbert: Ansgars liv*, (edd.) C. F. Hallencreutz, T. Hällander, Stockholm, s. 163–180.
- Hallencreutz, C. F. 1992, *När Sverige blev europeiskt*, *Kyrkohistorisk Årsskrift* 92, s. 163–173.
- Hallencreutz, C. F. 1992, *När Sverige blev europeiskt. Tillfrågan om Sveriges kristnande*, Stockholm.
- Harrison, D. 2002, *Jarlens sekel. En berättelse om 1200-talets Sverige*, Stockholm.
- Helander, S. 1993, *Böcker och liturgi i medeltidens katolska kyrka*, in: *Helgerånet. Från mässböcker till munkepärmor*, (ed.) K. Abukhanfusa, Stockholm, s. 101–111.
- Helander, S. 2001, *Den medeltida Uppsalaliturgin. Studier i helgonlängd, tidegård och mässa*, Lund.
- Hellström, J. A. 1971, *Biskop and landskapssamhälle i tidig svensk medeltid*, Stockholm.
- Hellström, J. A. 1996, *Vägar till Sveriges kristnande*, Stockholm.
- Hernfjäll, V. 1993, *Medeltida kyrkmålningar i gamla Skara stift*, Skara.
- Hervararsaga saga ok Heiðreks*, (edd.) G. Turville-Petre, C. Tolkien, London, 1956.
- Historia sancti Davidis abbatis et confessoris*, in: SRS II, s. 404–412.
- Historia sancti Sigfridi episcopi et confessoris*, in: SRS II, s. 344–376.
- Holmbäck, A., Wessén, E. (edd.) *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar I–V*, 1933–1946.
- Holmström, M., Tollin, C. 1994, *Det medeltida Alvastra*, Stockholm.
- Hyenstrand, A. 1974, *Centralbygd-Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*, Stockholm.
- Hyenstrand, A. 1984, *Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner*, Stockholm (RAA Rapport 1984/7).
- Christensen, A. E. 1976, *Danmark, Norden og Østersøen. Udvalgte afhandlinger*, København. *Chronicon Roskildense. Scriptores Minores Historiae Danicae Medii Aevi I*, (ed.) ed. M. C. Gertz, København, 1917–1918.
- Janson, H. 1998, *Tēplum nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*, Göteborg.
- Jansson, S. B. F. 1987, *Runes in Sweden*, Stockholm.
- Johannesson, K. 1982, *Gotisk renässans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*, Uppsala.

- Johnsen, A. O. 1981, *Sivardus episcopus upsallensis. Om den første biskop i Uppsala*, Kyrkohistorisk Årsskrift 81/1981, s. 29–38.
- Kaliff, A. 2001, *Ritual and Everyday Life: The Archaeologist's Interpretation*, in: Kontinuitäten und Brüche in der Religionsgeschichte, (ed.) M. Satusberg, Berlin-New York (Erganzungsbande zum RGA 31), s. 442–463.
- Kaufhold, M. 2001, *Europas Norden im Mittelalter. Die Integration Skandinaviens in das christliche Europa (9.–13. Jahrhundert)*, Darmstadt.
- King Alfred's Orosius*, (ed.) H. Sweet, Oxford 1883.
- Konunga styrilse och höfðinga*, (ed.) L. Moberg, Uppsala 1964.
- Krötzel, C. 1994, *Pilgel, Mirakel und Alltag. Formen des Verhaltens im skandinavischen Mittelalter*, Helsinki.
- Kumlien, K. 1962, *Sveriges kristnande i slutskedet – spörsmål om vittnesbörd och verklighet*, Historisk Tidskrift 82, s. 249–267.
- Larsson, I. 2001, *Svenska medeltidsbrev. Om framväxten av ett offentligt skifbruk inom administration, förvaltning och rättsutövning*, Stockholm.
- Larsson, L.-O. 1982, *Den helige Sigfrid och Växjöstiftets äldsta historia*, Kyrkohistorisk Årsskrift 82, s. 68–94.
- Legenda sancti Eskilli episcopi et martyris*, in: SRS II, s. 389–404.
- Liber ecclesiae Vallentunensis*, (ed.) T. Schmid, Uppsala 1945.
- Lindgren, M. 1995, *Stenarkitekturen*, in: Den romanska konsten, (ed.) E. Lindqvist Sandgren, Lund (Signums svenska konsthistoria 3), s. 119–134.
- Lindkvist, T. 1997, *Law and the Making of the State in Medieval Sweden: Kingship and Communities*, in: Legislation and justice, (ed.) A. Padoa-Schioppa, Oxford, s. 211–228.
- Lindkvist, T. 1999, *Erik den helige och det svenska kungadömet framväxt*, in: Kongemote på Stiklestad, (ed.) O. Skevik, Verdal, s. 119–134.
- Lindkvist, T. 2001, *Crusades and Crusading Ideology in the Political History of Sweden, 1140–1500*, in: Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500, (ed.) A. V. Murray, Aldershot, s. 119–130.
- Lindkvist, T. 2002, *Mora stenar*, in: Reallexikon der germanischen Altertumskunde XX, col. 236–238.
- Lindqvist, S. 1915, *Den helige Eskils biskopsdöme*, Stockholm.
- Lönnroth, E. 1959, *Från svensk medeltid*, Stockholm.
- Lundberg, S. 2000, *Olof Skötkonung och Husaby*, in: En bok om husabyar, Riksantikvarieämbetet: Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter 33, (ed.) M. Olausson, s. 115–123.
- Lundén, T. (ed.) 1946, *Brynolf Algotssons samlade diktverk*, Credo. Katolsk Tidskrift 27, s. 73–124.
- Lundén, T. 1944, *St Eskil och St Botvid. Södermanlands skyddshelgon*, Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 37, s. 3–24.
- Lundén, T. 1972, *Svenska helgon*, Stockholm.

- Lundén, T. 1983, *Sverige s missionärer, helgon och kyrkogrundare. En bok om Sveriges kristnande*, Storuman.
- Magnus Erikssons landslag, SSSL X (MEL).
- Malinimi, A. 1961, *Henrik, St*, in: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid VI, col. 452-460.
- Malmer, B. 1989, *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*, Stockholm.
- Malmer, B. 1996, *Sigtunamüntningen som källa till Sveriges kristnande*, in: Kristnandet i Sverige. Gamla kolor och nya perspektiv, (ed.) B. Nilsson, Uppsala, s. 85-113.
- Markus, K. 1999, *Från Gotland till Estland. Kyrkokonst och politik under 1200-talet*, Tallinn.
- Mattsson, A. C. 1998, *Riseberga kloster - förutsättningar och framväxt*, Örebro.
- Meulengracht Sørensen, P. 1986, *Thor's Fishing Expedition: Words and Objects: Towards a Dialogue between Archaeology and History of Religion*, in: Words and Objects, (ed.) G. Steinsland, Oslo, s. 257-278.
- Moberg, I. 1984, *Konungastyrelsen. En filologisk undersökning*, Uppsala.
- Molland, E. 1968, *Primsignting*, in: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid XIII, col. 439-444.
- Müller-Wille, M. 1970, *Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte*, Offa 25-26, s. 7-149.
- Nielsen, A.-L. 1997, *Pagan Cultic and Votive Acts at Borg: An Expression of the Central Significance of the Farmstead in the Lare Iron Age*, in: Visions of the Past, (edd.) H. Andersson, P. Carelli, I. Ersgard, Lund (Lund Studies in Medieval Archaeology 19), s. 373-392.
- Nilsson, B. 1998, *Sveriges kyrkohistoria*, dfl 1: *Missionstid och tidig medeltid*, Stockholm.
- Nilsson, B. 1991, *Frids- och asylföreskrifter rörande den medeltida sockenkyrkan*, in: Kyrka och socken i medeltidens Sverige, (ed.) O. Ferm, Stockholm (Studier till Det medeltida Sverige 5), s. 473-504.
- Nilsson, B. 2003, *Kring några bortglömda tankar om Suigi och Olof Skötkonungs dop, Fornvännen* 98, s. 207-213.
- Odenius, O. 1957, *Botvid*, in: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid II, col. 192-194.
- Önnerfors, A. 1968, *Die Hauptfassungen des Sigfridsofficiums*, Lund.
- Ossiannilsson, F. 1945, *Fogdö (Vårfruberga) klostets jordebok. En obeaktad källa från tidig medeltid. Med kommentar utgiven*, Vetenskapssocieteten i Lund: Årsbok, s. 83-104.
- Palme, S. U. 1959, *Kristendomens genombrott i Svebyge*, Stockholm.
- Rahmqvist, S. 1982, *Härad och socken - världslig och kyrklig indelning i Uppland*, Bebyggelsehistorisk Tidskrift 4, s. 89-96.
- Redelius, G. 1972, *Kyrkobygge och kungamakt i Östergötland*, Stockholm.
- Redelius, G. 1975, *Sigtunastudier. Historia och byggnadskonst under äldre medeltid*, Stockholm.
- Regesta Pontificum Romanorum*, Germania Pontifica VI (Provincia Hammaburgo-Bremensis), (edd.) W Seegrün, T. Schieffer, Göttingen 1981.
- Registrum ecclesie Aboensis eller Åbo domkyrkas svartbok*, (ed.) R. Hausen, Helsingfors 1890.

- Reincke, H. 1960, *Zur Geschichte des Hamburger Domarchivs und der „Hamburger Fälschungen“*, Veröffentlichungen an dem Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg 5, s. 57–78.
- Rimbert, *Vita Anskarii*, in: Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der hamburgischen Kirche und des Reiches (AQ XI), (ed.) W. Trillmich, Berlin 1961, s. 1–133 (RVA).
- Rosén, J. 1940, *De sekulära domkapitlens tillkomst*, Svensk teologisk kvartaltidskrift 16, s. 60–81.
- Ruthström, B. 1990, *Forsa-ringen – vikingatida vi-rätt?*, Arkiv för Filologi 195, s. 41–56.
- Samling af Sveriges gamla fagar*, (edd.) H. S. Collin, C. J. Schlyter, 13 svazků, Stockholm–Lund, 1827–1869 (SSGL).
- Sankt Erik konung*, (edd.) J. Gallén, T. Lundén, Stockholm 1960.
- Sawyer, B. 2003, *The Viking-Age Runestones: Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia*, Oxford.
- Saxonis Gesta Danorum*, (edd.) J. Olrik, H. Raeder, F. Blatt, København, 1931–1957.
- Schmid, T. 1931a, *Den helige Sigfrid*, Lund.
- Schmid, T. 1931b, *Eskil, Botvid och David. Tre svenska helgon*, Scandia 4, s. 102–114.
- Schmid, T. 1934, *Sveriges kristnande från verklighet till dikt*, Stockholm.
- Schmid, T. 1949, *Sankt Sigfrid och missionen*, in: Skara stift i ord och bild, (ed.) Y. Rudberg, Stockholm, s. 51–64.
- Schück, A. 1952, *Den äldsta urkunden om Svearikets omfattning*, Fornvännen 47, s. 178–187.
- Schück, H. 1959, *Ecclesia Lincopensis*, Stockholm.
- Scriptores rerum Suecicarum medii aevi*, (ed.) E. M. Fant, Uppsala 1818–1828 (SRS).
- See, K. von 1964, *Altnordische Rechtsworte. Philologische Studien zur Rechtsauffassung und Rechtsgesinnung der Germanen*, Tübingen (Hermaca. Germanistische Forschungen 16).
- Seegrün, W. 1967, *Das Papsttum und Skandinavien bis zur Vollendung der nordischen Kirchenorganisation (1164)*, Neumünster.
- Seegrün, W. 1976, *Das Erzbistum Hamburg in seinen älteren Papsturkunden*, Köln.
- Sigsjö, R. 1999, *Skara domkyrkor*, in: Skarastudier, Skara, s. 51–69.
- Sjöberg, R. 1989, *Erik den helige – Sveriges rex iktus*, in: LLt. Festskrift till Lars O. Lagerqvist, Stockholm 1989, s. 369–379.
- Sjodén, C. C. 1942, *Studier i Sko klostets godspolitik*, Rig 25, s. 1–25.
- Sjöholm, E. 1988, *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*, Lund.
- Sjöholm, E. 1990, *Sweden's Medieval Laws: European Legal Tradition – Political Change*, Scandinavian Journal of History 15, s. 65–87.
- Smedberg, G. 1983, *Uppsala stifts äldsta historia*, Kyrkohistorisk Årsskrift 83, s. 58–77.
- Snorri Sturluson, *Edda*, (ed.) F. Jónsson, København 1900.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla. Noregs Konunga Sögur*, (ed.) F. Jónsson, København 1911.

- Söhrman, I. 1998, *The Gothic tradition: its presence in the Baroque period*, in: Spain and Sweden in the Baroque Era (1600-1660), (edd.) E. Martínez Ruiz, M. de Pazzis Pi Corrales, Madrid, s. 937-948.
- Staecker, J. 1999, *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingzeitlichen Kreuz- und Kreuzfixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*, Stockholm.
- Stensland, P. G. 1945, *Julita klostres godspolitik*, Stockholm.
- Steuer, H. 1987, *Gewichtsgeldwirtschaften im frühgeschichtlichen Europa. Feinwaagen und Gewichte als Quellen zur Währungsgeschichte*, in: Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa, (edd.) K. J. Düwel, H. Siems, D. Timpe, Göttingen, s. 405-527.
- Stjerna, K. 1898, *Erik den helige. En sagohistorisk studie*, Lund.
- Sundqvist, O. 2002, *Freyr's Offspring: Rulers and Religion in Ancient Svea Society*, Uppsala.
- Svend Aggesen, *The Works of Svend Aggesen, Twelfth-Century Danish Historian*, (ed.) E. Christiansen, London 1992.
- Svennung, J. 1972, *Jordanes und die gotische Stammsage*, Stockholm.
- Sveriges runinskrifter*, (ed.) S. B. F. Jansson, 15 svazků, Stockholm 1900-1981 (SR).
- Sveriges traktater med främmande magter*, (ed.) O. S. Rydberg, Stockholm 1877 (ST).
- Tesch, S., Edberg, R. (edd.) 2001, *Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta*, Sigtuna.
- Tollin, C. 1999, *Rågångar, gränshallar och ägoområden: rekonstruktion av fastighetsstruktur och bebyggelseutveckling i mellersta Småland under äldre medeltid*, Stockholm.
- Tollin, C. 2002, *Alvastra kloster och Sverkerätten. En rumslig studie av det tidigmedeltida ägoinnehavet*, in: Ny väg till medeltidsbrevens. Från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26-28 november 1999, (ed.) C. Gejrot, Stockholm, s. 216-244.
- Tunberg, S. 1912, *En romersk källa om Norden vid 1100-talets början*, in: Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar jan. 1910-dec. 1912, Uppsala 1912, s. 96-98.
- Upplandsfagen*, SSGL III (UL).
- Valle, H. 1999, *Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225-1800 AD*, Visby-Tartu.
- Västgötalagen*, SSGL I.
- Vikstrand, P. 2001, *Gudarnas plaster. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen*, Uppsala.
- Vita et miracula sancti Henrici episcopi et martyris*, in: SRS II, s. 331-343.
- Vita sancti Botvidi martyris*, in: SRS II, s. 377-388.
- Vita sancti Eriki regis et martyris*, in: SRS II, s. 270-330.
- Vitae sanctorum Danorum*, (ed.) M. C. Gertz, København, 1908-1912.
- Westman, K. B. 1954, *Erik den helige och hans tid*, in: Erik, den helige. Historia, kult, relikier, (ed.) B. Thordeman, Stockholm, s. 1-108.
- Zachrisson, T. 1998, *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland*, Stockholm.